

JOSEP MARIA FOLCH I TORRES (1880-1950) :
DES DEL MODERNISME A LA
LITERATURA DE CONSUM.

EULÀLIA PÉREZ VALLVERDÚ
2005

VI. LA RECEPCIÓ DE L'OBRA INFANTIL I JUVENIL FOLQUITORRIANA

L'anàlisi de la recepció de l'obra folquitorriana i el ressò que tingué en els diferents àmbits implicats en el fet literari ens col·loca en el centre mateix d'una problemàtica complexa. De fet, Josep Maria Folch se situa, implícitament i explícitament, en l'epicentre de molts dels fenòmens, debats i polèmiques que en el camp literari, social, polític i ideològic va viure la societat catalana dels anys vint del segle passat. La causa o la justificació de la conversió de l'obra folquitorriana en un referent en totes les controvèrsies és l'èxit de consum que va assolir, desconegut i únic fins aleshores. En termes comercials, l'obra folquitorriana demostrava la viabilitat de la literatura catalana i, per tant, que hi havia un mercat real i operatiu per als productes literaris en català. Des d'aquesta perspectiva, esdevenia un cas exemplar per il·lustrar la complexitat generada a l'entorn del fet literari en una conjuntura específica: els intents de modernització d'una literatura que aspirava a convertir-se i a estructurar-se en termes de cultura nacional. En la mesura que l'obra del nostre escriptor havia nascut i s'havia desenvolupat sota els dictats del públic i de les necessitats editorials es convertia, indirectament, en un cas únic i il·lustratiu de la confluència de tots els factors -literaris, culturals, ideològics, comercials, etc.-, que configuren el mercat de béns de consum literaris i, en conseqüència, articulen una cultura que aspira a unificar la societat que la genera.¹⁰¹⁰

La complexitat intrínseca del procés esmentat va ser agreujada -o ajudada- per la conjuntura política generada pel cop d'estat del general Primo de Rivera, l'any 1923, i els set anys de Dictadura. La crisi del model d'escriptor i d'intel·lectual auspicat pel Noucentisme i la conversió de la feina cultural en un acte de resistència nacional van revertir en la centralitat de la dimensió comercial de la literatura i, de retruc, en l'atenció cap a una obra com la de Josep Maria Folch, que s'havia consolidat mitjançant unes estratègies específiques derivades de l'orientació cap a uns sectors de públic, l'infantil i el

¹⁰¹⁰ Sobre els aspectes esmentats veg. J. CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm.56 (octubre 1996), p. 5-38.

juvenil, clarament negligits fins aleshores per tots els intel·lectuals immersos en les polèmiques sobre el futur de la literatura en català.

La invisibilitat de l'autor, paradigmàtica d'una actitud que obviava la transcendència, en termes literaris i estètics, de la literatura dita «popular», sense desaparèixer va ésser reemplaçada per una «presència invisible» en les manifestacions i les polèmiques que, a l'entorn de la importància de la novel·la com a gènere i com a institució, de la crisi del llibre, de les relacions entre literatura culta i literatura popular, de la funció de la crítica, de l'estratificació del públic, entre d'altres, van polaritzar el debat cultural del moment. Des la desqualificació o la paròdia fins al reconeixement dels valors comercials i funcionals de la literatura que creava, Josep Maria Folch esdevé el referent imprescindible de la vida literària catalana del moment.¹⁰¹¹ Alhora, l'exemple de Josep Baguñà i del nostre autor es feia present, explícitament o la majoria de les vegades implícitament, en les iniciatives editorials nascudes, per primera vegada, sota l'impuls de la competència.

Al costat de la influència directa, la recepció de l'obra folquitorriana va tenir també unes conseqüències indirectes en el panorama cultural i literari català dels anys vint. L'obra de l'escriptor, vehiculada per mitjà d'*En Patufet*, posà a l'abast dels lectors no només l'idioma sinó també un determinat tipus de literatura però, sobretot, desvetllà, encoratjà i canalitzà les aspiracions i les velleïtats literàries d'un nucli significatiu de joves que aspiraven a convertir-se en escriptors i per als quals va esdevenir-ne mestre i model a imitar. En el limitat mercat literari dels anys vint, creen un nombre considerable de revistes en què s'inicien en la professió literària i a partir de les quals podem confeccionar una nòmina significativa d'autors catalans. Molts d'ells no tindran continuïtat en la professió; d'altres es mouran sempre en el terreny de la literatura de consum i alguns aconseguiran fer el salt cap a la literatura culta i al periodisme de primera línia.

L'anàlisi de la recepció de l'obra folquitorriana no seria complet, però, si al costat dels aspectes asseyalats no es contemplés la dimensió ideològica, política i social que va tenyir una part, no tota, de la producció literària de

¹⁰¹¹ Tot i que de manera sintètica, els termes de la qüestió són fixats a J. CASTELLANOS, «Josep Maria Folch i Torres i el mercat literari.» A: *En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 7-19.

l'autor. El pas de l'àmbit literari a l'àmbit sociològic és, en el seu cas, imprescindible en la mesura que l'èxit de consum de l'obra folquitorriana acabà per traduir-se en una influència real sobre determinats sectors, que hi trobaren l'expressió del seu model social i en la revista *En Patufet* el portaveu d'un sistema de valors que assumiren com a propis. La simbiosi entre Josep Maria Folch i *En Patufet* es complementà amb la identificació entre la revista i els defensors d'un model de país conservador i confessional, del qual el nostre personatge acabaria convertint-se també en la imatge pública. La connexió entre les expectatives del públic infantil i juvenil i les característiques intrínseques de l'oferta literària folquitorriana, juntament amb la complicitat dels sectors adults que consentien i n'auspiciaven el consum, i la inexistència d'una competència significativa, van atorgar-li una transcendència social entre els lectors d'un abast desconegut fins aleshores; una transcendència que quallà, l'any 1920, en una organització, els Pomells de Joventut, aixoplugada des dels seus inicis per sectors catòlics, que anunciava la irrupció de la joventut, com a sector social diferenciat, en la vida pública catalana, i el que és més significatiu la clara influència dels moviments catòlics en la mobilització i l'organització dels joves catalans. La competència per sumar els sectors juvenils als diferents projectes socials i polítics acabaren per convertir-lo en un fenomen sociològic de primer ordre.

Certament hi havien uns factors objectius que poden explicar -i justificar- la situació. De fet, l'autor i l'obra que elaborava havien esdevingut pel que fa al mercat i a la societat catalana de l'època la imatge comercial i la marca d'identificació de la revista *En Patufet* i dels supòsits ideològics que la sustentaven. Paradoxalment, la identificació es produí quan la presència literària de l'escriptor dins de la revista i en les publicacions associades minvava, en termes quantitatius, en benefici d'altres col·laboradors molt més bel·ligerants i intervencionistes. Amb tot, el pes específic de l'obra folquitorriana com a reclam de consum de la revista el convertí en el blanc de les crítiques i dels atacs de bona part de la intel·lectualitat de l'època. L'encunyament del terme patufisme, emprat com a sinònim d'una pràctica ideològica i política conservadora i confessional, i l'opòsit, serien l'exemple més evident d'un debat en què es barrejaven qüestions literàries i ideològiques.

D'acord amb els comentaris precedents, l'apartat s'estructura al voltant de dos grans eixos, el cultural i el sociològic, la imbricació dels quals ens apropa a la transcendència real que la recepció de l'obra folquitorriana va tenir en la societat catalana contemporània.

1. La recepció de l'obra folquitorriana en l'àmbit cultural

Tot i que la conversió del nostre personatge en un autor professional pot ésser situada, com hem vist anteriorment, a l'entorn de 1917-1918, i que la influència de l'obra, en termes socials, arriba a un grau significatiu al voltant de 1920, no serà fins a 1924-1925 quan rebrà una certa atenció en els cercles literaris de la Catalunya de l'època. I encara amb matisos i prevencions. Tal com constata la bibliografia, el «fenomen Folch i Torres» és el gran absent en les anàlisis, els debats i les alternatives proposats per convertir la literatura catalana en una literatura moderna.

L'absència primer i la presència invisible a partir d'aquests anys s'explica, fonamentalment, per les particularitats que caracteritzen, a l'època, el fet literari a Catalunya. De la mateixa manera, és el mateix context el que en determina el tipus de recepció i la valoració.

D'acord amb els darrers estudis, la literatura catalana en català, a banda d'altres factors, es caracteritzava per desenvolupar-se al marge del mercat. De manera majoritària, la producció literària situava la dimensió comercial en un segon terme. Fins i tot en iniciatives com l'Editorial Catalana, impulsada per Josep Carner, el públic i el mercat cedia el protagonisme a altres factors extraliteraris. Excepte comptades excepcions, la professionalització dels autors catalans mitjançant la comercialització de la producció era una aspiració difícilment assolible. Amb la desaparició del model de professional de la cultura impulsat pel Noucentisme i la implantació de la Dictadura de Primo de Rivera, la comercialització dels productes literaris, però, esdevé l'únic camí possible per al futur de la professió.

És aleshores i amb urgències que escriptors i intel·lectuals comencen a prestar atenció al mercat literari, alhora que es plantegen la necessitat d'intervenir en les pautes de consum. El punt de partida de les intervencions

continua influït per les posicions culturalistes, segons les quals el fet literari s'identifica encara amb el compromís patriòtic. En darrer terme, ens trobem davant l'expressió d'una reticència de principi a considerar la literatura com un bé de consum i a tractar les «coses de l'esperit» dins del paràmetres del mercat lliure. Per això, la dinàmica real del consum és vista com una anomalia en la mesura que el públic, de manera majoritària, s'inclinava cap a productes comercials en detriment d'altres tipus d'oferta literària en la qual semblava especialitzar-s'hi el món editorial en català. De fet, la realitat demostrava que hi havia un consum de literatura i de publicacions en llengua catalana amb uns tiratges molt propers o superiors al nombre que hom considerava "normal" per a la Catalunya de l'època. El públic es corresponia amb sectors concrets identificats socialment amb la petita burgesia i, més concretament, amb els sectors infantils i juvenils i amb el públic femení. Així mateix, el consum significatiu s'inclinava cap a productes literaris «populars»: d'una banda, les publicacions periòdiques -diaris, revistes, suplementos, etc.- i, de l'altra, creació i especialment, encara que no de manera exclusiva, novel·la.

L'autor català que més s'ajustava a la demanda era Josep Maria Folch. La seva obra literària, auspiciada i emmarcada en les estratègies comercials de Josep Baguñà des de 1909, es comercialitzava fonamentalment mitjançant una publicació periòdica, *En Patufet*, i des de 1924, amb la creació de la Biblioteca Gentil, havia entrat en el mercat de la col·lecció de llibres amb una novel·la mensual. Paral·lelament, i com hem vist amb anterioritat, l'obra folquitorriana havia assumit les característiques fonamentals de la literatura de consum, i havia respost a la sectorialització del públic mitjançant l'adopció dels models de la literatura de gènere. Tot plegat la convertia en el paradigma de la literatura «comercial» i, de retruc, atorgava a la política empresarial de Josep Baguñà la categoria de referent per al món editorial en català. La dualitat, literària i comercial, acompanyarà i en condicionarà la recepció final, tant pel que fa al món editorial com entre els sectors de la crítica literària.

Per a les empreses editorials l'obra folquitorriana va convertir-se en un element d'estimulació de la competència, un fenomen gairebé desconegut o anecdòtic en el mercat literari en català. Una part de les iniciatives editorials que sorgeixen en aquests moments tenen com a punt de referència l'editor Baguñà i, per extensió, el nostre personatge. En el camp concret de les

publicacions periòdiques *En Patufet*, sense cap mena de dubte la publicació amb més èxit de consum, veu néixer un nombre considerable de competidors. Amb el precedent de *La Mainada*,¹⁰¹² trobem altres publicacions que intenten imitar-la i fer-se amb part del seu públic. Moltes, però, no aconseguiran situar-se en el mercat i desapareixeran ràpidament;¹⁰¹³ altres, com *Sigronet*, arribaran a sobreviure uns quants anys, sense assolir, però, uns tiratges similars.¹⁰¹⁴ La revista de Josep Baguñà, a més, va servir com a model per a altres publicacions no estrictament infantils que van copiar-ne les estratègies comercials; és el cas, per exemple, de *La Dona Catalana* que tenia *En Patufet* com model.¹⁰¹⁵

No només la revista editada per Baguñà va incentivar la competència. Iniciatives com la Biblioteca Patufet, que havia revolucionat les tradicionals col·leccions de literatura infantil, van servir de referent a altres editorials per a la publicació d'obres adreçades als infants, entre les quals cal destacar especialment Editorial Muntanola (1916); la publicació de títols aïllats a Editorial

¹⁰¹² Segons Rovira, *La Mainada* surt amb la intenció de contrarestar la influència d'*En Patufet* i fer-se amb el seu públic. Fins i tot, arriba a reclamar la col·laboració dels consellers dels Pomells de Joventut per atreure el públic patufista: «Als Pares dels infants de Catalunya», prospecte de propaganda de la revista, juny 1921. En els objectius i les intencions que manifesta hi trobem també l'argument patriòtic. T. ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», p. 446-447. La revista, dirigida i editada per Avel·lí Artís compta amb un nòmina de col·laboradors literaris i gràfics força considerable. Publicà 129 números entre el 10 de juny de 1921 i el 23 de novembre de 1923. De totes les publicacions aparegudes per contrarestar la influència d'*En Patufet* és la que va tenir una acceptació més important. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 586-588.

¹⁰¹³ Entre totes caldria destacar-hi *La Nuri*, una publicació infantil però que cercava explícitament un públic femení. Només va publicar 17 números, entre el 26 de novembre de 1925 i el 18 de març de 1926. Josep Maria Folch va col·laborar-hi, juntament amb Anglada, Clovis Eimeric, i altres. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 683-684.

¹⁰¹⁴ La publicació s'inicia l'any 1924 i dura uns quatre anys amb un total de 194 números. El director era Emili Graells. Publicava també fulletó i, de totes les revistes del moment, és la que presenta una similitud més evident amb *En Patufet*. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 683.

¹⁰¹⁵ Les connexions entre totes dues revistes són explícites. De fet, és a *En Patufet* en què hi apareix l'anunci de la publicació, que encapçala el primer número, a més, amb un article de Josep Maria Folch, núm.1 (9-10-1925). Paral·lelament, comparteixen col·laboradors i orientacions ideològiques. Però, sobretot, *La Dona Catalana* reproduceix els sistemes de comercialització d'*En Patufet*: suplementos col·leccionables, fulletons, etc. Aquest extrem es fa patent, per exemple, en relació a l'enquesta realitzada entre les lectores per decidir la millor manera d'editar les novel·les de la Biblioteca de La Dona Catalana: «La part en què podem dir que hi ha hagut molta unitat és la de si era més convenient per volums o per *entregues* i que s'acompanyessin aquests amb el repartiment setmanal de La Dona Catalana i fossin en forma de suplement voluntari, tal com ve fent el popular PATUFET. Aquest és el criteri de la majoria, al qual procurarem adaptar-nos i que creiem el més encertat i pràctic per a tothom, car, a més a més de les quatre pàgines setmanals que ja publiquem de novel·la, amb un petit augment setmanal i voluntari, i sense, com aquell qui diu, adonar-se'n, pot tenir una esplèndida col·lecció de novel·les de tota mena». *La Dona Catalana*, núm.186 (26-4-1929). Sobre la qüestió veg. E. NUALART, E. TRIUS i M. XICOTA, «*La Dona Catalana*: una proposta de literatura popular», *Els Marges*, núm.37 (maig 1987), p. 103-110.

Catalana (1917); Editorial Mentora (1926), posteriorment Editorial Joventut, o la col·lecció Biblioteca Grumet d'Edicions Proa (1929). Les editorials esmentades mantenien una pràctica bilingüe d'edició, espanyol i català, i sovint, són les edicions en espanyol les que en garanteixen el consum i la viabilitat empresarial. Cal tenir en compte, també, que la Dictadura de Primo de Rivera elimina una de les vies més segures de la literatura infantil, represa a l'entorn de 1930: el llibre escolar

De manera paral·lela, la Biblioteca Gentil fou també el referent, més implícit que explícit, de bona part de les col·leccions de novel·la aparegudes a l'època. Amb aquestes col·leccions, autors i editors apostaven per una estratègia de consolidació en el mercat per mitjà de la sectorialització de l'oferta. Com en el cas de les publicacions periòdiques, moltes van tenir una vida efímera i només alguna va poder obtenir una demanda significativa i constant.¹⁰¹⁶

Molt diferent va resultar l'acollida dispensada a Josep Maria Folch per una part de la crítica i, en general, pels sectors intel·lectuals implicats en el tema. Per a tots, l'obra folquitorriana era un entrebanc que s'interposava entre el públic i la producció literària de qualitat. En la mesura que s'adaptava a les expectatives dels lectors i a les exigències comercials era considerada com un producte «frívol», sense transcendència ni valor estètic. Així mateix, en identificar-se amb un públic dels sectors de la petita burgesia l'èxit de consum assolit era negligible i, en cap cas, no podia convertir-se en referent per a orientar la producció literària en català. En darrer terme, l'obra folquitorriana era considerada un producte directe i un exemple paradigmàtic de les limitacions que s'atribuïen al conjunt del públic i que l'allunyaven de les empreses editorials «serioses», transcendents i de qualitat.

¹⁰¹⁶ Pel que fa a les col·leccions de novel·la sentimental, la més significativa fou la Biblioteca Damisel·la, 1925-1930, iniciativa de Clovis Eimeric. Com la Gentil, la Damisel·la manté un objectiu alligador i moralitzant, encara que és presentada com una adaptació de les col·leccions nordamericanes. A diferència de la Gentil, Clovis Eimeric cercava clarament un públic femení, com quedava clar amb la tria del títol de la col·lecció. Altres col·leccions van ser la Biblioteca Neus, 1926-1928, que publicà traduccions, la més significativa de les quals va ser *El rosari* de F. Barclay; la Col·lecció Blava, 1930; la Col·lecció El Nostre Cor, 1927 o la Col·lecció Junior, 1928-1929. N. PI i VENDRELL, *Bibliografia de la novel·la sentimental publicada en català entre 1924 i 1938*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986. Al costat de les col·leccions de literatura sentimental, també n'apareixen altres adreçades a sectors de públic diferents que no van tenir una continuïtat significativa. De fet, tot i que s'utilitzen les estratègies de sectorialització moltes de les empreses continuen editant obres literàries del segle XIX amb nous formats.

L'atenció crítica als factors comercials de l'obra folquitorriana no anava acompanyada però d'una anàlisi sobre la seva naturalesa literària. El desconeixement de l'obra infantil i juvenil de l'autor, com també de les relacions de dependència entre gèneres, models i plataformes, van ser una constant entre la crítica de l'època, molt més preocupada per l'impacte de l'obra sobre el públic i les pautes de consum.

L'exemple més paradigmàtic de la invisibilitat de la literatura infantil de l'autor ens el proporciona Carles Riba en una de les incursions que va portar a terme en la literatura infantil. Després d'escriure tres mostres de contes moralitzants¹⁰¹⁷ i a instàncies de l'editor Muntanola, Riba publica *Les aventures d'en Perot Marrasquí*. En el prefaci que acompanya l'edició en volum de la narració, l'any 1924, creu necessari justificar la presència del registre humorístic i del que anomena «discret realisme» en la literatura per a infants; i ho fa, talment, com si la iniciativa fos excepcional en el panorama de la literatura infantil.¹⁰¹⁸ No sembla arriscat concloure que o bé desconeix o bé obvia l'obra folquitorriana; una obra que, com hem vist anteriorment, des de 1910 havia descobert les possibilitats i l'eficàcia de l'humor i del «discret realisme», i l'havia utilitzat amb les mateixes finalitats i objectius que Riba els

¹⁰¹⁷ «Joan Matusser», després rebatejat com «Joan Barroer»; «Joan Feréstec» i «Joan Brut». Posteriorment, els contes serien inclosos en el llibre *Sis Joans*, al costat de «Joan que turmentava a les bèsties»; «Joan Golafre» i «Joan Drope», publicat per Muntanola l'any 1928.

¹⁰¹⁸ «Les meves pròpies experiències d'infant no eren encara prou remotes, i com a casat recent jo tenia prou fe en els meus punts de vista sobre els infants que encara no tenia, perquè hagués de vacil·lar gaire abans de decidir-me per un discret realisme. Sento ja les cànides objeccions. Què ens parla de realisme un autor que presenta una criatura petita com un menovell, que fa enraonar les bèsties com si fossin persones? Però, oh mamà, segurament una mamà que m'adreces, irada, la primera objecció: si amidàvem el teu nin segons el sagrat concepte que tu, més enllà de la teva consciència, en tens, estàs segura que pujaria gaire més del teu ditet? I tu, bon burgès sadoll de les realitats dels diaris, t'estimaries més que els meus cargols i els meus gats i les meves mallerengues fossin realment i es diguessin senyor Canons o senyor Martínez, i que el teu fill adesiara aixequés del llibre un ull maliciós, reconeixent-hi? Salvem una mica la meua dignitat i la teva. Ja veig qui es cobreix la cara amb horror Humorisme als infants! Fer quedar malament la gent gran davant la petita! No és que hagi d'ésser així sistemàticament; ara, si de tant en tant s'esdevé, algun sistema educatiu pot trontollar, però em temo que no tots els pedagogs es posaran contra mi. No és qüestió tampoc, pobre de mi, l'humor transcendental d'un Cervantes, avui pastura oficial de tants de futurs ciutadans nostres. El meu assaig és el d'un humorisme enraonat, quotidià, que distregui unes hores l'infant de les fadeses i de les truculències que solen ésser-li servides, i que risquen de fer-li concebre el món com un idil·li continu o com un immens escorxador. Ja que tants altres li han volgut enclomar -dispenseu-me el mot, que sospito just, llurs experiències de tota mena, des de la més sentimental a la més estimulante, sigui'm permès a mi de proposar-li les meves abeceroles d'experiència humorística de la vida. Tinc la fe que en haver arribat, jo per la meua banda, i ell per la seva, a la quarentena, constatarem que havem triat el millor camí». C. RIBA, «Prefaci» A: Ídem., *Les aventures d'en Perot Marrasquí*, Editorial Catalana: Barcelona, 1924, p. 8-9.

pretenia atorgar. Alhora, i potser amb una significació més transcendent, prescindeix també del possible coneixement i/o consum que en tinguin els lectors i/o compradors de l'oferta literària proporcionada per Josep Maria Folch i Josep Baguñà. El fet resulta més simptomàtic si tenim present que Riba, com molts altres escriptors, participa més o menys activament en totes les iniciatives engegades per contrarestar, implícitament o explícita, la influència d'*En Patufet* i, de retruc, de l'obra folquitorriana: des de revistes com *La Mainada* o *Jordi*, fins a editorials com Muntanola o Editorial Catalana.

A tots els efectes, l'obra del nostre personatge quedava reduïda, d'una banda, a *En Patufet* i, dins de la revista, als models de la literatura tradicional de caire moralitzant; de l'altra, s'associava a la producció novel·lística sentimental de la Biblioteca Gentil. El fet en condicionà la presència en el debat sobre el futur i la viabilitat de la literatura catalana encetat al voltant de 1925. Així, les intervencions fetes des del punt de vista culturalista el deixaren de banda en la mesura que l'obra que feia i el públic que tenia quedaven fora de les orientacions majoritàries proposades per a la producció en català. Seria el cas, per exemple, de Joan Estelrich i els articles que va escriure sobre el panorama del llibre català.¹⁰¹⁹

Altres, però, utilitzaren justament la identificació de l'autor amb una literatura «popular» per incidir, en termes combatius i polèmics, sobre les pautes de consum, sobre l'oferta literària comercial i, en general, sobre els productes literaris oferts al consum. El representant més significatiu és Antoni Rovira i Virgili des de *La Publicitat*. La intenció que el mou és força clara: «contribuir a la justa classificació i a la indispensable neteja de les publicacions catalanes del temps actual». Rovira parteix de la convicció que la competència editorial nascuda a l'entorn de 1924-1925 posa en perill la puresa i la dignitat de la literatura catalana i, en conseqüència, com a «periodista honest» té l'obligació d'ajudar i d'orientar els lectors davant l'allau d'edicions que inunden el mercat per cercar un benefici comercial.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁹ Els articles porten com a títol general «Els problemes del llibre» i van aparèixer a *La Publicitat* entre març i abril de 1927.

¹⁰²⁰ «L'augment de lectors per a les publicacions catalanes crea en el nostre camp editorial un nou problema. No tot el públic que avui llegeix català té prou discerniment literari i estètic per classificar al primer cop d'ull les publicacions bones i les dolentes. Cal, doncs, que els crítics professionals i els periodistes honestos compleixin l'elemental deure d'assenyalar amb el dit, i si

Rovira és el primer que atorga a Josep Maria Folch un lloc central en el debat sobre la situació real de la literatura catalana i ho fa identificant-lo amb *En Patufet*.

Amb el pretext de l'aparició de la revista infantil *Ballet*, l'any 1925,¹⁰²¹ el periodista fa explícita una crítica cap a les publicacions periòdiques infantils i juvenils que, segons ell, mostren unes «orientacions equivocades».¹⁰²² Sense esmentar-los explícitament, el blanc dels seus atacs no són altres que *En Patufet* i Josep Maria Folch, els únics que responen a les característiques blasmades, de manera contundent, en l'article.¹⁰²³ Els arguments són força clars, i ja eren presents en un article anterior: *En Patufet* és l'exemple més evident i pernicios de «les publicacions barroeres, esguerrades, lletges i baixes» que han aconseguit l'èxit explotant el fet de ser escrites en català.¹⁰²⁴

El nostre autor, que assumia públicament la imatge de la marca comercial d'*En Patufet*, se li adreçà amb una carta personal en què mostrava les objeccions i, sobretot, el malestar davant d'unes crítiques que considerava

convé nominalment, els periòdics, les revistes i els llibres que són la mala herba del nostre esplet literari». A. ROVIRA i VIRGILI, «Publicacions catalanes», *La Publicitat*, 20-10-1925.

¹⁰²¹ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 375.

¹⁰²² «Quan, fa poques setmanes, exposàvem des d'aquest lloc el cas deplorable de certs "periòdics de joventut", no teníem cap propòsit de mortificació personal. No coneixem ni sabem qui són els qui fan o feien el periòdic que al·ludíem. En realitat, el cas particular d'aquest periòdic ens servia per a plantejar el cas general de les orientacions equivocades que es manifesten a casa nostra en matèria de publicacions per a nois i per a joves. Si férem al·lusió a un periòdic determinat, tot evitant d'anomenar-lo, és perquè la fulla criticada era de les més infelices en aquest ram, i sobretot perquè la seva aparició venia a ésser la gota que fa sobreixir el vas. Per damunt de tot cas particular, el nostre veritable propòsit era de contribuir al millorament de les publicacions d'aquest gènere». A. ROVIRA i VIRGILI, «Els bons exemples», *La Publicitat*, 10-11-1925.

¹⁰²³ «En oposició a la tossuderia o a la indiferència dels editors i redactors de determinades publicacions catalanes, tan deficients avui com cinc o deu anys enrera, veiem el noble esforç dels qui, davant les censures que sovint són adreçades a la inèpcia o a la negligència d'editors i escriptors, senten, no pas un ressentiment mesquí ni un vulgar esperit de revenja, ans bé una voluntat d'esmena. No voldríem que desaparegués cap de les actuals publicacions catalanes. Però aquelles que són massa deficients, i per tant nocives en major o menor grau, haurien d'esforçar-se en el sentit del millorament. I aquells que per estalviar-se l'esforç al·leguen llur èxit material i llur guany pecuniari, són els que mereixen més censures. Els periòdics dolents que fan més mal no són aquells que fracassen davant del públic, sinó al contrari, aquells que per llur èxit immerescut, aconsegueixen la major durada i el major expandiment». *Ibíd.*

¹⁰²⁴ «De la mateixa manera que un conjunt de publicacions ben concebudes i ben fetes constitueix un insubstituïble i eficaçissim element de cultura i de civisme, l'abundància de publicacions esguerrades, lletges i sovint baixes, aboca diàriament damunt del nostre poble les metzines del mal gust i de la niciesia. (...) És immoral i és funest que els autors i els còmplices de les publicacions barroeres o esguerrades s'aprofitin dels impulsos nobles de la gent, gràcies, en bona part, a la cooperació indirecta de les complaences immerescudes de la nostra premsa seriosa, i àdhuc d'alguns escriptors de nom acreditat». A. ROVIRA i VIRGILI, «Publicacions catalanes», *La Publicitat*, 20-10-1925.

«injustes». Rovira, però, trencà la «intimitat» de l'incident i va portar a les planes del diari l'enfrontament amb l'article «Patufisme i post-patufisme».¹⁰²⁵

El text mostra clarament la perspicàcia de Josep Maria Folch en sentir-se al·ludit en les crítiques cap a les publicacions periòdiques per a infants i joves fetes pel periodista que, d'altra banda, assumeix la representació i dóna veu a «moltíssima gent d'ofici literari i intel·lectual».¹⁰²⁶ Sense una distinció precisa i concreta entre l'obra folquitorriana i el setmanari *En Patufet*, Rovira centra les crítiques en dos aspectes fonamentals: «la incúria gramatical» i «el sentit baixament plebeu que sovint es manifesta en el seu text». Les «tares» esmentades, no es compensen pel «mèrit» d'haver contribuït «a l'expansió del llenguatge català», i converteixen la revista «dins el seu gènere», en «una publicació inferior». D'acord amb això, apel·la a la «bona voluntat» i «l'atenció» de Josep Maria Folch i dels «seus companys» per esmenar el conjunt de la publicació.¹⁰²⁷ I més si tenim en compte que, en el cas d'*En Patufet*, per l'èxit

¹⁰²⁵ «El nostre distingit amic Josep Mª Folch i Torres ens ha adreçat una atenta carta a propòsit de les al·lusions que ell ha pogut veure en el nostre article de dimarts passat, "Els bons exemples". El senyor Folch ens escriu: "Les diverses al·lusions del vostre article, remarcablement les finals, són, si van per nosaltres, d'una injustícia que només pot concebir-se (llegeixi's concebre's) -tractant-se d'un home equànime com vos- quan la passió fa aquell ofici de cegar el coneixement". A despit d'aquesta frase, el senyor Folch acaba expressant per nosaltres "el bon afecte i l'admiració de sempre". En quedem cordialment i sincerament agraïts. Però com que la qüestió a tractar-se és d'un interès general, ens decidim a escriure, en lloc d'una contesta particular, una contesta pública. Prengui, doncs, el senyor Folch el present article com una lletra oberta, ben oberta, que li adreça l'editorialista perquè en tingui plena coneixença tant els seus admiradors com els nostres lectors». «Patufisme i post-patufisme», *La Publicitat*, 13-11-1925. L'actitud de Rovira provocà la resposta «d'admiradors» i «lectors» que no van trigar a enviar cartes de suport a Josep Maria Folch i crítiques, algunes irades, a la redacció del diari. La correspondència del nostre autor guarda diversos exemples, alguns de subscriptors de *La Publicitat*, desmarcant-se de les opinions del periodista i demanant disculpes pels atacs a l'obra folquitorriana. Cal destacar que Josep Maria Folch guardà les cartes i les que Rovira li envià, dos anys després, el 1927, demanant-li la col·laboració per al diari que dirigia, *La Nau*, amb la següent anotació: «Dos anys més tard de la publicació de l'article a *La Publi*, Rovira i Virgili sol·licitava la meua col·laboració a *La Nau*, sense que hi hagués hagut entre ell i jo res durant aquests dos anys, ni entrevista ni rectificació ni res, que justificués un tal canvi de criteri en ell». Tot i que el nostre autor no li contestà públicament resta prou clar que els atacs soferts van afectar-lo profundament.

¹⁰²⁶ «Primera declaració nostra: és perfectament cert que en l'esmentat article i en algun altre hem al·ludit, sense designar-la nominalment, l'obra de Josep Mª Folch i Torres. No tenim cap inconvenient a dir avui damunt del diari, d'una manera explícita, el que diem nosaltres -i diu moltíssima gent d'ofici literari i intel·lectual- d'aquesta obra». *Ibid.*

¹⁰²⁷ «Hem de creure que el senyor Folch i Torres i els seus companys són prou intel·ligents per a adonar-se que "En Patufet" és, dins el seu gènere, una publicació inferior en diversos aspectes. Als qui no s'adonessin d'això, ja no sabríem què dir-los. Però és segur que cada dia se n'adona més gent a Catalunya. Els mèrits que té "En Patufet" no els desconeixem. Amb molt de gust li retem homenatge per la formidable contribució que ha portat a l'expansió del llenguatge català. Però a part d'aquest mèrit -que realment és molt gran- els altres mèrits que pugui tenir són molt petits. I contra aquests mèrits hi ha els defectes notoris de la popularíssima publicació infantil. Des de la incúria gramatical al sentit baixament plebeu que sovint es

comercial que té, no pot adduir-se «l'argument econòmic» per no introduir les millores que segons Rovira li calen;¹⁰²⁸ unes millores que havien d'afectar-ne tant la part formal com els continguts.

En relació a «la presentació» de la revista, potser era cert que les crítiques fetes pel periodista no responien exclusivament a «la passió» i potser tampoc no podem concloure que les realitzava «encegat» i, per tant, al marge «del coneixement», tal com Josep Maria Folch apuntava. Però, el que resulta indubtable és el desconeixement o el menysteniment de la importància que, en termes industrials i empresarials, suposava la iniciativa de Josep Baguñà en el món de l'edició i de la impressió.

Pel que fa a l'àmbit tècnic, i concretament els sistemes d'impressió, *En Patufet* fou una de les primeres publicacions que utilitzà, des de 1907, la reproducció fotomecànica dels dibuixos a la ploma. Així mateix, a partir de l'any 1924, estrenà una rotativa pròpia, gràcies a la qual es van poder multiplicar els tiratges, dels 900 als 60000, amb un augment significatiu de pàgines i, sobretot, amb l'ús de quatre colors en la part gràfica. Les innovacions integrades repercutiren òbviament en la factura d'*En Patufet*, però també de *Violet* i de la resta de publicacions lligades a l'empresa de l'editor; unes publicacions que, tot i que comparteixen col·laboradors, sistemes d'impressió, materials i orientació empresarial amb *En Patufet*, no reben cap mena de crítica.¹⁰²⁹ L'apreciació de Rovira cap a l'actitud de Josep Baguñà¹⁰³⁰ si bé era certa tenia una transcendència que se li escapava. Al capdavant, «un bon balanç» requeria, de manera imprescindible, inversió i una constant renovació per mantenir la

manifesta en el seu text, "En Patufet" ofereix un conjunt de tares que no és honest de dissimular. I com que totes o quasi totes aquestes tares són corregibles amb una congruent dosi d'atenció i bona voluntat, per això trobem particularment censurable la persistència dels principals defectes d'aquest rotatiu català, que és avui el rotatiu de més tiratge a casa nostra». Ibíd.

¹⁰²⁸ «Tot sovint veiem emprat l'argument econòmic quan es tracta de les condicions deficientes en què apareixen determinades publicacions catalanes. Certes millores representen despeses considerables, i no sempre és possible d'atendre-les. En el cas d'"En Patufet" aquest argument no existeix. Es tracta d'una revisteta que és un dels més esplèndids negocis editorials de Catalunya, probablement el més esplèndid de tots els nostres negocis editorials. Això permet perfectament de millorar la presentació i el contingut». Ibíd.

¹⁰²⁹ La transcendència de les innovacions dutes a terme per l'editor Baguñà la recullen J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 588: «A partir de l'any 1924, i per haver instal·lat Josep Baguñà un moderníssim taller d'impremta al carrer de Muntaner, 24, amb una rotativa que imprimia en quatre colors, per a tirar-hi els seus setmanaris infantils, *Violet*, com *En Patufet*, sortí magníficament acolorit d'aquelles noves premses».

¹⁰³⁰ «Per a un editor purament mercantil, l'únic objecte és un bon balanç». «Patufisme i post-patufisme, *La Publicitat*, 13-11-1925.

rendibilitat del setmanari; una rendibilitat que es podia mesurar amb els tiratges però també mitjançant l'augment de la publicitat dins de la revista.

Pel que fa a l'altre aspecte implicat en «la presentació» de la revista, la part gràfica, les crítiques no semblen tenir un fonament gaire sòlid. En primer lloc, la nòmina d'il·lustradors, regulars o ocasionals, ens dóna gairebé la totalitat de la professió de l'època. A les planes d'*En Patufet*, com també de la resta de publicacions vinculades al setmanari, trobarem cabuda tant els ninotaires professionals com els nous valors.¹⁰³¹ En segon lloc, la dimensió comercial de la revista propicià la convivència de la il·lustració vinculada a l'àmbit de la creació artística amb la que tenia la publicitat com a motiu. La dualitat enriqueix la part gràfica i, de retruc, les possibilitats professionals dels il·lustradors. Paral·lelament, fou Josep Baguñà qui, amb la creació de *Violet*, dirigida per col·laboradors d'*En Patufet*,¹⁰³² anticipà una nova manera de concebre la publicació per a infants que, anys a venir, es consolidaria com la forma majoritària de les revistes per al sector; una forma en què la part gràfica assoliria el màxim protagonisme, en detriment de la lletra escrita.

Tenint en compte les consideracions precedents sembla prou clar que les crítiques cap a la factura de la revista i cap a la política d'inversió empresarial de l'editor Baguñà ni eren justificades pels fets ni formaven part de les veritables prevencions de Rovira respecte d'*En Patufet* i de l'obra

¹⁰³¹ En aquest sentit s'expressava Pere Calders: «"En Patufet" concedí, des dels seus principis, una notable importància a la part gràfica. No tan sols comptava amb la col·laboració regular dels dibuixants de la casa, sinó que procurava estimular l'afecció pel dibuix entre els seus joves lectors. Organitzava concursos, els premis dels quals consistien en la publicació dels treballs més destacats. Hi havia en això un propòsit didàctic, però qui sap si també els movia el desig de descobrir noves vocacions. (...) Que els directors d'"En Patufet" valoraven degudament la part gràfica ho demostra el fet que reproduïen sovint historietes i acudits de publicacions estrangeres, principalment alemanyes, angleses i franceses. Això ens permet fer comparances -no pas sempre odioses- que ens deixen en bon lloc». Calders esmentava com a exemple dels nous valors el cas de Lola Anglada: «En els números corresponents a finals de la primera dècada d'aquest segle, hi trobem dibuixos d'una noia molt joveneta aleshores -tenia disset anys- que ja col·laborava amb una certa assiduitat al setmanari. Signava "Lola A" i era deixeble d'en Llaverias». Però, sobretot, Calders retia homenatge a una publicació que, tot i «el nivell desigual, com és lògic» entre els nombrosos col·laboradors gràfics, «és, en conjunt, un document inestimable». P. CALDERS, «Els dibuixants d'En Patufet». A: *Josep Maria Folch i Torres (1880-1950). Per una cultura catalana majoritària*, Barcelona: Fundació Jaume I, 1980, p. 42-48.

¹⁰³² La revista, publicada entre 1922 i 1931, fou dirigida per Joan Junceda i comptà amb la participació de Llaverias, Cornet, Anglada, Castanys, Mallol, Opisso i molts altres. Per a una descripció de la revista, veg. J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 588.

folquitorriana.¹⁰³³ De fet, l'oposició que encapçalava Rovira se centrava en el contingut del setmanari i, més enllà, en la transcendència social i sociològica d'una part de l'obra del nostre autor.

En relació al contingut, hi indicava, en primer lloc, la «incúria gramatical» del setmanari que, irònicament, exemplificava en la mateixa carta que Josep Maria Folch li havia enviat.¹⁰³⁴ Els atacs als usos lingüístics de bona part de la professió literària i periodística de l'època formaven part d'una campanya general engegada per Rovira i Virgili des de *La Publicitat*. La demanda d'un ús més curós i normatiu de la llengua no s'adreçava en exclusiva al nostre personatge i a *En Patufet*, sinó que implicava altres autors i altres publicacions.

En el context de la censura imposada per la Dictadura de Primo de Rivera, els temes lingüístics i culturals van passar a un primer terme i van servir de catalitzadors de l'activitat i de les inquietuds de la intel·lectualitat catalana. Així, l'any 1925, Rovira i Virgili i *La Publicitat*, en col·laboració amb Pompeu Fabra, inicien una campanya per depurar la llengua, simultàniament a l'ofensiva sobre la qualitat estètica i literària de la producció editorial en català. La iniciativa va tenir un gran ressò mediàtic, i en la mesura que s'expressava en termes bel·licosos i polèmics, motivà una reacció significativa entre la professió però també entre els lectors. No només els editorials i els articles de les diferents publicacions de l'època van posicionar-se a favor o en contra, sinó que la polèmica va estendre's també als espais de participació dels lectors anònims, que expressaven, amb les cartes, i més o menys apassionadament, les opinions i les preferències literàries que tenien.¹⁰³⁵

¹⁰³³ Cal tenir en compte que, posteriorment, des del mateix diari se saludava el vint-i-cinquè aniversari d'*En Patufet* i se'n reconeixia la vàlua. Significativament, la nota portava per títol «Fer un públic» i lloava els aspectes tècnics i comercials de la revista: «El setmanari "En Patufet" ha complert el seu xxv aniversari. Felicitem-nos-en i no ens sàpiga greu de felicitar-ne també l'editor i la redacció, perquè encara que molta gent no ho cregui així, "En Patufet" és probablement el periòdic per a jovenets més ben fet que existeix ací i fora d'ací. No dissimularem els defectes, però aquests no són prous per a mitigar les seves qualitats. En tot cas, no és avui ocasió de retreure'ls, sinó de constatar l'èxit i l'eficiència d'aquesta publicació, a la qual desitgem molts anys de vida, en companyia del gran Junceda i de l'insubstituïble Josep Maria Folch i Torres, els principals puntals». *La Publicitat*, 28-11-1929.

¹⁰³⁴ «El senyor Folch ens escriu: "Les diverses al·lusions del vostre article, remarcablement les finals, són, si van per nosaltres, d'una injustícia que només pot concebir-se (*Illegixi's conceive's*) (...)». «Patufisme i post-patufisme, *La Publicitat*, 13-11-1925. La cursiva és nostra.

¹⁰³⁵ Entre els múltiples exemples que ens proporcionen els diaris i les revistes de l'època, podríem esmentar el número 49 de «Joventut Catalana», (15-11-1925), en què trobem la barreja d'opinions dels lectors i de posició editorial. El número s'obria amb un article sobre Rovira i Virgili, amb motiu de l'aparició de la biografia als «Quaderns blaus», obra de Carles Soldevila i Claudi Ametlla, que el presenta com el catalitzador de la vida cultural del moment

A manca d'estudis aprofundits sobre la llengua i l'ús a *En Patufet*, el que resulta evident és el compromís de la revista amb l'idioma; un compromís que es vehicula mitjançant la presència reiterada i contínua de seccions dedicades a millorar el coneixement de la llengua i a corregir els usos incorrectes, tant pel que fa al lèxic com als aspectes gramaticals en general. L'actitud del setmanari, d'altra banda, estava en consonància amb un dels objectius inicials de la revista que no era altre que «inclinat els nens i nenes de Catalunya des de llur tendre edat a llegir en català».¹⁰³⁶ Paral·lelament, comptem amb diversos testimonis que ens informen de l'ús de la revista com a eina d'aprenentatge de les normes ortogràfiques en un context en què el sistema educatiu obviava l'idioma.¹⁰³⁷

gràcies als editorials a *La Publicitat*. Segons l'article, Rovira i Virgili «és una mena de braç executor de la llei del nostre idioma» i la campanya de depuració gramatical de l'idioma ha acabat per convertir Pompeu Fabra, l'inspirador, en «el Lenin de nostra revolució lingüística» i Rovira en «el Trostzki». Per a l'autor de l'article, Rovira, «gran lluitador» i present en totes les iniciatives «encaminades a enrobustir la nostra personalitat» com «un soldat disciplinat», «realitza ell sol la tasca que realitzarien diversos escriptors que empremsin cadascú indefectiblement *la seva* faisó d'escriure». Tot l'article mostra una ambivalència, producte de la ironia, que sense desqualificar la campanya tampoc no la defensa. De fet, la línia editorial de la publicació es fa més clara si ens fixem en la secció Opinió d'altri. S'hi recullen dues cartes: «Què és "La Publicitat"? signada per Joripic i «La Biblioteca Gentil i els intel·lectuals» de Joan Dacs i Saforja. La proximitat amb l'aparició de l'article de Rovira sobre Josep Maria Folch i *En Patufet* és el motiu de la segona de les cartes. Segons l'autor, que es defineix com a jove, les opinions de Rovira responen, en una bona part, a l'enveja. Per a ell, les novel·les folquitorrianes li proporcionen «goig i emoció i espiritual delectança, que cerquem endebades en altres llibres». Com a representant dels lectors de l'autor, el signant es mostra «dolgut i sorprès molt desagradablement» per les crítiques adreçades a l'obra folquitorriana i, per recolzar les preferències literàries que té, s'apropia de les paraules de Josep Carner a propòsit de la novel·la de la Biblioteca Gentil *L'amic Albert*, que l'autor li dedica. En concret el paràgraf on Carner promet dedicar, més endavant, una atenció a les novel·les que, segons ell, «ultra llur qualitat literària, mantenen i expandeixen amb tanta de fortuna el nostrament idiomàtic». L'altra carta s'adreça a l'actitud bel·ligerant adoptada per *La Publicitat* cap a autors i publicacions catalanes. El signant esmenta, emprant terminologia boxística, les polèmiques entorn la revista *Bells Ideals*, els atacs a Josep Maria Folch, la crítica de Garcés a l'obra *Jo* de Bertrana i la de Carner a *Coses Vistes* de Pla. La conclusió que en treu és prou explícita: «Si considerem que el que ha escrit l'editorial "Patufisme i post-patufisme" té raó, nosaltres llegidors, hem d'abstenir-nos de llegir, per defugir ço que s'hi veu de pernicios, *En Patufet* i totes les novel·les, siguin gentils o no gentils, escrites per En Folch i Torres. Després, adherint-nos a la crítica d'En Garcés, ens previndrem contra el *Jo* d'En Bertrana, puix que essent susceptible d'un libel difamador, no l'hem pas d'afavorir. Llavors, què us penseu que podreu llegir tranquils? *Coses Vistes* d'En Pla, la de les vint-i-una canonades, segons Carner? Tampoc, senyors. No us quedarà ni aquest únic consol, perquè darrerament s'ha dit, com fent una sensacional troballa, que en les *Coses Vistes* d'En Pla hi ha més d'un plagi de Dostoïevsky. Jo, amb això, senyors, dic com solen dir a tothora els vells amb un posat esgarriat: "Avui al món no hi ha un pam de net"». Al capdavant, per al signant resta clar que «és el públic qui ha d'adjudicar la victòria a un dels dos púgils contendents». Amb les opinions esmentades es veu molt clar com en el cas de Josep Maria Folch i *En Patufet* la qüestió gramatical va lligada indestructiblement a criteris de qualitat sobre el contingut.

¹⁰³⁶ «Condicions» A: Número prospecte desembre 1903.

¹⁰³⁷ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 293.

Pel que fa al cas concret de Josep Maria Folch i la seva obra, l'actitud lingüística de l'autor no deixa lloc a dubtes. Va ésser un dels primers a manifestar-se a favor de la promulgació de les Normes i a sotmetre's-hi; és més, l'acceptació fou entusiasta i incondicional, de tal manera que les adoptà en la segona part d'una de les novel·les trencant la unitat ortogràfica de l'obra.¹⁰³⁸ D'altra banda, la preocupació de l'autor per la llengua i la sensibilitat respecte de la correcció dels escrits arriba a manifestar-se públicament en contestar, personalment, les crítiques d'alguns lectors anònims sobre el tema.¹⁰³⁹ Paral·lelament, i com veurem en detall més endavant, un dels objectius explícits dels Pomells de Joventut, inspirats per Josep Maria Folch, fa referència a l'ús normatiu de l'idioma.¹⁰⁴⁰

En tot cas, no sembla, però, que l'aspecte gramatical sigui el principal motiu de crítica cap a Josep Maria Folch i *En Patufet*. A les intervencions s'hi barregen altres factors que n'afecten el contingut i que són realment el centre de l'enfrontament. Rovira i Virgili ho concretava en «el sentit baixament plebeu que sovint es manifesta en el seu text». Sembla evident que utilitza el mot «plebeu» com a sinònim de vulgar, atès el compromís que tenia amb una

¹⁰³⁸ La novel·la en qüestió és *En Jordi Bel en el país de l'or*, Barcelona: Baguñà, 1913, continuació de *Vida y aventuras den Jordi Bel*, Barcelona: Baguñà, 1913. Els canvis s'anunciaven amb un escrit en què s'informava els lectors de les raons que els motivaven: «Trobant-se en curs de publicació la primera part d'aquesta obreta, el benemèrit "Institut d'Estudis Catalans" publicà les Normes ortogràfiques que han vingut a donar unitat al nostre idioma escrit. Per esperit de disciplina i per amor a la nostra gloriosa llengua catalana, l'autor, com tots els bons catalans, acceptà tot seguit les normes ortogràfiques de l'Institut, i, desitjós de fer patent la seva adhesió, hauria volgut, ja desde aleshores adoptar-les en el llibre VIDA Y AVENTURES DEN JORDI BEL, que estava a mig publicar; però el mal efecte que hauria causat veure estampades en un mateix volum dues maneres ortogràfiques, li'n feu desistir, decidint adoptar-les en el present, malgrat ésser part del mateix llibre, per tractar-se ja d'un volum separat. Ademés, la present nota explicarà al qui pugui extranyar-se de veure escrites les dues parts d'un mateix llibre amb diferents regles ortogràfiques, el gloriós motiu d'aquesta que podria semblar anomalia», p.4.

¹⁰³⁹ L'autor contesta la carta d'un lector, Josep Maria Arlet, apareguda a la secció El lector diu... de *La Publicitat* a propòsit d'un article publicat a *La Dona Catalana*. El lector es queixa de les incorreccions gramaticals i ortogràfiques de la revista en general i, en particular, d'un article de Josep Maria Folch. *La Publicitat*, 31-10-1925. L'escriptor li contesta amb l'argument que l'article és una reedició i, per tant, anterior a la publicació de les Normes. Arlet, però, no queda convençut i, després de constatar que els castellanismes ja ho eren al 1913, data de l'article, qualifica «d'excusa còmoda» el caràcter canviant de les normes. *La Publicitat*, 5-11-1925. D'altra banda, al costat de la polèmica lingüística, es barregen també aspectes literaris ja que el que molesta més al lector és el «to cursi» de la publicació.

¹⁰⁴⁰ «(...) una observació discreta als qui per descuit parlem malament el nostre idioma, (...), seran actes agradables». «El llibant del pou», *EP*, núm.862 (9-10-1920). Seguint la consigna, *En Patufet* ens dóna múltiples exemples: «He donat entenent al meu amic que el seu nom no és *Abelinu* com li diuen, sinó *Avelí*. També l'he deixat convençut que cal dir *aeroplà* en lloc de *aeroplanu* i *camió* en lloc de *camion*».

estètica d'arrel noucentista identificada amb el «bon gust» i una determinada civilitat. De fet, la consideració d'*En Patufet* com un setmanari inspirat pel mal gust i l'humor poca-solta és força estesa entre intel·lectuals i pedagogs vinculats als sistemes educatius més renovadors,¹⁰⁴¹ en una visió que actualment continua tenint vigència.¹⁰⁴²

Totes les opinions esmentades responen a una peculiar concepció del que ha de ser la literatura infantil i de quina funció ha de portar a terme; una concepció que demostra el divorci que hi ha entre dues opcions que es volen -i es presenten- irreconciliables. D'una banda, la que exemplifiquen Josep Maria Folch i Josep Baguñà, per als quals els infants són un sector més dels que intervenen en el mercat editorial i, en conseqüència, encaren la literatura infantil des d'un punt de vista de viabilitat econòmica. Per a tots dos, els infants són consumidors i, com a tals, tenen unes expectatives i uns drets que cal respectar. De l'altra, l'opinió majoritària que considera la literatura infantil des d'un punt de vista transcendent, clarament mediatitzat per la funció pedagògica, didàctica i moral que, de manera exclusiva se li atribueix. La ideologització porta a menystenir les preferències dels consumidors, els infants, en benefici de les preferències dels adults, que projecten idees i teories sobre el que els convé. La conseqüència més immediata, tal com recullen alguns autors, és l'allunyament efectiu dels infants respecte de la literatura que se'ls dedica, en la qual no hi troben un incentiu per al consum.¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ Són moltes les declaracions en aquest sentit. Podem esmentar J. RUBIÓ, «Els llibres per a infants», *La Revista dels llibres*, I, (1925), p. 115-127; A. MARTORELL, «Literatura, llibres i biblioteques per a infants», *La Paraula Cristiana*, 1928, p. 476-479, que qualifica *En Patufet* i les revistes en espanyol *TBO* o *Pulgarcito* com «arxius del mal gust i de la bajanada». Paral·lelament, desqualifica l'obra de Josep Maria Folch per la «sensibleria malaltissa» que presenta, ja que el sentimentalisme, que comença a impregnar les novel·les d'aventures que escriu, és «malsà». Ídem., «Llibres catalans per a infants I», *Butlletí dels mestres*, II, núm.23 (1-1-1923), p. 4-5. Respecte a l'actitud contrària a *En Patufet* en els cercles intel·lectuals i pedagògics, A. CIRICI rememora les experiències viscudes a l'escola Montessori i a la Blanquerna, *Nen no t'enfills*, Barcelona, 1972, p. 103-107.

¹⁰⁴² «Ara, la mateixa popularitat, l'afany de "fer gràcia", potser de disputar el públic als nous periòdics infantils en castellà com *Tebeo* (1917) -que esdevindrà el més popular a la península- o *Pulgarcito* (1923), el portaren a usar i abusar de les bromes de mal gust i els acudits poca-solta». T. ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», p. 434. A banda de la repetició dels tòpics sobre la revista, sobta la justificació emprada per Rovira. Hi ha competència pel públic, justament, en sentit contrari: les revistes en espanyol surten a imitació d'*En Patufet* i per apropiat-se de part del seu públic.

¹⁰⁴³ Com a exemple podem esmentar el fragment següent: «En el ram literari, únic que ens pertoca de tractar, cal reduir tant com sigui possible els límits de la literatura qualificada d'infantil. Altrament els infants no són, en general, gaire entusiastes de la literatura dita infantil. Mostren -com pot remarcar tothom i com ha remarcat més amablement que ningú Anatole

La prova més evident del fet és el fracàs de totes les iniciatives engegades des dels sectors esmentats per oferir productes alternatius a les publicacions infantils comercials i, en concret, a *En Patufet*. El cas més emblemàtic el trobem en la revista *Jordi*, auspiciada per Rovira i Virgili.¹⁰⁴⁴ En el disseny i la concepció, Rovira i Virgili posava de manifest el que considerava l'opòsit a les publicacions «amb sentit baixament plebeu». El contrast s'oferia ja amb el dibuix de Josep Obiols que identificava la revista. Mentre *En Patufet* responia a una imatge rural, d'arrel tradicionalista, *Jordi* es representava mitjançant un infant ciutadà vestit a l'anglesa. De fet, els referents esmentats en la presentació de la revista miraven el món anglosaxó i l'oferien com un model de bon gust i, sobretot, de modernitat.¹⁰⁴⁵ Tanmateix, una anàlisi del contingut de la revista ens mostra clarament que l'acurada presentació continua aplicant-se a un models literaris gens renovadors, ans al contrari. El tipus de literatura infantil publicada es redueix als models més tradicionals de la literatura per a infants, això és, els que podríem identificar com a moralitzants i instructius. Amb les característiques descrites i amb les pretensions alligüonadores no resulta estrany que la durada fos tan efímera.

La resistència a considerar la literatura infantil en termes comercials i a plantejar les iniciatives editorials adreçades al sector atenent les expectatives reals xocava frontalment amb la realitat i perjudicava clarament la dinàmica de cercar un públic per a la literatura en català. Formalment, sembla evident que el

France (*Le livre de mon ami*, pàg.258) -"una extrema repugnància a llegir els llibres que han estat fets a llur mesura". Aquesta repugnància s'explica de sobres. Els infants s'adonen des de les primeres pàgines que l'autor s'ha esforçat d'entrar en llur esfera en lloc de transportar-los a la seva, pressenten que, per consegüent, no trobaran, sota el seu guiatge, aquella novetat, aquell inconegut que l'ànima humana cobeja a totes les edats. Aquests menuts ja estan posseïts de la curiositat que fa els savis i els poetes. Volen que els revelin l'univers, el místic univers. L'autor que els replega damunt d'ells mateixos i els reté en la contemplació de llur pròpia puerilitat els ensopeix cruelment. I, tanmateix, és això al que s'apliquen, per desgràcia, els que treballen per a la infància. Volen fer-se semblants als petits. Esdevenen infants sense innocència ni gràcia». C. SOLDEVILA, *Què cal llegir?*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1928, p. 25-26.

¹⁰⁴⁴ El primer número de la revista va sortir el 23 de febrer de 1928 i el darrer, el 25, el 9 d'agost. Dirigida per Melcior Font, comptava amb la col·laboració literària d'autors com Carner, Riba, Soldevila, Obiols, Manent, Jordana entre altres. La part gràfica comptava amb els noms de Nogués, Ynglada, Anglada, Apa, Torner-Esquius i altres. Segons Torrent i Tasis, la publicació, esperada amb força interès, presentava una col·laboració literària i artística «immillorable» i una presentació «original i artística». J. TORRENT / R. TESIS, *Història*, 1, p. 684.

¹⁰⁴⁵ Així ho recull Rovira amb la citació de la presentació de la revista apareguda a *El Dia* de Terrassa, en què es diu que «el nou periòdic infantil va a presentar al nostre infant una qualitat literària en harmonia amb el grau de depuració a què és arribat ara el lector corrent i oferir una

món editorial i els autors que cerquen la professionalització han acceptat l'estratègia de sectorialització de l'oferta, però, paradoxalment, menystenen les possibilitats i les oportunitats que el sector infantil del públic català els ofereix. De fet, l'atenció al consum infantil és un factor aleatori i subsidiari en les polèmiques i els debats d'aquests anys i només trobem referències explícites en les aportacions d'Alexandre Galí.¹⁰⁴⁶ D'altra banda, la producció de llibres per a infants entre 1926 i 1933 resulta a totes llums escassa i insuficient en relació a l'oferta en espanyol,¹⁰⁴⁷ malgrat l'aparició de diverses editorials, profusament lloades,¹⁰⁴⁸ i el compromís explícit d'autors cultes amb la literatura per a infants.¹⁰⁴⁹ D'altra banda, la crítica literària no sembla preocupar-se per la literatura infantil i cedeix el protagonisme en aquest àmbit als pedagogs.¹⁰⁵⁰

L'actitud és encara més sorprenent si tenim en compte que Josep Maria Folch, Josep Baguñà i *En Patufet* han demostrat que infants i joves són el sector que de manera més primerenca s'integra en els mecanismes de mercat, accepta les formes de comercialització i de consum pròpies d'una literatura comercial i n'assegura amb el consum, estable i continuat, la professionalització dels escriptors i la viabilitat de les empreses editorials. A més, no sols representa una més de les parcel·les a conquerir per al mercat literari en català sinó que la seva adhesió garanteix una continuïtat en el futur, tal com l'obra folquitorriana posa de manifest amb l'èxit assolit per la Biblioteca Gentil.

Autor i editor representaven la modernitat en la mesura que havien assumit de manera incondicional el caràcter comercial de la literatura en la incipient societat de masses. Per aquesta raó, pel «positiu valor comercial» que

publicació d'un to, distinció i gust com les que a Anglaterra, per exemple, són lliurades als menuts». T. ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», p. 447.

¹⁰⁴⁶ «Per què no es llegeixen llibres?», *La Publicitat*, 12-2-1927; «La batalla del llibre. Per què no es llegeixen llibres?», *La Publicitat*, 25-2-1927 i «Com es llegiran llibres», *La Publicitat*, 16-4-1927.

¹⁰⁴⁷ Segons les dades recollides per Vallverdú, sobre els articles de Lluís Bertran i Pijoan a *La Paraula Cristiana*, entre 1926 i 1933 es publiquen en total 135 títols, incloent-hi reedicions i traduccions. Si tenim en compte que en el mateix període es publiquen 244 títols de religió i 285 de poesia, per posar-ne dos exemples, no sembla arriscat concloure la manca d'interès, entre editors i autors, per captar el públic infantil. F.VALLVERDÚ, «L'edició catalana de 1923 a 1930». *Els Marges*, núm.9 (gener 1977), p. 23-50.

¹⁰⁴⁸ Especialment l'Editorial Muntanola, Editorial Catalana i Mentora. Els termes de la consideració positiva els recull T. ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», p. 441-445.

¹⁰⁴⁹ A banda de l'esmentat Carles Riba, Josep Carner, Carles Soldevila, Joan Salvat-Papasseït, C.A. Jordana entre altres contribueixen a l'oferta literària per a infants amb traduccions i obres originals.

¹⁰⁵⁰ Entre aquests cal destacar-ne el ja esmentat Alexandre Galí, Eladi Homs o Artur Martorell. Veg. T. ROVIRA, «La literatura infantil i juvenil», p. 455.

tenien, Josep Maria Folch era esmentat per Josep Maria de Sagarra, en l'article de defensa de l'obra de Josep Pla.¹⁰⁵¹ Aquest autor també representava, en la literatura catalana del moment, una concepció comercial del fet literari i aspirava, clarament, a la professionalització, la qual cosa el feia apreciable i defensable, per Sagarra, davant els atacs que patia.¹⁰⁵² De fet, Pla havia tingut una intervenció destacada, no només en les polèmiques i els debats a l'entorn de la viabilitat de la literatura catalana sinó implicant-s'hi directament amb la creació d'una empresa editorial.¹⁰⁵³ Per a ell restava molt clar que el veritable problema de la literatura catalana tenia a veure amb la manca de dimensió comercial que la caracteritzava; una mancança que afectava a parts iguals autors i editors, els darrers sense «instint comercial» i amb un desconeixement profund del que «és el públic», de les expectatives que tenen i de les pautes de consum que segueixen.¹⁰⁵⁴

Josep Pla i Josep Maria Folch havien demostrat, amb estratègies comercials i productes literaris diferents, no només l'existència real d'un públic per a la literatura en català sinó també la consolidació de diferents estrats en el conjunt del mercat literari català. Tanmateix, el punt de partida de tots dos autors era radicalment oposat, la qual cosa incidia també en el posicionament que mantenien en el mercat.

¹⁰⁵¹ «Algú em podrà dir, per exemple, que En Josep Maria Folch i Torres és un escriptor català de positiu valor comercial. Jo no sóc un partidari ni un defensor de la obra d'aquest bon amic meu però crec que a Catalunya omple un buit, l'omple a la seva manera, però és l'únic que ha tingut la gràcia d'administrar des d'un punt de vista comercial la seva literatura. Escriptors de més mèrit que ell es passen l'estona posant els ulls en blanc i comptant les estrelles, pitjor per a ells. Si més no, en Folch i Torres ha ensenyat als literats del nostre país que escrivint en català un no s'hi mort del tot de gana i això tots els que tenim una ploma als dits hem d'agrair-li-ho». J. M. de SAGARRA, «Sobre la Llanterna màgica», *La Publicitat*, 11-7-1926. Amb anterioritat, ja havia expressat les mateixes opinions a propòsit de Josep Maria Folch a «La por a la novel·la», *La Publicitat*, 26-4-1925.

¹⁰⁵² «Una de les coses que fan per a mi més apreciable l'obra d'En Pla, és que per a mi aquest escriptor té un sentit comercial del seu ofici, i això a Catalunya és d'una eficàcia enorme. La cotització d'un escriptor, segons el públic i la venda de les seves obres, val la pena que comenci a mirar-se seriosament entre els editors i els que escriuen. Tenir a més a més d'un sentit de responsabilitat literària un sentit comercial i saber explotar i augmentar aquest interès és potser la cosa més important del problema de la nostra literatura. Això pot semblar una heretgia més o menys pintada de cinisme per a algun poeta de sang de llimonada, però creieu-me que és el criteri més sà i més higiènic. S'evitaria amb la imposició rigorosa d'aquest criteri, la sèrie d'aficionats que perden diners amb les seves edicions. La lluita literària, la imposició d'un nom i d'una obra des del punt de vista comercial, pot ésser un control defectuós, però és l'únic que tenim a mà i que ens pot donar resultats positius. En Pla és un escriptor de gran públic, la seva obra és llegida i comprada amb una certa passió, té, doncs, una valor comercial, això en Pla ho comprèn i ho té en compte». *Ibíd.*

¹⁰⁵³ Concretament Edicions Diana, l'any 1925.

¹⁰⁵⁴ J. PLA, «Llibres i editors», *La Publicitat*, 9-1-1927.

El públic de Josep Maria Folch era, bàsicament, el sector infantil per al qual, i com hem vist amb anterioritat, oferia uns determinats models literaris que es comercialitzaven a *En Patufet* i a les plataformes associades a la revista. Aquest sector de públic, ajudat per les tècniques de fidelització descobertes i explotades per l'autor des dels inicis, va correspondre als esforços que realitzava amb el consum continuat durant més de dues dècades i va convertir una literatura, essencialment efímera, en un referent permanent del consum literari infantil.

Sobre la base consolidada del públic infantil, el nostre escriptor amb la connivència i el suport incondicional de Josep Baguñà, i el que és més significatiu, sense una competència sòlida, va adaptant-se al públic i a les característiques que el defineixen com un sector en constant evolució; en darrer terme, autor i editor apostaven per seguir-lo en la seva inevitable progressió. L'obra folquitorriana acaba esdevenint també juvenil i enriqueix els models narratius inicials -l'humorístic, el d'aventures, el fantàstic- amb el moralitzant i el sentimental, concebuts des dels orígens per satisfer les noves expectatives del públic evolucionat. La primera fita en el procés descrit, i potser la més transcendent, és l'aparició de les Pàgines viscudes, explícitament concebudes i dedicades a «la joventut intel·ligent». Ens trobem, doncs, davant d'un fenomen de continuïtat, tant de l'oferta com de la demanda, a l'entorn d'una mateixa plataforma editorial, l'empresa Baguñà, que aposta per mantenir la fidelitat en el consum.

L'estratègia seguida per Josep Maria Folch i secundada per l'editor Baguñà optava clarament per la diversificació de l'oferta, d'altra banda imprescindible i inevitable ateses les particularitats intrínseques del públic sobre el qual havia construït la professionalització. Al capdavant, l'autor, recolzat per l'editor, no feia sinó «administrar des del punt de vista comercial la seva literatura». És des d'aquesta perspectiva que neix la Biblioteca Gentil, l'any 1924, com una extensió, clarament dependent, de l'obra juvenil. La relació es plasma en el tipus d'arguments, en la caracterització dels personatges i en les formes narratives que converteixen la col·lecció en un producte literari adreçat a joves i adolescents, sense distinció de sexe. La intenció era oferir-los una obra per orientar-los en l'etapa vital que va definir com «la millor hora de la vostra vida». Des d'aquesta perspectiva, es limita a adoptar una nova forma de

comercialització, la col·lecció de llibres, fins aleshores marginal dins de la pràctica literària habitual.

L'aparició de la Biblioteca Gentil, i l'èxit de consum que obté, però, capgira substancialment el posicionament que té en el mercat: d'escriptor infantil i juvenil a escriptor de gènere i, concretament, de literatura sentimental. Sense pretendre-ho, esdevé un referent positiu o negatiu d'una professió que maldava per aconseguir uns estàndars que l'equiparessin a Europa. En aquesta conjuntura, la iniciativa comercial assolí una transcendència i unes repercussions molt diferents i superiors a les previstes per l'autor i l'editor.

Tot i que les crítiques i les desqualificacions explícites no assoleixen ni la projecció pública ni la virulència que s'havia usat per a la literatura moralitzant folquitorriana, els sectors intel·lectuals van prendre l'obra sentimental folquitorriana com l'exemple i el paradigma de la literatura «popular» i van associar-la a tots els aspectes que acompanyaven implícitament l'etiqueta de literatura comercial.¹⁰⁵⁵ La Biblioteca Gentil va convertir-se en sinònim de

¹⁰⁵⁵ Respecte a la valoració de l'obra sentimental folquitorriana ens trobem amb una situació força paradoxal. Públicament, la Biblioteca Gentil fou objecte de crítiques i desqualificacions per escriptors i intel·lectuals destacats. El cas més paradigmàtic d'aquesta actitud, que arriba a la paròdia, ens l'ofereix C.A.Jordana amb el conte *Per què fuges de mi?* (1928), amb un títol copiat de la novel·la de l'autor a la Biblioteca Gentil, en què critica la influència de la literatura folquitorriana en determinats sectors socials, definits com a «quixots moderns». (M.CAMPILLO, «Estudi introductori» A: *El conte de 1911 a 1939*, Barcelona: Ed.62, 1983, p. 28). Amb tot, la correspondència personal del nostre autor guarda testimonis força interessants de moltes personalitats de l'època que matisen o desmenteixen les opinions contràries al conjunt de la Biblioteca. Moltes corresponen a personalitats a les quals l'escriptor els dedica alguna de les novel·les de la col·lecció. Entre totes les cartes podem destacar la signada per Manuel de Montoliu, amb data 7 de juliol de 1926. Montoliu li agraeix el detall de la dedicatòria i li fa una demanda curiosa: «us agrairia vivament que de la vostra copiosa producció novel·lística m'indiquéssiu les obres al vostre parer més típiques de la vostra personalitat». El personatge, que es considera un crític i, per tant, amb «el deure de conèixer una obra com la vostra que ha assolit una popularitat que bé voldrien per a ells altres novel·listes i escriptors amb grans pretensions», confessa la desconexió absoluta que en té i n'apunta les causes: «l'isolament en què us han deixat les eternes envegetes de la nostra gent té la culpa d'aquesta ignorància de que ara em peneixo». L'altre exemple ens l'ofereix la carta d'Albert Bastardas, datada l'1 de març de 1926. Després d'agrair la dedicatòria i de lloar l'obra en qüestió, Bastardas reporta una conversa mantinguda amb Ramon d'Abadal, a propòsit de la qualitat i la utilitat de les novel·les sentimentals folquitorrianes: «No fa gaires dies, junt amb l'amic i Degà D. Ramon d'Abadal, reivindicava, davant d'altres companys, el punt de vista de vostè, i el dret i la necessitat de que s'escriguin novel·les de tots colors, pels diferents gustos i edats. Deia amb raó l'Abadal, que les novel·les de Vostè són superiors a les novel·les blanques franceses. Les de Vostè són vives i animades, qualitats que no sempre aconsegueixen les que volen ser predominantment moralitzadores». En conjunt, totes les cartes mostren una valoració positiva de les novel·les, tant pel que fa al valor sociològic com al literari i remarquen l'ofici de l'autor en la creació d'arguments i personatges. L'exemple més clar ens el proporciona Joan G. Junceda a propòsit de la novel·la *Història d'una pobra noia*, Barcelona: Baguñà, 1926: «En aquesta novel·la, amic Folch, jugueu amb el cor de qui la llegeix com el gat amb la rata. L'agafeu i el deixeu anar mantenint-lo en un sobresalt constant fins a la fi, tement sempre una catàstrofe».

literatura de consum i en model de literatura de gènere sentimental i, per tant, en un producte destinat al públic femení. La consideració és compartida per defensors i detractors de l'obra del nostre autor i la vigència de l'opinió s'allarga fins als nostres dies. De res no li val declarar que es considera un autor de literatura infantil i juvenil, que manté l'esperança i la il·lusió de tornar a ser un novel·lista «per a adults».¹⁰⁵⁶ Com tampoc no li valdrà l'afirmació que les narracions són «novel·les de costums». Aquest és, doncs, l'origen dels tòpics que l'acompanyaran fins a l'actualitat i, també, la causa que la competència editorial no aconseguís, ni de bon tros, igualar-ne l'èxit de públic.¹⁰⁵⁷ Perquè, si bé era veritat que la Biblioteca Gentil i l'obra sentimental folquitorriana compartia alguns dels trets assenyalats, no era menys cert que contenia altres elements sense els quals és impossible justificar-ne l'èxit comercial.

Pel que fa a la identificació de les novel·les de la Gentil amb la literatura de consum, una anàlisi de l'ús que en fa dels elements bàsics d'aquest mena de literatura, ens permet veure les particularitats específiques.

Tot i que utilitzarà les formes de comercialització típiques d'aquest producte -col·leccions, periodicitat, estandardització, etc.- l'adopció li és donada per la producció anterior que li ofereix, d'entrada, uns circuits comercials estables i consolidats. No és una aventura en el buit sinó l'extensió d'una oferta, identificada i amb tota mena de marques de garantia, al seu públic, que varia i es modifica però que no augmenta. En darrer terme, juga els avantatges que la producció anterior li ha conferit i, sense excessives modificacions, aprofita una determinada conjuntura sociològica de consolidació d'un mercat de béns de consum literaris en català que, en una part important, ha ajudat a crear. Per això l'adopció que fa de les característiques esmentades està sempre condicionada

¹⁰⁵⁶ Les aspiracions de Josep Maria Folch ens són reportades per Miracle, com també les causes del constrenyiment a les exigències de la dedicació a la literatura infantil i juvenil. J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 302-306.

¹⁰⁵⁷ De fet, els tiratges assolits amb el conjunt de les novel·les de la Biblioteca Gentil no va poder ser igualat per cap de les altres. L'únic cas en què el públic va mantenir una demanda constant correspon a la Biblioteca Damisel·la de Clovis Eimeric. L'autor era també un col·laborador d'*En Patufet* i, sens dubte, n'aprofità la circumstància. Amb tot, els èxits més notables que va obtenir corresponen a novel·les com *La puntaire*, i la continuació, *L'enyorament*. Les obres introdueixen un element aliè a la novel·la de gènere com és la recreació de temes populars, que Clovis ampliarà amb altres novel·les com *La taverna d'en Mallo*, en un intent de construir una mitologia popular i barcelonina. D'altra banda, *La puntaire*, és en el panorama editorial de l'època un cas extraordinari, ja que anticipa el funcionament dels *best-sellers*, clarament oposats a la forma de comercialització i de consum de la literatura de gènere.

per les expectatives preexistents del públic i no suposen cap voluntat prèvia d'accedir a un mercat ja operatiu. De fet, els condicionants actuen sobre el consum de la col·lecció de manera precisa i significativa: la vàlua de les novel·les no queda exhaurida en la lectura, tot i l'estandardització que presenten, perquè no es consumeix com a literatura de consum sinó com a literatura marca Folch, la qual cosa en possibilita la perdurabilitat de generació en generació. El valor de canvi que adquireixen és el didactisme, el missatge ideològic, que es rep i es considera susceptible de perdurar.

La sectorialització de l'oferta respon a uns criteris diferents de les iniciatives posteriors i, per tant, singularitza la col·lecció alhora que la diferencia dels imitadors, que han de crear-se un mercat mitjançant la literatura de gènere i no a l'inrevés com és el seu cas. Juntament amb això, tota la producció dins la Gentil continua mantenint els mateixos criteris de l'obra infantil precedent i, per això, els productes mai no són considerats de manera singular sinó com a parts d'un tot interrelacionat i repetitiu, que es recrea i es renova sense gens de marge a les variacions. Per això, resulta difícil poder aïllar obres concretes en la memòria i el record dels lectors que, sense excepcions, el perceben com un tot indestruïble.

La uniformització de les novel·les i l'anonimat dels títols, es compensa per la potenciació d'altres factors que tenen a veure amb la personalitat literària que l'autor s'ha creat ja dins d'*En Patufet*: la permanent identificació entre la seva persona i la figura de l'autor. Així, acaba per portar al terreny de l'amistat unes relacions estrictament mercantils, com són les derivades de la compra de béns de consum.

Tot deixant de banda les concrecions en l'ús de tècniques narratives omniscients, la interferència traspasa tota la col·lecció i es referma en cadascun dels pròlegs que acompanyen algunes de les novel·les. Els escrits, una innovació significativa dins de la producció de l'autor, sempre reticent a parlar sobre les pròpies obres, forneixen una multitud d'exemples sobre les relacions establertes entre lectors i autor i viceversa. Els exemples més significatius es produeixen com a conseqüència d'una malaltia i la posterior intervenció quirúrgica, el març i el setembre de 1925 (números 12 i 18 de la col·lecció): després d'explicar el procés de l'operació i el postoperatori, Josep Maria Folch regracia els lectors per les atencions que li han mostrat:

«Potser no estigui prou bé això d'explicar aquestes intimitats en la introducció d'un llibre. Jo no hauria sabut fer-ho altrament. M'he avesat tant a considerar els meus estimats lectors com els amics més dilectes, que prescindir d'aquestes explicacions en aquests moments m'hauria fet l'efecte que feia un tort a la nostra bona amistat.»¹⁰⁵⁸

Només l'existència d'aquesta identificació pot explicar les intromissions i el seu caràcter en el discurs de les novel·les.

L'acceptació que els lectors van mostrar pel que fa a aquesta relació suposa, a la vegada, la singularització de l'acte de la lectura i el retrobament en cada una de les novel·les de la presència de Josep Maria Folch, amb qui estableixen un diàleg, com ho demostren les nombroses cartes personals i íntimes que li adrecen en relació amb els arguments i que són, alhora, socialitzades per mitjà dels pròlegs i per un factor encara més important: la convicció que podran veure reflectida la seva particular experiència en l'argument d'una de les novel·les de la col·lecció.¹⁰⁵⁹

La Biblioteca Gentil, doncs, mitjançant les relacions dobles entre autor-lector i lector-autor, esdevé una obra col·lectiva, si més no, en les conviccions personals dels consumidors. El sentiment de col·lectivitat i d'obra comuna és refermada, a més de manera explícita, per mitjà d'un argument transcendental: la subjecció de l'autor a la lògica invariable dels esdeveniments, comuna als lectors i que en limita, per tant, el poder creatiu. La premissa porta a una comunió de sentiments en el discurs que uneix creació i recreació i, en conseqüència, Josep Maria Folch amb els seus lectors:

«La paternitat de les idees i la facultat de preparar les situacions no donen pas a l'autor poder omnímode. Un cop les té concebudes les idees, ja no

¹⁰⁵⁸ J.M.FOLCH, «Als amics». A: Ídem., *L'ànima en camí*, Barcelona: Baguñà, 1925, p. 7.

¹⁰⁵⁹ Com a exemple podem esmentar el pròleg que precedeix el volum 9 de la col·lecció, *Ànima endins*, Barcelona: Baguñà, 1925; l'autor s'hi adreça directament als lectors amb aquestes paraules: «Sia també aprofitada aquesta ocasió per respondre a tots aquells que m'hagin adreçat particularment i amb els quals no he pogut correspondre perquè si bé la voluntat hi és el temps hi manca. Que no prenguin el nostre silenci per desatenció, ja que totes les coses que ens són dites prenen llur lloc en el nostre cor, i totes les idees que ens són suggerides un dia o altre deuran prendre forma, de segur.» Ibíd., p. 7. Més endavant, acaba precisant en què consisteixen aquestes "coses": «(...) i per a l'interessant V.I., que diu que trobaria conhort si veiés descrits en la nostra Biblioteca els seus tristos amors.» Ibíd., p. 8.

és ell que les domina sinó elles a ell. Cada idea té el seu camí traçat. Si l'en voleu tòrcer, la vostra obra no donarà la sensació de la veritat. Això explica el fenomen que l'autor no és exclòs d'experimentar les emocions que la pròpia obra és susceptible de procurar. Quan el lector sentirà el seu cor commogut és en aquell mateix passatge que l'autor haurà experimentat la mateixa sensació...»¹⁰⁶⁰

És cert que les relacions apuntades no són un invent personal del nostre personatge: ja al segle XIX i en relació amb la novel·la de fulletó, l'autor establia una relació directa amb el públic, que arribava als extrems de variar l'argument a causa de les particulars demandes dels consumidors. En tots els casos, però, l'autor era un element secundari en el joc de relacions i d'identificacions dels consumidors amb l'argument que creava però que, amb la lectura, passava a ésser patrimoni exclusiu dels consumidors. L'acatament als gustos dels lectors i a les expectatives de la demanda comportava la pèrdua, més o menys real, del control sobre la pròpia obra. En el cas de Josep Maria Folch i de la Biblioteca Gentil això no passa de ser un mecanisme més de control sobre el públic, que no el pot utilitzar per satisfer-ne les expectatives. La implicació dels lectors en les obres folquitorrianes segueix uns camins marcats per l'autor, que és l'únic que en domina l'argument i controla les reaccions dels lectors.

La introducció del sentiment, del lligam afectiu amb els lectors, estableix una jerarquització dels papers en què la figura de l'autor queda per damunt de la del lector que se sap, així, protegit, comprès, en darrer terme, estimat i que correspon amb el consum a una amistat paternal i paternalista. Cada nova novel·la estreny una mica més el vincle, volgudament afectiu, entre Josep Maria Folch i els lectors, o el que és el mateix, entre l'oferta i la demanda d'un producte de consum que dissimula la utilitat material en un embolcall de relacions interpersonals. D'aquesta manera no és estrany que el nostre escriptor repeteixi constantment el respecte profund que sent pels lectors i les seves expectatives.¹⁰⁶¹ La voluntat de servei no passa, però, per cedir el domini sobre la pròpia obra.

¹⁰⁶⁰ Ibid., p. 8.

¹⁰⁶¹ «Com més en dono compte que són llegits i estimats aquests bocins de vida que surten setmanalment en *En Patufet*, sota l'epígraf que comentem [les Pàgines viscudes], amb més respecte i temensa em poso a escriure el següent. I això igualment pel que es refereix al teatre i a

Les consideracions precedents ens donen la mesura de les particularitats que les formes de la literatura de consum adquireixen en les novel·les de la Biblioteca Gentil.

Respecte de la identificació de la literatura sentimental folquitorriana amb el model de gènere sentimental i el lligam que pot tenir amb el públic femení, la introducció de matisos es fa més necessària que en el supòsit anterior.

Tots els indicis i totes les declaracions tendeixen a fer evident la destinació de les novel·les a un públic adolescent que prové del mateix públic infantil de l'autor, consumidor per tant de la literatura lligada a *En Patufet*. Els infants, seguint les lleis de la natura, han crescut i han ampliat els seus centres d'interès, per la qual cosa necessiten i demanen un altre tipus de béns de consum literaris. El mateix autor així ho estima i explícitament vincula la col·lecció al públic juvenil, que arriba a la Gentil provinent d'*En Patufet*.¹⁰⁶² Fixem-nos que la col·lecció s'adreça a un col·lectiu unit per la pertinença a una etapa biològica que es tradueix, en l'aspecte social, en un temps d'aprenentatge per a l'ingrés en la vida adulta. Després de l'anàlisi del contingut, podem fins i tot considerar que el sector masculí és qui rep una major atenció i un desenvolupament més ampli dins de les narracions. Dins el model proposat és la seva integració la que revesteix una transcendència més significativa en la mesura que se'ls reserva la inserció dins del sistema productiu i, en conseqüència, haurà de suportar directament les injustícies que genera. No és d'estranyar la inclusió com a factor socialment operatiu de creences morals -la religió cristiana- que proporciona unes compensacions compatibles amb el model social proposat.

Com a literatura adreçada a un públic juvenil, les novel·les presenten una particularitat que ja havíem vist a propòsit de la literatura infantil: en aquesta mena de literatura el consumidor resta gairebé sempre dissociat del comprador.

la novel·la. Un afany que no em deixa mai és en mi, de no causar desil·lusió en les esperances dels lectors.» X. BONFILL, *En Josep Maria Folch i Torres*, Barcelona: Ed. David, 1925, p. 35-36.

¹⁰⁶² En el pròleg que encapçalava el primer número de la col·lecció, l'escriptor deixava clar aquest extrem: «Cada primer de mes, amb una regularitat que demanem a Déu no sia per cap mal interrupció, la Biblioteca 'Gentil' donarà a la joventut catalana un llibre per a la seva delectança.» J. M. FOLCH, «Uns mots d'introducció» A: Ídem., *Quan floriran els ametllers*, Barcelona: Baguñà, 1924, p. 9-10. També en el número 2 establia les connexions entre *En Patufet* i el consum posterior: «És en aquest aspecte que ens sentim joiosos i reconeguts i orgullosos també -en la més noble accepció de la paraula- en poder constatar que són avui llegió els joves i damiselles amants de les nostres lletres que havent après a estimar-les essent infants en les pàgines del nostre benvolgut 'Patufet', avui, ja grans, romanen fidels, constituint una esperança positiva per a tota empresa de cultura nostrada.» J. M. FOLCH, «Als nostres amics» A: Ídem., *El camí de la*

D'acord amb això cal preguntar-se a quines expectatives responien les novel·les; en darrer terme, la lectura i molt especialment la lectura de literatura de consum és un altre dels mecanismes de formació i de control ideològic amb què compta el nucli familiar respecte dels fills, els adults de demà, però, d'una manera més general, la classe dirigent sobre la resta de la societat.¹⁰⁶³

Josep Maria Folch no és aliè al raonament anterior i, *a priori*, planteja la seva empresa com a fonamentalment didàctica, en una barreja d'elements afectius i de responsabilitat social cap als dos sectors implicats en la transacció: els lectors i els compradors.¹⁰⁶⁴ El terreny d'entesa que troba és la novel·la sentimental.¹⁰⁶⁵

Així doncs, l'adopció que fa l'autor del model de la literatura sentimental parteix d'uns condicionaments ideològics i d'unes premisses modèliques que modifiquen sensiblement les característiques intrínseques que hom atribueix al gènere i que en faciliten la identificació amb les expectatives innates del públic lector femení.

Per aquesta raó, el decantament de la col·lecció cap al sector femení, tant si és juvenil com si és adult, provoca una distorsió evident entre la realitat de les

felicitat, Barcelona:Baguñà, 1924, p. 10.

¹⁰⁶³ Un dels exemples més paradigmàtics del fenomen ens el proporciona Carles Soldevila amb la seva obra *Què cal llegir?*, Barcelona:Llibreria Catalònia, 1928; concretament en el següent fragment: «"¿I les noies de divuit anys?", em demanareu. Avui per avui, encara hi ha manera d'exercir una mica de control damunt les noies burgeses que encara s'estan a casa, que encara no surten gaire sense companyia materna. Però aquestes noies són una minoria; les obreres, dependents, dactilògrafes, etc., menen una vida prou independent perquè els vagui de llegir segons llur gust. Per a aquestes, el sistema de les prohibicions iracundes tampoc no és recomanable. Si llur afany d'independència no és tan viu com en els xicots, llur curiositat és tal vegada més activa. (...) En tot cas, els pares que preservaran llur descendència d'una precoç immersió en el mar dels excitants literaris, no seran els que cridin i amenacin més, sinó els que hagin tingut prou energia i prou talent per encomanar-li un ideal ètic, o almenys una preocupació d'higiene espiritual», p. 35-37.

¹⁰⁶⁴ «Apart d'aquest aspecte, deixeu-me dir-vos ara quin serà el meu afany per fer-me digne de la vostra gentilíssima expectació i com em sentiré obligat a continuar aquesta tasca (que amb tant d'encert voldria poder realitzar), de portar al llibre tot aqueix tresor de matisos i de vibracions que Déu ha posat en les ànimes dels homes, per tal que tot delectant-nos en la seva contemplació i alliçonant-nos en els exemples arrencats de la vida que intentem narrar en treguem fruits de més vàlua que la mera delectança.» J. M. FOLCH, «Als nostres amics» A: Ídem., *El camí de la felicitat*, Barcelona:Baguñà,1924, p. 10.

¹⁰⁶⁵ «Perquè ens coneixem, perquè sabem que aqueixos llibres aniran entre mans que el rebran amb efusió i cordialitat ens havem vist amb cor d'acceptar aqueixa comanda, i és així que venim a dir-vos que és el nostre millor afany que els nostres llibres sien dignes d'aqueixa efusió amical amb què estem segurs els rebreu, i constitueixin per a vosaltres l'amic fidel, el company amenós i, tal volta, de la manera més discreta i modesta, el guia afectuós i prudent amb qui anar de companyia pels camins difícils, sovint laberíntics, pels quals el cor es plau de giragonsar en la millor hora de la vostra vida.» J. M. FOLCH, «Uns mots d'introducció» A: Ídem., *Quan floriran els ametllers*, Barcelona: Baguñà,1924, p. 10.

novel·les folquitorrianes i les definicions teòriques del gènere. Resulta molt difícil de veure i de creure que les tendències innates dels col·lectius femenins poden ser satisfetes amb les narracions de la Biblioteca Gentil. Especialment les que determinen i expliquen les preferències per aquest gènere:

«Hi troben amor, ambients ideals que faciliten l'evasió dels problemes diaris. I, sobretot, la característica principal de la novel·la rosa és que s'aproxima molt al lector perquè aquest s'identifiqui amb facilitat amb els protagonistes.»¹⁰⁶⁶

Potser sí que amplis sectors del públic femení de l'època podien sentir-se satisfets amb la identificació amb els protagonistes de la Biblioteca Gentil i projectar les seves aspiracions en l'assoliment d'una situació com la proposada;¹⁰⁶⁷ personalment, ens permetem de dubtar-ho; de fet, la quotidianitat més absoluta regna i triomfa en el conjunt de la col·lecció.

Malgrat això, és cert que les novel·les sentimentals folquitorrianes acaben per ser consumides de manera preferent per un determinat grup de públic femení. Així ho fa palès la bibliografia que hi ha, tant la coetània com l'actual. Joan Estelrich,¹⁰⁶⁸ Domènec Guansé¹⁰⁶⁹ o Carles Soldevila¹⁰⁷⁰ ho constataven a

¹⁰⁶⁶ N. PI i VENDRELL, *Bibliografia de la novel·la sentimental publicada en català entre 1924 i 1938*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986, p. 39-40.

¹⁰⁶⁷ Només dos exemples d'aquesta situació ideal: «El meu sou ha de bastar i bastarà, Magda. La meua dona no ha de sortir a treballar fora de casa. Tu ja saps com penso jo en aquestes coses. Vull ésser jo el que sostingui la casa; amb la teva col·laboració, naturalment. Jo portant-hi el necessari, tu fent-ho allargar amb el teu seny administratiu; amb l'estalvi ben entès aquell ascienat règim que és el mèrit i la glòria de les mestresses de casa.» *El nostre goig de cada dia*, Barcelona: Baguñà, 1926, p. 76. «Entre això i els estalvis que tant ell com ella es van posar a fer van poder amoblar el piset pagant-ho gairebé tot al comptat [un quart pis molt alegre del carrer Comtal].» (...) «Jo a la meua feina [dependent] cap al magatzem, que em semblarà tan buit sense tu! I tu a fer de mestresseta de casa, a fer casa millor dit, perquè si Déu ho vol, els fills que arribin la trobin tèbia de la teva presència i abundosa del teu estalvi.» *La noia bonica*, Barcelona: Baguñà, 1928, p. 78 i 88.

¹⁰⁶⁸ Joan Estelrich, sense referir-se a cap autor en concret, constata les preferències del públic femení cap a la literatura sentimental i n'expressa l'opinió sobre el fet: «D'ençà de la divulgació de la lectura entre les dones i de llur invasió en els despatxos, les veiem àdhuc apassionades per la novel·la fabricada *ad hoc*. Creiem que és un error nefast per al llibre en general, i poc galant per a les dones, aquest conreu d'una literatura especial, desnudrida i anèmica a gratient, feble de contingut i expressió, on la vida hi és sistemàticament falsificada. Literatura a posta per a éssers inferiors, contra la qual no sé com no protesten les capdavanteres feministes, i que rares vegades aconsegueix la funció estimuladora i reveladora del llibre veritable».

¹⁰⁶⁹ L'apreciació de Guansé provenia de les entrevistes fetes als llibreters López Llausàs i Duran. A partir d'aquestes constatava que només la novel·la rosa d'algun autor català arribava a tiratges de més de quinze mil exemplars. Òbviament l'autor era Josep Maria Folch i en menor mesura Clovis Eimerich.

l'època i Francesc Vallverdú, en l'estudi sobre l'edició catalana entre 1923 i 1930, incidia també en la qüestió.¹⁰⁷¹

Les implicacions del fenomen són força importants i, des del punt de vista de l'anàlisi de la consolidació del mercat literari català, resulta un excel·lent baròmetre de les limitacions i de les connotacions que va suposar el procés. Perquè, en l'explicació i la justificació del consum de la literatura sentimental folquitorriana, més enllà dels límits que serien previsibles, s'hi troben implicats els factors més rellevants, és a dir, els que fan referència al públic femení i als sectors populars.

La consideració del públic femení com un element essencial del mercat literari és un aspecte recurrent en les reflexions i les anàlisis sobre el tema. Totes les opinions coincideixen a assenyalar-ne l'adhesió i el consum com un dels pilars imprescindibles per a la viabilitat comercial de qualsevol empresa editorial. De manera general, se li atribueixen unes preferències cap a la novel·la com a gènere i una tendència a escollir i a demandar arguments sentimentals i realistes. Les poques referències documentals amb què comptem ens confirmen aquests extrems.¹⁰⁷²

¹⁰⁷⁰ «No és un secret per a ningú la immensa voga aconseguida per en Josep Maria Folch i Torres. Els seus llibres (en publica dos cada mes) arriben a obtenir tiratges enormes que anys enrera ens haurien semblat un somni irrealitzable i que avui, tot i la certificació de llibreters i el testimoniatge del tramvia, on el cinquanta per cent de les noies llegeix *Ànima endins* o *Una llàgrima*, ens deixen bocabadats.» «A l'entorn de la crítica», *Revista de Catalunya*, núm.8 (febrer 1925), p. 117-125. Posteriorment, Soldevila insistiria en el tema: « Ara com ara, el delit d'elles, almenys aparentment, s'accontenta amb les sèries de Josep Mª Folch i Torres, amb els fulletons dels periòdics de moda i amb les fadors de la "Bibliothèque de ma fille"». *Què cal llegir?*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1928, p. 36

¹⁰⁷¹ A propòsit de l'anàlisi de la lectura, Vallverdú col·loca entre els factors determinants de l'increment dels tiratges la demanda del públic femení, que lliga amb l'èxit de «les novel·les sentimentals de la "Biblioteca Patufet" i, sobretot, de la "Gentil" i la "Damsel·la"». F.VALLVERDÚ, «L'edició catalana de 1923 a 1930». *Els Marges*, núm.9 (gener 1977), p. 43.

¹⁰⁷² Això és el que es desprèn, per exemple, del qüestionari portat a terme entre les lectores de *La Dona Catalana* a propòsit de quina mena de novel·les havien de publicar-se com a suplement de la revista: «A part de tot això, i anant dretament als resultats pràctics del nostre plebiscit, havem observat i havem de fer constar la gran afició a la literatura. La nostra dona sent, la literatura; i, més encara, sent la literatura romàntica, amorosa i realista. No anem a discutir ara si això és saludable o perjudicial, o bé si hauria o no hauria d'ésser; però havem de constatar que és un fet real que les nostres dones frueixen en llegir aquesta mena de literatura. Les conseqüències racials d'aquesta veritat no pretenem analitzar-les ni fer-ne un judici crític: sols ho fem constar; però, per la nostra part, havem d'afirmar, si algú se n'estranya, que això no és cap cosa nova, que les generacions avantpassades, les nostres àvies i les nostres mares, en "llur temps" han tingut les mateixes aficions i inclinacions, no essent, per tant cap deficiència de la generació actual, sinó cosa heretada i que va succeint-se d'una generació a una altra. Continuant l'estudi i anàlisi de la majoria de les opinions, havem observat també, com dèiem abans, que la literatura amorosa i realista és la que més crida l'atenció de la nostra dona i la que més fruïció li proporciona. No n'havem de fer cap escarafall. La joventut és sols d'una manera i tal com Déu l'ha feta. Les sublims emocions de l'amor és quelcom que Déu ens

Les preferències assenyalades són acceptades, assumides i justificades amb arguments de tipus innat. Segons el raonament emprat, les diferències biològiques generen una particular mentalitat, una especial psicologia que unifica, per sobre de diferències econòmiques, socials, de tradició, d'educació, etc., totes les dones o, si més no, que hi ha unes tendències vitals que les agrupen a l'entorn d'uns valors específicament femenins, que es tradueixen en una sobrevaloració dels aspectes sentimentals de les relacions personals i socials. Quan el sector femení accedeix al mercat literari, a partir dels canvis estructurals soferts durant el període immediatament posterior a la Guerra Gran, ho fa per satisfer les expectatives generades per aquestes tendències innates, mitjançant el consum d'una determinada literatura bastida sobre una temàtica sentimental. La demanda que es genera incentiva la producció literària i assistim a la creació d'un seguit d'iniciatives d'aquesta mena de literatura, nodrida amb productes nacionals i/o importats, que no difereixen substancialment en el missatge i en el contingut ofert sinó en els aspectes més externs com l'ambientació, la factura més o menys moderna dels protagonistes, etc.

Ara bé, en l'esquema resta sense explicació el motiu últim -o primer- del raonament, la qual cosa el fa, si més no, defectuós, ja que resulta massa arriscat confiar a la fisiologia un paper predominant en la configuració d'hàbits socials i, encara més, d'hàbits de consum. Sense la inclusió d'altres factors, en especial la ideologia de classe, no es pot arribar a comprendre per què el sector femení se sent reconegut no ja en el paper de mestressa de casa sinó en el que es deriva d'atribuir transcendència social a la constitució biològica femenina. En darrer terme, la relació de parella i sobretot la reproducció no és en cap cas només una expectativa del sector femení sinó una necessitat social que, a l'igual que les que assegurin el manteniment d'una distribució classista de la societat, esdevenen, en els productes literaris, objectivades en forma de tendències vitals i acaben revestides d'elements sentimentals, ètics o morals, que les transformen en la gran troballa conceptual de la maternitat, amb el complement necessari de la

avança de la glòria que té promesa als bons, sempre i quan es cengeixi a l'ideal i no es materialitzi. No és gens d'estranyar, per tant, que, en l'edat en què se sent la sublimitat de l'amor i en què és sols un vertader ideal amb tota la força de la seva concepció, vulguin aprofitar les noies tots els moments de lleure per a fruit la sensació més gran que pot sentir una ànima pura i assedegada de vida». *La Dona Catalana*, núm.186 (26-4-1929).

paternitat. Fet i fet, el consum majoritari d'aquest tipus de literatura pel sector femení ens informa que hi ha una distribució sexista de la societat, conseqüència directa de la implantació operativa i efectiva d'una determinada ideologia, traduïda en termes d'expectatives sectorials de consum literari.

Així doncs, el consum de literatura sentimental del públic femení no pot explicar-se en un esquema de relacions causals sinó que necessita d'una argumentació dialèctica segons la qual les expectatives sectorials s'integrin en l'esquema explicatiu, juntament amb la ideologia que les genera. Aquesta literatura passa a ser, per tant, la concreció d'una ideologia que, a la vegada, la utilitza per difondre's i consolidar-se. D'acord amb això, l'aparició de determinats productes, i en general de tots els que genera la literatura de gènere, ens informa sobre les mutacions que es produeixen en els canals de difusió i de control ideològic, a partir dels canvis socials que modifiquen les característiques estructurals del mercat de béns de consum literaris. Si més no, l'èxit de les narracions demostra, d'una banda, que hi ha condicions materials -oci, alfabetització, capacitat adquisitiva, etc.- que fan possible el consum i, de l'altra, l'acceptació de la lectura dins del ventall de possibilitats ofertes per la indústria incipient de l'oci.

Relacionat amb els aspectes anteriors ens trobem amb un altre element significatiu que porta aparellat el públic femení: el veritable abast del seu accés al mercat literari i la influència que tenen sobre l'oferta.

Res no sabem del cert sobre l'accés real, és a dir, la compra directa dels productes de consum literaris, dels sectors femenins, com tampoc de la veritable capacitat adquisitiva amb què compten. La dependència econòmica respecte dels sectors masculins, pares o marits, és el complement d'un altre tipus de dependència, la ideològica, que configura les relacions del nucli familiar i de la seva particular situació social. Els sectors masculins exerceixen un control efectiu sobre els hàbits de consum femenins bé per comissió, és a dir, incentivant i/o imposant el consum d'un determinat tipus de literatura; bé per omissió, prohibint-lo i/o impedit-lo.

De manera similar al procés que pateix la literatura infantil i juvenil, s'ha de comptar amb el concurs d'altres factors més que les simples expectatives del públic femení per comprendre l'acceptació social de la literatura sentimental. D'altra banda, i pel que fa a les preferències atribuïbles i atribuïdes al públic

femení, al costat de la voluntat de satisfer unes preferències generades pel sector, trobem també la intenció de respondre a les expectatives que els són reservades d'acord amb una distribució social establerta per la tradició, la religió i la societat, elements que releguen la dona a una situació de dependència efectiva respecte dels sectors masculins.

Així doncs, la literatura assumeix la funció de transmetre un missatge ideològic integrador que la fa socialment útil i, per això mateix, se sanciona el seu consum no tant per a la simple satisfacció personal del consumidor com pel valor ideològic que en forma de didactisme satisfà les exigències d'una determinada classe social.

La literatura sentimental s'imposa socialment i es converteix en el mal menor de l'accés de sectors fins aleshores marginats dels circuits de producció de béns culturals. L'obertura del consum de literatura mitjançant la introducció i el sotmetiment dels productes literaris a les lleis del mercat necessita d'uns filtres que n'assegurin el control ideològic. La situació de dependència efectiva dels sectors femenins respecte dels masculins com també de les generacions adultes sobre les joves, s'expressa mitjançant la supervisió dels productes que consumeixen i, en conseqüència, en modifiquen i/o condicionen els hàbits de consum. Fet i fet, la literatura esdevé un reforçament dels models de conducta que la mateixa classe imposa i reproduïx amb la seva conducta.

En un altre ordre de coses, les característiques de la literatura sentimental tendeixen a fer creure que anaven dirigides a un consum majoritari dins dels sectors més populars. En aquesta consideració tenen un pes específic, d'una banda, les característiques materials dels productes i, de l'altra la factura tècnica que tendeix a la simplificació absoluta de les tècniques narratives. Tanmateix, les concessions als sectors populars no invaliden el seu consum per altres grups; i més si tenim en compte les deficiències d'alfabetització del país en l'època. De fet, si ens fixem en el panorama que descriuen les mateixes narracions, cap de les protagonistes d'origen popular consumeix literatura i ocupen les estones d'oci en treballs com la costura o el brodat; només les representants de les classes benestants, que d'altra banda han pogut accedir a una educació, passen estones d'oci exercint la lectura. Paral·lelament, la capacitat adquisitiva divideix els estrats i els representants dels sectors populars amb prou feines tenen un salari suficient per atendre les necessitats més bàsiques. Amb les reserves necessàries que la

font imposa, l'autor ens mostra les limitacions efectives amb què els sectors populars compten a l'hora d'accedir com a consumidors al mercat de béns de consum literaris, en contraposició als sectors benestants que posseeixen ultra les condicions materials d'educació i d'oci, les econòmiques.

L'ampliació del potencial consumidor de literatura en català al públic popular és un dels aspectes més fonamentals i significatius del fenomen d'increment i consolidació del mercat de literatura en català durant els anys vint i trenta. Tanmateix, el procés, que resulta de la combinació de diversos factors com l'estabilització econòmica de la petita burgesia barcelonina durant la Guerra Gran, la situació política de la dictadura que converteix la literatura catalana en via de resistència i d'oposició o els resultats de les campanyes de culturalització i/o d'alfabetització dutes a terme amb la Mancomunitat, té unes limitacions estructurals que ja va assenyalar Francesc Vallverdú i que dificulten la consolidació d'un públic «popular» estable en el consum global i generalitzat del llibre català.¹⁰⁷³ Del panorama descrit, tanmateix, s'escapa un element: el públic femení, sector estable i fidel, que possibilita la consolidació efectiva d'un determinat tipus de literatura de gènere, la novel·la sentimental i, especialment, l'èxit de la Biblioteca Gentil.

Del raonament de Vallverdú hem de suposar que el sector femení no comparteix ni els trets caracteritzadors dels «estrats populars» que ell mateix apunta, ni tampoc els atribuïts a la minoria que conforma els «estrats superiors», és a dir, la indiferència i el menyspreu pels llibres catalans com a conseqüència d'una actitud cultural plenament diglòssica. És més encara, per a l'autor l'aparició del públic femení, pres en global i sense distincions de classe, esdevé un factor bibliològic que dispara el consum.

El que cal destacar -per simptomàtic i generalitzat- és la introducció d'elements biològics globalitzadors per explicar hàbits de consum amb les inevitables conseqüències d'obviar-ne els veritables factors que els determinen i, fins i tot, la seva mateixa existència. En darrer terme, el que determina el consum no és el sexe sinó la suma de diversos elements que s'interrelacionen com la ideologia -social i de classe-; les condicions materials -des de la capacitat adquisitiva a l'alfabetització passant per l'existència de períodes de lleure-; la

¹⁰⁷³ F.VALLVERDÚ, «L'edició catalana de 1923 a 1930». *Els Marges*, núm.9 (gener 1977), p. 23-50, especialment les pàgines 43-44.

tradició -formes de diversió, hàbits de consum-; la situació social -convencions, pressions, dependències. Per tant, la constatació deductiva i *a posteriori*, mitjançant els tiratges i l'èxit assolit per les novel·les sentimentals, de la presència d'un públic femení i la seva introducció com a factor explicatiu en la consolidació d'un mercat literari ens porta més problemes que no pas ajuda per entendre les causes d'aquest mateix consum majoritari ja que només podem recórrer a un únic element unificador: les tendències innates.

Ara bé, si considerem la qüestió des d'un altre angle, és a dir, si especifiquem que la consolidació d'un mercat literari català als anys vint i trenta es realitza mitjançant la creació d'una literatura comercial d'ideologia petitburguesa, el consum majoritari pel públic femení de les novel·les sentimentals, passa a ésser un element aleatori del conjunt i s'explica pel mateix projecte ideològic que determina el paper i la funció social que ha de fer la dona en el muntatge. La novel·la sentimental forma part d'una cultura de classe que reflecteix una determinada concepció del món i de la societat i el seu consum palesa l'acceptació del projecte no com a dones sinó com a individus d'aquesta mateixa classe social que el reconeixen com a propi. Per aquesta raó, el gènere sentimental no sempre respon a un únic patró i pot vehicular diferents models socials, d'acord amb la ideologia que l'informa: el cas de *La Novela Ideal* en seria l'exemple més evident.¹⁰⁷⁴

Tenint en compte les consideracions precedents, el consum de la literatura sentimental de Josep Maria Folch ens informa que hi ha un sector social, la petita burgesia, que esdevé fonamental en la creació del mercat literari català. És la seva adhesió a la literatura en català la que possibilita que hi hagi una demanda estable i continuada sobre determinats productes literaris, al voltant dels quals es genera i es manté el negoci editorial. El sector es reconeix i s'identifica ideològicament en la literatura folquitoriana i en sanciona el consum entre els membres pertanyents als dos grans grups més receptius a la lectura literària: les dones i els infants i joves. D'acord amb això, l'èxit de la literatura sentimental del nostre escriptor entre el públic femení del sector social esmentat és paral·lel a l'obtingut per la literatura moralitzant, els dos models narratius que va concebre per al públic juvenil. L'exemple més significatiu d'aquest extrem ens l'ofereix la

¹⁰⁷⁴ Sobre la qüestió veg. M. SIGUAN, *La literatura popular libertaria. Trece años de «La Novela Ideal» (1925-1938)*, Barcelona: Península, 1981.

reedició, entre 1925 i 1936, de les Pàgines viscudes a *La Dona Catalana*, una revista femenina clarament vinculada amb la petita burgesia.¹⁰⁷⁵

L'èxit de la literatura sentimental folquitorriana, com el de l'obra infantil i juvenil a *En Patufet* i a la resta d'empreses de Josep Baguñà, no és sinó el reflex del protagonisme assolit per un determinat sector social, identificat ideològicament amb la petita burgesia, en la societat catalana dels anys vint i trenta del segle passat.

En la mesura que el protagonisme s'accentua el panorama cultural veu néixer tot un seguit d'iniciatives que tenen com a objectiu aconseguir la participació activa d'aquest sector en la vida literària. Amb el referent de Josep Maria Folch i l'esperó de l'èxit comercial que tenia, els anys vint veuen l'aparició d'un nombre important de revistes, els responsables de les quals són joves i ho proclamen explícitament amb els títols que trien: *Art Novell*, *Flames Noves*, *Joventut Catalana*, *Llabor*, entre molts altres. Moltes mantenen una vinculació explícita o implícita amb el moviment dels Pomells de Joventut, que tractarem més endavant. Tanmateix, el fet resulta secundari i acaba esdevenint un simple pretext per a la veritable funció que els responsables els atorguen, això és, la de plataforma per a la producció literària.¹⁰⁷⁶ L'element que resulta fonamental és que totes reconeixen Josep Maria Folch com a mestre i en fan la defensa i la lloança. Els exemples són nombrosos però podríem destacar les paraules que li adreça la redacció de *Flames Noves* en el primer número¹⁰⁷⁷ o els elogis a la seva obra de la secció Pàgina selecta d'*Art Novell*,¹⁰⁷⁸ a banda, com hem vist anteriorment, de la defensa davant les crítiques de Rovira i Virgili feta per *Joventut Catalana*. Paral·lelament, hi publiquen de manera sovintejada articles de

¹⁰⁷⁵ Sobre la relació esmentada veg. E. NUALART, E. TRIUS i M. XICOTA, «*La Dona Catalana*: una proposta de literatura popular», *Els Marges*, núm.37 (maig 1987), p. 103-110.

¹⁰⁷⁶ Potser l'exemple més significatiu, encara que no l'únic, ens l'ofereix *Flames Noves*: «La poca protecció amb què contenen els escriptors novells catalans, que constantment veuen mermades llurs lloables iniciatives i bells propòsits d'inspiració pulcre i primerenca, ens ha impulsat a lo que havem cregut un deure ineludible; l'encoratjament als autors joves. Veus aquí per què ha estat creada *Flames Noves*.» «Salutació», *Flames Noves*, núm.1 (10-5-1921).

¹⁰⁷⁷ «"Flames Noves" felicita al mestre i s'adhereix a l'admiració unànim de que és objecte tant honorable i merescudament en Folch i Torres». «Salutació», *Flames Noves*, núm.1 (10-5-1921), p. 4. Paral·lelament, el qualifiquen de «cap-devanter entre tots els prosistes catalans.»

¹⁰⁷⁸ «(...) nostre benivolgut amic i excel·lent escriptor En Josep Maria Folch i Torres a qui agraïm llur treball i ensems l'interès que s'ha pres per la nostra revista». *Art Novell*, núm.1 (gener 1924), p. 5.

Josep Maria Folch i li reediten nombroses narracions de començament de segle, moltes desconegudes per als lectors.¹⁰⁷⁹

El fenomen no és nou en la història de la literatura catalana. En el tombant del segle XIX i amb la incorporació al Modernisme dels sectors petitburgesos i menestrals, la vida cultural catalana viu la proliferació de revistes, també de joves, que articulen al seu voltant una determinada cultura, la «cultura de la immediatesa» en paraules de Castellanos.¹⁰⁸⁰

Ara, però, les condicions del mercat literari en català són sensiblement diferents, gràcies en bona part a la presència de Josep Maria Folch i de la seva obra. Aquests joves, que aspiren clarament a la professionalització, compten amb un referent i un model, amb unes empreses editorials que recolzen col·leccions de novel·la i amb un públic que manté -o pot mantenir- una demanda estable i continuada. Totes les revistes oferien un punt de suport important per fer el salt al món periodístic i/o editorial de consum que, en els anys vint, ja no es mostra allunyat de la literatura catalana. És cert, però, que només una part dels implicats en les iniciatives esmentades ho van aconseguir i, encara, amb sort diversa.¹⁰⁸¹ Tots, però, van professionalitzar-se mitjançant la novel·la, en detriment del periodisme o del teatre tal com havia succeït durant el Modernisme. Entre els exemples més destacats podem esmentar Lluís Almerich, més conegut com a Clovis Eimerich, Vicenç Coma Soley, Domènec Juncadella, Tomàs Roig i Llop, Josep Miracle, Rosa M. Arquimbau o Maria del Carme Nicolau. Tots es mouen en el mateix espai literari del nostre autor, la literatura popular i de consum, i alguns aspiren clarament a fer-li la competència. Al costat, hi podem trobar altres que tot i usar les revistes de clara empremta folquitorriana, volen fer-se un nom en el món de la literatura culta fins i tot renunciant explícitament a l'herència popular. Tal com indica Danés, aquí podríem esmentar un nombre considerable d'escriptors i escriptores, alguns de transcendència literària com Rafael Tasis o Maria Teresa

¹⁰⁷⁹ L'exemple més significatiu ens el proporciona *Juventut Catalana*, en què la presència de l'autor i dels seus admiradors és constant. La revista publica *Déu en La Clotada*, el novembre de 1924, entre els números 3 i 15.

¹⁰⁸⁰ J. CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm.56 (octubre 1996), p. 5-38.

¹⁰⁸¹ Sobre els diversos camins seguits per aquests joves veg. A. DANÉS, «En Patufet i els escriptors». A: *En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 89-105.

Vemet.¹⁰⁸² Tot plegat ens mostra com l'obra folquitoriana influí decisivament en la configuració del panorama literari català dels anys vint i trenta. Més enllà dels tòpics, el que resulta evident és que *En Patufet* i Josep Maria Folch van constituir, durant força anys, la lectura majoritària, quan no l'única, en el mercat literari en català per a infants i joves. I ho van ser, a més, sota el signe de la normalitat. Aquest aspecte resulta fonamental per entendre l'ascendència i el reconeixement del nostre personatge entre amplis sectors d'escriptors joves, alguns dels quals el defensen des de posicions que obvien l'adscripció ideològica de l'escriptor i de la revista o la releguen a un segon pla. L'exemple paradigmàtic el trobem en Julià Gual, periodista del *Diari de Mataró*, amb qui Josep Maria Folch va mantenir correspondència. Gual va pronunciar a Mataró una conferència amb el títol «Els camins de la literatura catalana», l'abril de 1927. En una carta adreçada al nostre autor el juliol, Gual fa un resum de la intervenció prou interessant per reproduir-lo:

«Vaig parlar de vos i de la vostra obra, desde un punt de vista completament divers del que es va dir temps endarrera a *La Publi*. Us adverteixo que hi havia un públic més aviat advers a vos i gairebé a mi. Advers en el sentit de tenir ganes de riure sobre el que jo podria dir, car jo havia dit entre els companys que tenia ganes i em proposava defensar-vos. Vaig seguir -d'una manera, es clar incompleta, com feta per mi- tot el procés del lector català desde Aribau a Josep Plà, per arribar a la conclusió que fins a Folch i Torres, potser recullint o coincidint amb Maragall, no s'havia completat i orientat el veritable públic desde l'adolescència. Es a dir que -deia jo- el lector català adolescent és despertat a la literatura, a la lectura catalana, no pas per cap sentimentalisme de cap mena sinó per la normalitat, per mitjà de Folch i Torres. I acabava dient "qui pot negar que els dos mil lectors de Josep Plà d'avui, no són en bona part lectors que aprengueren a llegir català amb l'autor de *Joan Enda?*." Vaig reclamar per vos, per sobre del valor essencialment literari discutible sempre, la glòria indiscutible de haver fet de veritable mestre a tota una generació catalans, que potser mai portarà a sobre la taca de cap claudicació».

¹⁰⁸² A. DANÉS, «*En Patufet* i els escriptors». A: *En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 99-104.

El valor de normalitat que representa la literatura folquitorriana per al mercat català i per als aspirants a la professionalització és, sens dubte, un dels aspectes més rellevants de la figura de l'escriptor i el que li confereix centralitat i transcendència en el context del moment.

El reconeixement cap a Josep Maria Folch no és només privatiu d'aquests sectors. Tot i la marginalitat respecte dels cercles intel·lectuals i professionals a l'entorn dels quals s'organitza la vida cultural del moment, el nostre personatge manté una posició i un prestigi reconegut en el món editorial. Amb data 1 de febrer de 1926, el Consell Directiu de la Camara Oficial del Libro de Barcelona, per mediació del seu president Santiago Simon, se li adreça per comunicar-li la decisió unànime de designar-lo conseller per completar la representació del grup de publicistes.¹⁰⁸³ La posició preferent és confirmada a més per les nombroses cartes personals que li dirigeixen escriptors, coneguts o novells, demanant-li una recomanació personal per obtenir treballs en alguna de les empreses editorials del moment. Algunes de les notes són especialment significatives, com les que li adreça Carles Soldevila, el febrer de 1926, en què explica les habilitats que pot desenvolupar i li demana la intercessió per aconseguir-li una feina estable.¹⁰⁸⁴ Un temps després, va ésser Sebastià Sánchez-Juan qui li demanava una col·locació, en uns termes menys «aristocràtics» que Soldevila però igualment imperatius.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸³ La carta es conserva entre la documentació personal de l'autor, amb el número de registre 2065 de la Camara Oficial.

¹⁰⁸⁴ Tot i l'extensió sembla oportú reproduir la totalitat de les cartes. La primera, amb data 1 de febrer de 1926, és la següent: «Estimat amic: Probablement aquest mes serà l'últim que passaré al Palau de la Generalitat. Això, entre altres, m'imposa la necessitat de col·locar més *original* del que col·loco actualment. El bon amic Junceda va venir l'altre dia a invitar-me a enviar més contes per al *Violet* i el *Patufet*. Invitació oportuna! Però, havent de substituir un sou fixo, la meua ambició és d'anar estabilitzant les col·laboracions a fi de veure si totes plegades omplen el buit considerable que tindrà la meua economia. No us fora possible d'intercedir perquè entre *Patufet* i *Violet* m'assignessin una feina setmanal fixa?. Ignoro la intervenció que teniu a la *Dona Catalana*. Per si també en aquesta revista poguessiu fer-me d'introducció, us vull comunicar que fins a desembre darrer vaig col·laborar al *Hogar y la Moda* sota el pseudònim de "Javier de Bethancourt". Vaig plegar, després de 4 anys, per què... en realitat no sé perquè. El Sr. Reguera em va dir que desitjava renovar la col·laboració. Perdoneu si he gosat molestar-vos; les circumstàncies m'obliguen a modificar una línia de conducta que podia semblar aristocràtica, però que en realitat no era sinó mandrosa o inert. No demanarà feina, acceptarà bonament la que em donin. Us saluda afectuosament el vostre amic». La segona, amb data 9 de febrer, és d'agraïment de Soldevila per les gestions realitzades i, concretament, per haver parlat amb Baguñà a qui Soldevila va a veure «però al qual no conec gaire». Soldevila s'acomiada amb les següents paraules «us saluda ben afectuosament el vostre amic, servidor i admirador».

¹⁰⁸⁵ La carta porta data de 27 de febrer de 1931 i és la següent: «Admirat i estimat senyor: Encoratjat per l'honor de saber-me benivolgut per vostè, avui realitzo, per mitjà d'aquesta carta, un disseny que feia temps glatia en el meu cor: vull honorar-me amb la seva amistat. Molt em plaurà d'ésser citat per vostè un dia feiner de 3 a 6 de la tarda. A més del disseny, completament

És cert però que de manera majoritària el mestratge de Josep Maria Folch és reivindicat des d'unes determinades posicions ideològiques que acaben per apropiar-se'n de la figura i en condicionen la percepció del personatge i de l'obra. Així, la influència de l'autor i d'*En Patufet* inclinen el compromís ideològic d'aquests sectors cap a un catalanisme d'arrel conservadora i tradicionalista, que progressivament derivarà a posicions confessionals. La presència del catalanisme com a coartada per a la pràctica literària i cultural, que trobem en aquests sectors i en les revistes que publiquen,¹⁰⁸⁶ sensiblement diferent del que havia caracteritzat el fenomen durant el Modernisme, es barreja amb la defensa d'un determinat codi de conducta i d'un sistema de valors identificat clarament i explícitament amb posicions dretanes.¹⁰⁸⁷

L'orientació apuntada quallà ben aviat en un concepte, el patufisme, en el qual la dimensió literària perdia protagonisme en benefici dels aspectes ideològics i polítics. Defensors i detractors, patufistes i antipatufistes, col·locaren Josep

net de tot interès inferior, de travar amb vostè una amistat personal i literària i d'oferir-li en tot i per tot el meu concurs personal per a qualsevol de les nobles iniciatives, decideixen també la meua aproximació a vostè motius d'índole utilitària. Jo desitjo casar-me d'ací a pocs mesos. Treballo, com vostè potser ja sap, de corrector a la impremta d'*El Matí*, on m'estic de nou del vespre fins a quarts de quatre de la matinada. No em donen gaire i pateixo bastant. L'horitzó de la meua emancipació em mostra una plaça a l'Institut d'Estudis Catalans, que em va prometre En Fabra, al matí, i... una col·locació que vostè pogués proporcionar-me, a la tarda. He pensat d'escriure-li, no sols amb aquest darrer fi interessat, ans també i en primer lloc per testimoniar-li la meua dilecció ja antiga. Tindré molt de gust d'ésser acollit per l'amabilitat de vostè, el seu servidor.»

¹⁰⁸⁶ Sense excepció, les publicacions expressen reiteradament una dimensió patriòtica, algunes en els títols -*Ànima Nostra*, *Nostra Parla*, etc.-, altres en la declaració d'intencions amb què es presenten al públic: «(...) un grup, un estol de tos fills que t'idolatra, uns poetes ignots en la bellesa, volen mostrar ses armes, llençant-se en el combat, en aquest combat de reivindicació de ta parla qu'és la nostra; ànima de nostra ànima i sang de la nostra sang; en aquesta lluita quin exèrcit seran les lletres catalanes i quin símbol la Fe, Pàtria i Amor». «Al Llegidor», *Espiga Que Floreix*, J. TORRENT / R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 516.

¹⁰⁸⁷ Entre tots els exemples podem destacar l'article aparegut a *La Dona Catalana*, núm.150 (17-8-1928), p. 8, obra de Bru Romeu i Castillo, posteriorment redactor d'*El Matí*. L'autor situa les crítiques cap a l'obra de Folch en el camp polític i ideològic -«Fa ja una bella colla de temps que, des de les esquerres i periòdics de raval, es ve fent una campanya injusta contra en Josep Mª Folch i Torres».- i respon en conseqüència: «He escollit LA DONA CATALANA perquè és una revista que arriba a la majoria de les llars de la nostra terra i és a totes les llars de dretes de Catalunya on cal que s'enarbori la bandera de rehabilitació d'En Folch». El missatge és diàfan: «¡No ens deixem hipotecar la nostra dignitat de catalans de les dretes, i defensem En Folch i Torres i la seva obra amb totes les energies, ja que, fins i tot deixant estar En Folch home, oblidant la seva excel·lent tasca pedagògica, i concretant-nos solament a la seva obra literària, es mereix el més xardorós aplaudiment de la gent conscient, perquè es tracta d'una obra que porta el regust cristià dels costums patriarcal de la nostra terra!». En el context del moment, de «refinada sensualitat», l'autor defensa l'obra de Josep Maria Folch, aquella que sap «parlar de la Mare de Déu», ja que és «una pedra preciosa entremig de la pols del camí!...». L'article s'acompanya d'una nota de la redacció en què s'exposa la posició de la revista: «Estem del tot d'acord amb ço que fa referència a la tasca literària i a la personalitat del

Maria Folch i la seva obra en el centre d'un debat que transcendia clarament l'àmbit literari i cultural. Més enllà d'una concepció comercial del fet literari o de la pràctica i de la defensa d'un tipus de literatura per a infants i joves, l'obra folquitorriana configurà la imatge pública d'un model de país amb el qual s'identificà bona part de la joventut de l'època, en una conjuntura en què el sector va esdevenir protagonista de la vida política europea. El procés, i la repercussió i la importància que va assolir en la Catalunya dels anys vint, el convertiren en un fenomen sociològic de primer ordre i en un referent dels debats i de les polèmiques sobre el present i el futur de la societat catalana. En aquest sentit, la recepció de l'obra folquitorriana ha de ser abordada des d'un altre angle que ens permetrà de completar-ne l'anàlisi i valorar-ne la recepció.

2. La dimensió sociològica de l'obra folquitorriana

En contrast amb l'escàs ressò públic i explícit assolit en l'àmbit literari, la figura de Josep Maria Folch i la tasca que portava a terme a *En Patufet* van obtenir un reconeixement significatiu en altres esferes de la societat catalana de l'època, especialment a l'entorn dels anys 20, moment en què la influència i la presència pública de l'autor i de la seva obra assoleixen el punt més àlgid.

El 17 de febrer de 1921, en una festa al Teatre Romea, el Gremi de Professors Particulars de Catalunya, presidit per Josep Maria Marquès, li atorga la distinció de soci honorari. És la primera vegada que l'associació concedeix la menció a un personatge que no pertany a la professió. El Gremi, però, considera que l'obra folquitorriana té un valor pedagògic que complementa la tasca educativa duta a terme a les escoles i, per aquesta raó, el considera, més enllà d'un autor literari, un «eminent pedagog».¹⁰⁸⁸

La iniciativa del Gremi de Professors Particulars va ésser rebuda per *En Patufet* com un reconeixement públic a la tasca que realitzava el setmanari, de la qual Josep Maria Folch i la seva obra eren, sens dubte, la imatge

nostre company Folch i Torres. Referent a les altres apreciacions de l'autor d'aquest article, respectem la seva opinió, però ens reservem la nostra».

¹⁰⁸⁸ Així consta en la nota adreçada a *En Patufet* per Josep Maria Marquès en què s'anuncia l'homenatge i es convida els lectors a assistir-hi. *EP*, núm.879 (5-2-1921), p. 82-83, «Un proper dijous, el que s'anomena 17 de febrer, és el jorn destinat a aital festa. Aneu-hi tots al Romea; aneu a homenatjar a l'amic, a l'eminent pedagog (...)».

emblemàtica. Per a la redacció de la revista, la distinció acabava de complementar, des del punt de vista pedagògic, el reconeixement que ja se'ls atorgava des d'altres àmbits i per altres motius.¹⁰⁸⁹

L'acte va aplegar un nombre significatiu de personalitats i d'institucions, des de la Mancomunitat, la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona fins a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, l'Orfeó Català, el Reial Círcol Artístic, el Foment Pedagògic i l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, entre altres. El que resulta més significatiu i transcendent de l'acte, però, és la presència i el compromís amb l'obra folquitorriana de determinats grups polítics, encapçalats pels representants del Partit Tradicionalista i de la seva Joventut; al capdavant, Josep Maria Marquès, l'impulsor de l'homenatge, n'era diputat provincial. Un compromís que es feia evident amb la reproducció íntegra de la ressenya de l'acte feta per *El Correo Catalán* a les planes d'*En Patufet*.¹⁰⁹⁰

Més enllà de les connexions entre membres de les dues publicacions,¹⁰⁹¹ la ressenya mostrava com la recepció de bona part de l'obra folquitorriana podia acabar inscrita dins del discurs ideològic i polític dels sectors tradicionalistes i confessionals. El ressenyador s'estenia en el discurs de Marquès, que portava per lema «Déu, Pàtria i Educació». En la intervenció s'hi lloava fonamentalment «la tasca pietosa, catalanesca i enfortidora de voluntat» que distingia, segons el seu parer, l'obra literària del nostre autor, elevada a la qualitat de «mestratge doctrinal». Alhora, el periodista destacava també el discurs del diputat provincial Jaume Andreu, representant del President de la Mancomunitat i destacat membre de la Lliga Regionalista, partit que també havia enviat una representació a l'acte. El parlament era resumit en

¹⁰⁸⁹ «Per ésser el primer nomenament de Soci Honorari que fa l'esmentada corporació a favor d'un no professional, té major significació aquest acord, del qual, tot felicitant-ne al nostre benvolgut amic, ens ne felicitem tots, puix ve a posar en valor la nostra tasca sota el punt d'obrir pedagògic, com ja era reconeguda per tothom en sos aspectes catalanesc, social i moralitzador.» *Ibíd.*

¹⁰⁹⁰ «Per a que l'afecte que ens lliga amb en Josep Mª Folch i Torres no pugui portar-nos a apreciacions massa extremades en ressenyar el grandíols homenatge que li fou dedicat pel "Gremi de Professors particulars de Catalunya", ens limitarem a reproduir la informació d'aquell inoblidable acte, que publicà, en català, *El Correo Catalán* l'endemà mateix de la Festa, tot agraïnt a dit estimat diari, el mateix que a tota la premsa de Barcelona, les lloances que ha prodigat al nostre amic Folch i Torres i a la seva obra benemèrita». *EP*, núm.883 (5-3-1921), p. 146-148.

¹⁰⁹¹ El cas més emblemàtic ens el proporciona Gaietà Cornet, que va ésser director artístic d'*El Correo Catalán*.

la lloança a «l'obra amplament catalanesca d'en Folch i Torres, que en totes les seves obres ensenya a aimar a Déu, a estimar a la pàtria i a beneir el treball». La festa va finalitzar amb els brindis «eloqüents» de Folguera i Duran, president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i de l'homenatjat.¹⁰⁹²

Tot i que Josep Maria Folch sempre s'havia mostrat refractari a aquesta mena d'actes, acceptà l'homenatge i va correspondre a la distinció amb la cessió dels beneficis d'una representació teatral per a la Caixa de Vellesa del Gremi, encarregada de pal·liar les necessitats dels professors jubilats.¹⁰⁹³

Més enllà del reconeixement a la tasca de l'autor dins d'*En Patufet*, gràcies a la qual «té educada gairebé una generació de la nostra pàtria», l'homenatge posava de manifest l'interès que la joventut, com a sector social, tenia per a les forces polítiques i, concretament, per als partits d'arrel conservadora. Tradicionalistes i regionalistes, tot i les divergències que mantenien,¹⁰⁹⁴ coincidien però en la intenció d'apropriar-se o, si més no, de vincular-se amb una obra que havia demostrat a bastament tenir influència sobre aquest sector social. De fet, l'homenatge es produïa en plena efervescència del moviment dels Pomells de Joventut, nascut a l'empara de l'obra folquitorriana.

La gènesi, consolidació i extensió del moviment en la societat catalana dels anys 20 és, potser, un dels aspectes més significatius des del punt de vista sociològic que planteja l'obra folquitorriana i la seva recepció.

El 9 d'octubre de 1920, apareix en la secció habitual d'*En Patufet* la Pàgina viscuda «El llibant del pou».¹⁰⁹⁵ La narració no presenta unes característiques diferents de moltes altres que en la mateixa secció havia anat publicant Josep Maria Folch des de 1915. L'argument mostrava l'eficàcia que les bones obres, fetes sense interès i per amor al proïsme, tenien sobre el

¹⁰⁹² «L'homenatjat, les personalitats convidades a la festa i els representants de la premsa diària i entitats, foren obsequiats per part del "Gremi de Professors" i "Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana" amb pastes i xampany. Brindaren eloqüentment el president de l'Associació senyor Folguera i Duran i en Josep Mª Folch i Torres». *EP*, núm.883 (5-3-1921), p. 148.

¹⁰⁹³ «Per la nostra part, no cal que repetim el nostre reconeixement vers l'esmentada corporació i el seu il·lustre president honorari, el diputat provincial en Josep Mª Marquès, agraïment que el nostre amic en Josep Mª Folch i Torres té el propòsit d'exterioritzar oferint oportunament una funció a benefici de la Caixa de Vellesa del "Gremi de Professors Particulars de Catalunya" a profit dels vells mestres impossibilitats d'exercir per llur edat avançada». *EP*, núm.883 (5-3-1921), p. 148.

¹⁰⁹⁴ I. MOLAS, *Lliga Catalana*, Barcelona:Edicions 62, 1972.

comportament dels individus. El punt de partida de la narració ens mostra en Guerxo, un pagès rondinaire i dur de cor, enfadat perquè el llibant del pou se li ha trencat i no pot regar l'hort. Envaït per la ira, maltracta de paraula la fillastra, la Solineta, ànima càndida que suporta resignadament els insults. En Marianet, amic de la noia, resol ajudar-la i proporcionar al pagès una nova corda. Però els diners amb què compta no són suficients i, per això, recorre als altres nois i a la bona voluntat de l'esparter. Tots plegats se sumen a la bona obra i aconseguen un nou llibant que ofereixen, sense demanar res a canvi, al pagès. L'acció aconseguix estovar el cor d'en Guerxo que, a canvi, deixa de renegar i d'escriu la Solineta. També en Marianet aconseguix que, com a pagament de la corda, en Guerxo es comprometi a portar cada dia llegums i verdures a una velleta desvalguda que, així, pot salvar-se de la misèria. La història es clou amb l'habitual transformació del personatge, que acaba «per perdre el mal vici de renegar i per a adquirir la virtut de la caritat», la qual cosa el porta «benahuradament a la pràctica de les demés virtuts». Fins aquí, doncs, «El llibant del pou» continuava essent una mostra més de la literatura moralitzant a què tenia avesats els lectors. Però, per primera vegada, va més enllà de la ficció i explicita el motiu i la intenció que persegueix amb la seva literatura. Els termes de la declaració d'intencions es concreten en una crida específica que reproduïm a continuació de manera íntegra:

«I ara, escolteu, lectors i lectores amics meus: Feia temps que la meua ploma era temptada de dir-vos un pensament meu i no gosava. Avui, darrera d'aquest exemple que acaba d'ésser dit en les *Pàgines viscudes*, no me'n ser estar. L'acollireu o es perdrà en el buid aquest pensament meu; el veurem florir en obres pràctiques o restarà oblidat sense cap conseqüència; però deixeu-me'l dir, deixeu-me'l solament iniciar, si per altra cosa no, pel repòs del meu esperit.

Amics volguts: Jo voldria que en cada poble, en cada indret, en cada escola, en cada entitat, oficina, despatx o magatzem de la nostra Catalunya o d'allí on sigui que s'hi trobin aplegats almenys cinc amics patufistes, s'hi formés un "Pomell de Joventut", amb paraula donada, entre

¹⁰⁹⁵ EP, núm.862 (9-10-1920), p. 585-590.

ells, de realitzar, individualment o col·lectiva, cada setmana si més sovint no, dues bones obres: una virtuosa, altra patriòtica. Una bona paraula a un company menyspreat, un acte d'humilitat, de generositat, d'heroisme, de caritat, d'amor i de respecte a pares i mestres, etc., seran actes grats a Déu. Un exercici diari o sovintejat de lectura i escriptura en català; una observació discreta als que per descuit parlen malament el nostre idioma, una indicació o un prec respectuós al mestre per a què estableixi ensenyaments en català, d'història i de gramàtica catalanes especialment, etc., seran actes agradables a la Pàtria. D'aquestes bones obres els "Pomells de Joventut" podrien dur-ne registres on anotar-les. Una reglamentació especial podria, tal volta, unificar per a aquests bons fins l'acció de tots els "Pomells" de Catalunya... En el meu cap i en el meu cor hi és quasi feta aquesta organització de les joventuts primerenques. En el meu somniar la veig tornant a la nostra Catalunya la pau i l'espiritualitat que les convulsions d'ara semblen voler arrebar-li.

Ara ja està dit. Que la iniciativa voli i que el Bon Àngel l'acompanyi.»¹⁰⁹⁶

Tot i que resulta impossible d'esbrinar la confiança que tenia en la seva capacitat de convocatòria, el que sí sabem del cert és que la resposta dels lectors va ser ràpida i entusiasta. Tan ràpida i tan entusiasta que es trobà ben aviat superat per les demandes d'un reglament o d'unes indicacions sobre l'organització concreta que havia de donar estructura i coherència als diversos nuclis de joves i infants. Perquè, malgrat que la crida insinuava que hi havia una idea organitzativa, la realitat era que els Pomells de Joventut tenien més de «cor» que no de «cap».

Segons Miracle,¹⁰⁹⁷ la situació va ser salvada amb l'ajut de Josep Serra i Ustrell que, decidit a constituir un Pomell a la Joventut Catòlica de Molins de Rei, se li adreçà personalment i li oferí col·laboració. Josep Maria Folch com a president i Josep Serra com a secretari van ésser, doncs, l'ànima del moviment i la cara visible, primer en el Patronat i, després, en el Directori dels Pomells de

¹⁰⁹⁶ Ibíd., p. 589-590.

¹⁰⁹⁷ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 347-348. Miracle recull el testimoni de l'autor que ho explica a les memòries, com també els comentaris de R. FOLCH al llibre *Bon dia, pare!*, p. 92-93.

Joventut de Catalunya.¹⁰⁹⁸ Tots dos, també, van ésser els responsables de la reglamentació que s'anuncià en el número 865 d'*En Patufet*.¹⁰⁹⁹

La primera redacció comptava amb sis punts o bases, a les quals se'n va afegir una de setena relativa al finançament de les despeses de l'organització. La primera base feia referència al nombre dels components i a la finalitat del Pomell. Anava acompanyada d'una explicació sobre la naturalesa de l'obra de virtut i de l'acte patriòtic. La segona, tercera i quarta se centraven en el registre, que s'havia de fer «amb concisió i bon estil», sobre les obres realitzades. S'havia de llegir de manera col·lectiva cada setmana i calia enviar-ne una còpia trimestral al Directori. Així mateix, la tercera base fixava l'elecció d'una Junta per a cada Pomell. Les dues darreres s'adreçaven a garantir un cert control sobre el moviment i, per això, la cinquena demanava la comunicació al Directori de la constitució del Pomell i de la Junta i la sisena recomanava als membres del Pomell cercar «bon consell i ajuda en persones majors, tals com senyors rectors, vicaris, mestres, presidents de centre, etc.» que els servís de guia en les activitats a realitzar.

A partir d'aleshores, el creixement dels Pomells de Joventut arreu de Catalunya va ésser imparable, tal com es constata a les planes d'*En Patufet*. La revista es fa ressò de la constitució dels nous Pomells i de les diferents notícies que es generen al voltant de la iniciativa. En el número 869, apareix la llista amb els dotze primers Pomells.¹¹⁰⁰ Dels dotze, tres estan relacionats directament amb institucions catòliques.¹¹⁰¹ La resta, tot i que alguns no aporten una informació precisa de com s'originen, pertanyen a centres culturals,¹¹⁰² escoles i instituts,¹¹⁰³ grups d'amigues o d'amics¹¹⁰⁴ i centres de

¹⁰⁹⁸ Tot i que van ser moltes les persones que van col·laborar amb el moviment, només Rosa Pons quedà també vinculada al Directori d'una manera permanent.

¹⁰⁹⁹ «Responent a la senzilla indicació que fèiem dins d'un comentari final a les Pàgines viscudes, del dia 7 de l'actual, ha estat de diversos indrets que se'ns han dirigit demanant més amplies instruccions per tal de portar a felix terme la constitució de "Pomells de Joventut". Aquestes instruccions han estat trameses particularment als amables comunicants, i tenim l'esperança que no trigaran a florir arreu de Catalunya aqueixos "Pomells de Joventut" per a la pràctica de bones i patriòtiques obres. J.M^a.F.i T.», *EP*, núm.865 (30-10-1920), p. 638.

¹¹⁰⁰ *EP*, núm.869 (27-11-1920), p. 702.

¹¹⁰¹ El número 1, Pomell de Joventut de la Joventut Catòlica de Molins de Rei; el número 2, Pomell de Joventut del Seminari Conciliar de Barcelona i el número 4, Pomell de Joventut dels Torns Eucarístics de les Escoles Pies de Sabadell.

¹¹⁰² El número 8, Pomell de Joventut de la Joventut Cultural Popular de Barcelona.

¹¹⁰³ El número 12, Pomell de Joventut del 5è any de Batxillerat de l'Institut Provincial de Barcelona.

treball.¹¹⁰⁵ En termes geogràfics, quatre són de Barcelona, dos de Molins de Rei, i la resta de Sabadell, Sant Sadurní de Noya, Lleida, Sant Feliu de Llobregat, Pineda i Sitges. La proporció, tant pel que fa als orígens com a la distribució geogràfica, es mantindrà més o menys invariable durant el temps de vida del moviment.

L'organització en nuclis fragmentats i la dinàmica que generava la pràctica quotidiana dels Pomells va portar els seus membres a crear mitjans de connexió entre ells que, simultàniament, afermaven i feien visible la militància i el compromís individual i, alhora, la força col·lectiva que tenien. La primera iniciativa fou la creació d'una revista pròpia, *Àmfora*, que al marge d'*En Patufet* actuà com a portaveu del moviment. La idea va sorgir dels Pomells de Molins de Rei, «Pomell Català» de la Joventut Catòlica i el «Corona de Roses», el director dels quals era Josep Serra.¹¹⁰⁶ A semblança d'aquesta iniciativa, en van sorgir altres en què, a banda de la informació estricta sobre les activitats pomellistes, molts dels seus membres hi vehicularen vel·leïtats literàries.¹¹⁰⁷ De fet, ben aviat i sota l'empara del moviment se celebraren jocs florals, vetllades literàries, etc., la qual cosa demostra l'interès i la importància que la pràctica cultural comptava entre els membres i directors de l'organització.¹¹⁰⁸

Tanmateix, la iniciativa més destacada i més reeixida va correspondre a la celebració feta amb motiu de la constitució dels primers cent Pomells, el 17 d'abril de 1921. El programa de la festa es dividia en dues parts: al matí se

¹¹⁰⁴ El número 3, Pomell de Joventut «Flors d'Ametller» de senyoretes de la Bonanova, integrat per les filles de Maragall, Prat de la Riba, Tusell, Utrillo, Comas, Guarro i Llongueras i el número 10, Pomell de Joventut «Corona de Roses», també de senyoretes, de Molins de Rei.

¹¹⁰⁵ El número 6, Pomell de Joventut de la Impremta Joventut de Lleida.

¹¹⁰⁶ La notícia de la creació de la revista va aparèixer en un article signat per Serra, en qualitat de «Director dels Pomells de Joventut», a *En Patufet*: «El "Pomell Català" de la Joventut Catòlica de Molins de Rei, que per ésser el primer dels constituïts se l'ha distingit amb l'honor del deganat, junt amb el «Corona de Roses» han fundat el Butlletí dels Pomells de Joventut *Àmfora*, per a publicar-hi les bones obres més notables que realitzin els Pomells, i el cor s'omple d'emoció en llegir els actes de caritat, de generositat, d'altruïsmes piadosos i de virtuts patriòtiques dels centenars de pomellistes que s'han imposat voluntàriament l'obligació de realitzar-los cada setmana per amor a Déu i a la Pàtria». J. SERRA, «Una obra que fa camí. Els "Pomells de Joventut"», *EP*, núm.888 (9-4-1921), p. 226-228. Per a més informació sobre la revista veg. J. TORRENT i R. TÀSIS, *Història*, 1, p. 617.

¹¹⁰⁷ J. TORRENT i R. TÀSIS els dediquen un apartat concret en la seva obra, en què esmenten quatre publicacions. *Ibid.*, p. 617-8. Per la seva banda, J. GIVANEL dona notícia de tretze revistes més. *Bibliografia catalana. Premsa*, vol.1, p. 54 i vol.2, p. 118, 148, 227, 228-229, 247, 347, 362, 482, 605.

¹¹⁰⁸ J. KELLY insisteix en aquest aspecte dels Pomells de Joventut i en dona exemples concrets com el de Josep Miracle i la revista *Horitzó*. J. KELLY, «Els Pomells de Joventut», *L'Avenç*, núm.14 (març 1979), p. 44-49.

celebrà una missa solemne a l'església nova de Santa Anna i a la tarda un festival al Palau de la Música Catalana.¹¹⁰⁹ Josep Serra obrí l'acte amb la lectura de la memòria d'actuació del moviment durant el període. Seguidament, es van succeir les actuacions musicals, les representacions teatrals i la lectura de poemes a càrrec dels membres dels diferents Pomells participants.¹¹¹⁰ Rosa Pons i Josep Maria Folch, els altres integrants del Directori van participar-hi, respectivament, amb els discursos «Les futures mestres i els Pomells» i «L'esperit dels Pomells de Joventut». L'acte es va cloure amb l'ofrena conjunta a la fe i a la pàtria i el cant de l'himne dels Pomells.¹¹¹¹

L'efectivitat de l'acte com a element cohesionador i «solemnitzador» del moviment va ésser absoluta.¹¹¹² De tal manera que la iniciativa es va repetir a mesura que s'arribava al següent centenar,¹¹¹³ així mateix, es van celebrar festes a les diferents poblacions on es constituïen Pomells, sempre amb un

¹¹⁰⁹ L'anunci de la festa va aparèixer a *EP*, núm. 895 (28-5-1921), p. 350. Hi quedava molt clar que l'objectiu era «solemnitzar» el moviment. El programa complet, amb les tarifes de preus, es publicà a *EP*, núm.897 (11-6-1921), p. 380.

¹¹¹⁰ En l'apartat musical podem destacar la interpretació de cançons i danses populars, com també un repertori d'autors catalans com Morera, Blanc i Romeu. Pel que fa a les representacions teatrals, la majoria de les peces pertanyen a Josep Maria Folch. Finalment, les poesies llegides són creació personal de membres del moviment.

¹¹¹¹ L'himne, amb lletra de l'autor i música del mestre Blanc, va aparèixer publicat a *EP*, núm.888 (9-4-1921), p. 226. «Per l'amor del bon Déu / i de la nostra Pàtria, / en cada cor d'infant / una flor hi ha esclatada. / Cada cor té un perfum / que vers el Cel s'enlaira. / Amb tan bell munt de flors / cent rams ja se'n formaven. / Pomells de Joventut / nuats amb dos llaçades, / l'una és de blau cel, / l'altra és amb sang barrada. / Per dos amors sagrats / són sos perfums i flaires. / Per l'amor del bon Déu / i de la nostra Pàtria.» La referència a les «llaçades» recull l'emblema del moviment que portaven tots els pomellistes.

¹¹¹² Com a exemple esmentarem la ressenya de l'acte efectuada per Josep Maria Roig, vicepresident de la Joventut Popular i pomellista del Pomell de Joventut Sant Jordi. Escrita en forma de carta adreçada a Josep Maria Folch, qualificat com «estimat mestre», la nota expressa l'impacte en els assistents: «Encara ressonen en mon cor els estrèpits de les ovacions xardoroses que ahir esclataren en mig del més sincer entusiasme al Palau de nostra Música. Encara em sembla obirar aquella munió de jovent portant en llurs braços bells ramells d'oloroses flors, oferint-les joiosament als emblemes de la Fe i la Pàtria. (...) Encara m'encisa el record de la nodridíssima Comunió del matí i em commou el ressò solemniat d'aquella Salve i aquell Virolai entonats en el paroxisme de la felicitat, enfront el florit altar de la Verge de Montserrat, sublim apoteosi de la festa, que té de restar imborrable en els cors dels pomellistes. I crec sentir, també el ressò vibrant i entusiasta de l'ovació que un estol nombrós de sana joventut li adreçava en sortint. Quin goig feia el Palau!... Joventut, flors, cants, entusiasme, vida! Si fins crec que el clam arborat dels que bé podem anomenar-nos fills seus, li féu oblidar que vivia en el món fent-li viure el somni de la glòria. (...) Ara, çò que cal, és que aquest vol briós no defalleixi mai; així serà mentre vostè no ens deixi i vagi al davant del ja gloriós exèrcit dels benaurats "Pomells de Joventut".». *EP*, núm.899 (25-6-1921), p. 425.

¹¹¹³ Amb una incidència especial en la celebració dels cinc-cents Pomells celebrada l'onze de juny de 1922 a Montserrat i en la qual es nomenà la Verge patrona i consellera de l'organització. La festa va requerir una gran planificació ateses les circumstàncies, com es posa de manifest en les diverses notificacions publicades a *EP*, núm.946 (20-5-1922), p. 388, núm.947 (27-5-1922), p. 412, núm.948 (3-6-1922), p. 427-30.

programa similar.¹¹¹⁴ Paral·lelament, també es mobilitzaven en actes col·lectius per commemorar diades assenyalades com l'11 de Setembre¹¹¹⁵ o altres de caire religiós com Nadal,¹¹¹⁶ Pasqua¹¹¹⁷ o l'aniversari de sants i verges, especialment la de Montserrat.¹¹¹⁸

Tot i que l'actuació dels Pomells tenia en origen una dimensió més personal que col·lectiva i s'adreçava a l'àmbit de la quotidianitat, ben aviat comptà amb un ressò públic important; fins i tot *La Veu de Catalunya* dedicà una columna setmanal a ressenyar els actes i les notícies que generaven. Les adhesions i felicitacions a Josep Maria Folch i als pomellistes en general començaren a sovintejar i van ésser reproduïdes puntualment a *En Patufet* i a les publicacions lligades explícitament al moviment. Entre totes podríem destacar les de Lluís Millet,¹¹¹⁹ Manuel Folguera i Duran,¹¹²⁰ Ramon Rucabado, president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana¹¹²¹ i Josep Puig i Cadafalc, president de la Mancomunitat de Catalunya.¹¹²² En l'àmbit religiós, els Pomells de Joventut van rebre les benediccions d'Antoni Marcet, Abad coadjutor de Montserrat,¹¹²³ del bisbe de Barcelona,¹¹²⁴ del secretari de cambra

¹¹¹⁴ Entre aquestes podem destacar les festes celebrades a Sabadell, *EP*, núm.920 (19-11-1921), p. 840 i *EP*, núm.921(26-11-1921), p. 860; a Santa Eulàlia (L'Hospitalet del Llobregat), *EP*, núm.928 (14-1-1922), p. 28 i *EP*, núm.929 (21-1-1922), p. 51; Figueres, *EP*, núm.930 (28-1-1922), p. 78; Capellades, *EP*, núm.930 (28-1-1922), p. 78 i 931 (4-2-1922), p. 93; Canet de Mar, *EP*, núm.930 (28-1-1922), p. 78 i 931 (4-2-1922), p. 93; Badalona, *EP*, núm.930 (28-1-1922), p. 78 i 931 (4-2-1922), p. 93; Cornellà, Sant Just Desvern, Malgrat, Sant Andreu del Palomar, Arenys de Mar, *EP*, núm. 943 (29-4-1922), p. 337; Gràcia, *EP*, núm. 943 (29-4-1922), p. 337 i *EP*, núm.944 (6-5-1922), p. 350; Igualada, *EP*, núm. 943 (29-4-1922), p. 337, *EP*, núm.944 (6-5-1922), p. 350 i *EP*, núm.945 (13-5-1922), p. 369; Mollerusa, *EP*, núm.945(13-5-1922), p. 369-370; Manresa, Cabrera, Begur, L'Escala, Palafrugell, Perelada, Lladó, *EP*, núm.954 (15-7-1922), p. 546-547; Santa Coloma de Farnés, el Guinardó, *EP*, núm.964 (23-9-1922), p. 749-750; Mataró, *EP*, núm.966 (7-10-1922), p. 787-788.

¹¹¹⁵ *EP*, núm.908 (27-8-1921), p. 597; *EP*, núm.911(17-9-1921), p. 666; *EP*, núm.961 (2-9-1922), p. 699.

¹¹¹⁶ El primer Nadal va coincidir, a més, amb la festa dels 300 Pomells, per la qual cosa la celebració va revestir una solemnitat especial. *EP*, núm.924 (17-12-1921), p. 917, *EP*, núm.925 (24-12-1921), p. 936 i *EP*, núm. 926 (31-12-1921), p. 956.

¹¹¹⁷ *EP*, núm.948 (3-6-1922), p. 427.

¹¹¹⁸ *EP*, núm. 943 (29-4-1922), p. 337.

¹¹¹⁹ *EP*, núm. 907 (20-8-1921), p. 574.

¹¹²⁰ *EP*, núm. 917 (29-10-1921), p. 781.

¹¹²¹ *EP*, núm. 917 (29-10-1921), p. 781.

¹¹²² *EP*, núm. 934 (25-2-1922), p. 151-152.

¹¹²³ *EP*, núm. 902 (16-7-1921), p. 481. A banda d'això, les relacions de Montserrat amb els Pomells es concretà també en l'aparició, l'any 1922, de l'*Eucologi dels Pomells*, dins de la Biblioteca Popular Litúrgica. Contenia pregàries tradicionals, salms i melodies gregorianes, juntament amb les misses de la Mare de Déu de Montserrat i de Sant Jordi, tot plegat per orientar la joventut en l'exercici pràctic de la pietat cristiana. J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle xx*, Barcelona: Curial, 1975, p. 159-60.

¹¹²⁴ *EP*, núm. 903 (23-7-1921), p. 491-492.

i govern del bisbat de Barcelona,¹¹²⁵ del bisbe d'Urgell,¹¹²⁶ del cardenal arquebisbe de Tarragona¹¹²⁷ i, sobretot, del Sant Pare.¹¹²⁸

Tots coincidien a valorar positivament una iniciativa que tenia per objectiu «formar bons cristians i excel·lents ciutadants».¹¹²⁹ En el context precis dels anys vint, els Pomells de Joventut representaven «una esplèndida sembrada de catalanisme sentimental que ens prepararà una generació més sana que l'actual».¹¹³⁰

La unió indestriable de cristianisme i catalanisme fou, sens dubte, l'element definitori del moviment. Josep Maria Folch, que arribà a ésser vicepresident de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat,¹¹³¹ portava a l'organització la ideologia i la doctrina que havia representat Torres i Bages i en conseqüència la dotava d'una orientació eminentment civiopatriòtica.¹¹³² De fet, els Pomells de Joventut recollien la preocupació dels moviments catòlics catalans cap a la joventut present ja des de començament del segle XX. Una preocupació lligada a les estratègies del regionalisme i amb diferències substancials respecte de les orientacions del catolicisme

¹¹²⁵ EP, núm. 903 (23-7-1921), p. 492.

¹¹²⁶ EP, núm. 908 (27-8-1921), p. 596.

¹¹²⁷ EP, núm. 925 (24-12-1921), p. 936

¹¹²⁸ EP, núm. 952 (1-7-1922), p. 511.

¹¹²⁹ Així ho definia el bisbe de Barcelona, EP, núm. 903 (23-7-1921), p. 491-492.

¹¹³⁰ M. FOLGUERA i DURAN, EP, núm. 917 (29-10-1921), p. 781. En el mateix sentit s'expressava Ll. MILLET «En mig del ambient decadent, sensual i aixut de bellesa que ens volta i ens penetra, aquests Pomells alegren el cor i la vista i ens tornen a aixecar l'esperit a l'esperança de la Catalunya lliure, noble i forta. Als homes ja fets, els aires empestats que corren poden influir i influeixen sens dupte a malmetre més o menys els ideals que ens ennobleixen, però si la bona idea és fortament arrelada fàcilment ens redrecem i guanyem victòria sobre nosaltres mateixos; però els infants, la joventut primera, que es va formant l'esperit segons les impressions d'aquesta hora clara de la vida, està en perill d'esdevenir seca i malvada per sempre més, corsecant-se'ls-hi les arrels de tot ideal noble. La vostra obra pot ésser el preservatiu de la caiguda i l'alsaprem de la volada dels cors joves pel cel del ideal de la fe i de la Pàtria». EP, núm. 907 (20-8-1921), p. 574.

¹¹³¹ J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle XX*, Barcelona: Curial, 1975, p. 159.

¹¹³² L'apel·lació explícita a Torres i Bages era condicionada per la necessitat de respondre a les crítiques que hom adreçava als Pomells des de posicions religioses i nacionalistes. Per als primers, Josep Maria Folch portava al terreny de l'espiritualitat la qüestió política i, per als segons, tenia de confessionalisme la pràctica nacionalista. La intervenció de l'autor, en el marc de la celebració de la festa dels cinc-cents Pomells a Montserrat va ésser clara: els Pomells no eren ni un centre catòlic més ni una organització catalanista nova sinó nuclis de «seguidors fidels de les venerables petjades del gran bisbe català Torres i Bages» i, per això, tenien «la visió de la Catalunya de Déu, tal com la tenen els braus irlandesos de la Irlanda cristiana, fidelíssims fins a l'heroisme». *De la pietat i de la catalanitat dels Pomells de Joventut*. L'emmirallament en la situació irlandesa és una constant. De fet, un dels primers actes públics de l'organització va correspondre a la celebració d'una missa amb ofertori pel difunt batlle de Cork, a Molins de Rei, organitzada pel Pomell de Joventut "Corona de Roses". *La Veu de Catalunya*, 20-12-1920.

predominant a Espanya. L'actuació dels moviments catòlics catalans s'havia definit des del començament per la preocupació d'exercir un influx moral i ideològic en el conjunt de la joventut, amb voluntat de no confondre els espais sociopolítics i els religiosos. L'opció tendia marcadament cap a posicions conservadores, regeneracionistes i antirevolucionàries, especialment antiliberals i antisocialistes, dins d'un marc de marcada catalanitat que entenien com un element integrant de la història col·lectiva.¹¹³³

Les dues normes bàsiques d'actuació del moviment es resumien en: «Estimar per amor de Déu i a la nostra Pàtria, els nostres consemblants procurant millorar-los a base del nostre perfeccionament» i «Afirmar la nostra personalitat com a ciutadans de Catalunya, treballant per mitjans amables i persuasius (i per pròpia exemplaritat sobretot) per fer augmentar el nombre de catalans conscients de llurs deures envers Déu i la Pàtria»; unes normes que quedaven resumides pel fet d'actuar sempre «acomodats a la dignitat d'aquests dos títols altíssims»: «fills de Déu i ciutadans de Catalunya».¹¹³⁴

Pel que fa al component religiós, els exemples de conducta donats tenien un fort component cívic, tot i que la justificació i l'origen se situaven en el camp de la pràctica cristiana.¹¹³⁵ Respecte dels deures patriòtics, es defensava l'assumpció del fet nacional des de la normalitat de la vida privada i pública dels integrants de la comunitat. Per això, l'ús de l'idioma, l'amor a les tradicions o a qualsevol altra manifestació de la pertinença a la nació deixaven de tenir un

¹¹³³ La bibliografia que hi ha sobre els moviments catòlics a Catalunya és més aviat escassa, com també l'espai dedicat a aquestes organitzacions dins de les obres generals que tracten el període. Sobre el tema he fet servir fonamentalment les obres de J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle xx*, Barcelona: Curial, 1975; S. CARRASCO, «Els moviments juvenils d'acció catòlica a Catalunya» A: *La joventut a Catalunya al segle xx. Materials per a una història*, 1, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, p. 302-309; P. SOLÀ, «Associacionisme i condició juvenil. Una reflexió sobre el cas escolta». *Ibíd.*, p. 316-332; S. TAVERA, «Distreure, educar o fer política?. Societat, política i premsa juvenil». *Ibíd.*, p. 488-501.

¹¹³⁴ *L'esperit dels Pomells de Joventut. Lletre als amics*. Discurs pronunciat a la festa de celebració dels primers cent pomells. Barcelona, 17 d'abril de 1921.

¹¹³⁵ «El primer que s'alçarà en el tramvia per a oferir son lloc a una dona (sia de l'estament que es vulgui) o a un ancià, serà sempre un dels nostres, com ho serà el primer a collir la cosa que haurà caigut a una altra persona, i el que primer acudirà en socors d'un accidentat. A casa seran els més amorosos i respectuosos amb llurs pares; a l'escola, els més atents si no poden ésser els més aplicats; al despatx, al taller, els més diligents i complidors; respectuosos i amables amb els companys i els amos. Pel carrer seran els més correctes; els més nets i condiciosos, i a tot arreu on vagin es produiran amb sinceritat i senzillesa i seran sempre els més verços. Això sobretot. Els pomellistes repugnaran profundament la mentida. No faran mai traïció ni a l'amic ni a l'enemic. Seran nobles i honrats, sempre, i a tota costa. I tot això perquè Déu ho vol i la Pàtria ens ho demana i la nostra dignitat ens ho exigeix». *Ibíd.*

component defensiu i passaven a ésser, senzillament, la manifestació natural d'un estat.¹¹³⁶ L'objectiu era clar: calia que els catalans prenguessin consciència de la condició de catalans i actuessin en conseqüència; al capdavant, per a Josep Maria Folch, Catalunya serà el que els catalans vulguin.¹¹³⁷

Els Pomells de Joventut, doncs, manifestaven clarament una particular manera d'entendre el catalanisme al marge dels espais tradicionals en què s'havia manifestat aquesta ideologia i, plenament conscients de l'especificitat que tenien, en feien un motiu de reivindicació.¹¹³⁸ En darrer terme, la seva era «una tasca d'amor» en un context en què les convulsions socials tenyien de violència la vida quotidiana.¹¹³⁹

En termes ideològics, els Pomells de Joventut eren una organització catòlica, d'arrel conservadora i tradicionalista, vinculada als sectors de la burgesia i de la petita burgesia, amb un fort component ciutadà que tendia a la

¹¹³⁶ «Les especials condicions en què es troba la nostra Pàtria dins l'Estat constituït, fan que molt sovint l'amor que professem els catalans a la nostra terra i al nostre idioma, sia mirat pels no catalans com un acte d'hostilitat a altres terres i a altres llengües. Aquest fet és injust i és molt de doldre. És un deure nostre, indubtablement, donar a entendre, sempre que bona ocasió es presentarà, que aquest malmirament no és justificat; però és així mateix un dels nostres deures més essencials reivindicar serenament en el fur de la nostra consciència i allí on pugui ésser posat en dubte, els drets de Catalunya provinents de les seves antigues sàvies constitucions i del fet indiscutible de l'existència real, amb idioma i caràcters propis, inconfusibles». *Ibíd.*

¹¹³⁷ «I com que la imposició és llavor de desavinences, de rancúnies i d'odis, i la nostra finalitat és la de practicar la germanor, hem de fer arrelar en els nostres cors el desig fervent que cessin les imposicions amb què es fa sentir a la nostra Pàtria, per a poder així establir-se la cordialitat, difícil d'existir o de manifestar-se sincerament en l'estat actual de coses. Per arribar a aqueixa que seria feliç solució de totes les desavinences, cal que cada dia sien més els catalans que tinguin consciència de llurs deures envers la Pàtria i que se l'estimin». *Ibíd.*

¹¹³⁸ «Els que no sentin així l'amor a Déu i els que no entenguin així l'amor a la Pàtria, bé prou trobaran en altres organitzacions prou respectables emprats altres procediments i altres armes. Les nostres seran aquestes, i com que la lluita serà llarga i tenim molt afany de conquistar voluntats i ens caldran moltes municions, cal fer bona sembrada de virtut en els nostres cors (...).» *Ibíd.* Cal destacar la diferència entre «sentir» i «entendre» que l'autor aplica a la religió i al patriotisme.

¹¹³⁹ «A l'onada sangonenta que s'aixeca amenaçadora i terrible, presta a emportar-se no solament les vides dels germans nostres, sinó ço que és tan dolorós o qui sap si més dolorós encara, l'espiritualitat dels que resten, havem d'oposar-hi la nostra fe i el nostre amor. Com més gegantina aparegui als nostres ulls l'ona destructora, més gran ha de ser la nostra fe i el nostre amor. Com més ens sembli que la nostra tasca és ineficaç perquè els pertorbats són molts i no tenen oïdes per a oir-nos ni cor per a sentir, redoblarem encara el nostre esforç per a ésser més bons cada un de nosaltres, i encara més bons com més els altres es mostrin dolents, que Déu ja té cura que les bones obres dels homes de voluntat, com les llavors que el ventitjol provident escampa, vagin a caure damunt de la terra que més convindrà als seus alts designis. Exèrcit d'amor i d'abnegació el nostre, mai la paraula irada farà tremolar el nostre llavi. Serem sempre ben amorosos, perquè la crisi més terrible que està sofrint la nostra terra, és crisi d'amor. Respondre amb odi a l'odi, és abrandar encara la foguera. I nosaltres no farem pas això. La nostra tasca és d'amor.» *Ibíd.*

idealització dels valors rurals i cristians del passat.¹¹⁴⁰ De fet, el moviment oposava a la puresa i a la tradició de la ruralia la realitat conflictiva nascuda de la societat de masses que confonien amb la urbanització. D'aquí els intents de recuperació de determinats costums i usos rurals, el més significatiu dels quals fou la caputxa blanca per anar a l'església.¹¹⁴¹

La volguda manca de definició política del moviment, que en propiciava l'ambigüitat, juntament amb la capacitat de convocatòria que va assolir, el van convertir ben aviat en un factor d'incomoditat, per motius ben diferents, tant per a les diferents forces polítiques com per a certs sectors catòlics catalans i espanyols.

Tanmateix, i contra el que caldria esperar, l'oposició més forta al moviment no va venir de l'àmbit de les forces progressistes, laiques i d'esquerra, sinó dels mateixos col·lectius que, ideològicament, compartien un espai comú i, si més no teòricament, uns objectius i uns models socials similars. Si bé podem trobar declaracions contràries al moviment de membres

¹¹⁴⁰ J. KELLY en l'article «Els Pomells de Joventut», *L'Avenç*, núm.14 (març 1979), p. 44-49 planteja aquest extrem i l'il·lustra amb els noms adoptats per cada un dels grups. Segons ell, la idealització afectava a parts iguals la natura, la noia i l'infant.

¹¹⁴¹ L'ús de la peça per les noies pomellistes va esdevenir un símbol més de la pertinença a l'organització, de tal manera que fou un dels elements explícitament prohibits per les autoritats militars arran de la implantació de la Dictadura de Primo de Rivera que, com veurem, comportà la dissolució del moviment. L'origen de la recuperació de la caputxa es deu a la iniciativa del Pomell "Flors d'Ametller", que explicaven així el fet: «Les pomellistes, anant cada dia a missa, veiem unes poques velletes que portaven llur caputxeta negra, però cap noia jove no en portava, ni negra ni blanca, i això ens entristia. Un dia pensarem posar-nos caputxeta blanca, i, tal dit, tal fet. Demanarem a una velleta que ens deixés la seva caputxa i en prenguerem patró. El dia següent les senyoretes Prat de la Riba, Tusell, Maragall, Comas i Utrillo anaren ja a l'església amb la caputxeta, i fou tan ben acollida que fins els senyors sacerdots ens felicitaren per la pensada. És de creure que això, serà imitat per altres Pomells, i, per aquest fi, el Pomell "Flors d'Ametller" facilitarà models a quants ho sol·licitin (...) També es recomana que a tota noia que fassi la Primera Comunió se li regali una caputxeta blanca. Per Déu i per la Pàtria, tots hem de fer aquesta bona obra». Serra, a banda de donar publicitat a la iniciativa amb un article a *En Patufet*, i d'acord amb Josep Maria Folch, considera el fet digne d'imitació i en proposà clarament l'adopció per totes les integrants del moviment: «D'un d'aquests actes volem principalment parlar per la seva originalitat i pel seu esperit piadós i catalanesc, i també perquè voldríem veure'l imitat per totes les donzelles catalanes de muntanya i del plà i per les mateixes damiselles ciutadanes. Les "Flors d'Ametller" han donat a Castellterçol la nota simpàtica i edificant d'acudir a missa i a les funcions religioses lluint la blanca caputxeta, gentilíssima peça de l'indumentària típica de la noia catalana, l'ús de la qual es va extingint, malauradament, i és sols mantingut per algunes velletes muntanyenques, símbols de la tradició que les animoses pomellistes tracten de restablir coratjosament. Tenen tota la raó les "Flors d'Ametller" en dir que l'ús de la caputxeta blanca, ultra ésser una manifestació de catalanitat, com ho és en el cap dels jovencells la barretina, té la santa utilitat d'evitar distreure's i ésser distreta.» J.S. «Un Pomell de Joventut ben remarcable. La caputxeta blanca.» *EP*, núm.912 (24-9-1921), p. 679-681.

d'ideologies contràries a la dels Pomells,¹¹⁴² els defensors de l'organització tendeixen a defensar-la dels recels que genera en els àmbits «que más debían favorecerla y bendecirla como promotora de las propias idealidades».¹¹⁴³ Un dels casos emblemàtics correspon a Joan M. Viñas, provincial dels escolapis, que l'any 1922 instava i exhortava els membres de l'orde a intervenir per aturar la constitució de Pomells dins dels col·legis que dirigien. Tot i considerar que eren «una institución digna del mayor aprecio, laudabilísima en si misma» estava convençut que «no conviene que se implante en nuestros Colegios; nos lo impiden la índole de nuestro ministerio, las responsabilidades que tenemos ante la sociedad y el debido e ineludible miramiento al Estado español».¹¹⁴⁴ La dimensió patriòtica del moviment era inacceptable des del punt de vista de la jerarquia catòlica, per a la qual l'actuació dels Pomells tenia un clar caràcter separatista.

Fou aquest argument el que utilitzà l'autoritat militar per decretar-ne la suspensió, una setmana després del cop d'estat de Primo de Rivera.¹¹⁴⁵ La suspensió anà acompanyada també de la prohibició de l'ús de la caputxa blanca en els serveis religiosos, tot i les protestes efectuades per membres dels Pomells, que havien continuat portant-la, la qual cosa va ésser interpretada per les noves autoritats com un desafiament.¹¹⁴⁶ Així doncs, l'organització cessava

¹¹⁴² Entre els múltiples exemples que hi ha podem destacar el discurs pronunciat per P. SABATER a l'Associació d'Estudiants d'Esquerra Catalana, en què es qualifica «d'immoral» l'obra de Josep Maria Folch -*El Diluvio*, 23-2-1923- o les declaracions d'A. CIRICI a *Nen, no t'enfiliis*: «a l'escola vam ésser tots rabiosos militants de l'antipomell, l'antibarretina, l'anticaputxa i l'antiporró», en la mesura que s'identificava el moviment amb l'expressió del «ridícul xaronisme de la gent ingènua de la ceba», p. 103-104. També entre els cercles socialistes, i tal com recull R. VINYES -*La presència ignorada. La cultura comunista a Catalunya (1840-1931)*, Barcelona: Ed.62, 1989, n. 74, p. 188.- l'autor era criticat. Segons un article d'A. RAURIC aparegut a *Justícia Social*, el 28-11-1928: «El sentit que té de la vida l'autor de *La Ventafocs* és una cosa decadent» i i el conjunt de la seva obra «transpira un sentimentalisme carrincló, propens a tots els acataments i a tots els conformismes». També J. Pla parlaria en termes despectius dels Pomells de Joventut i aportaria informació sobre l'opinió de Josep Maria de Sagarra sobre el tema: «Una de les coses per les quals la meua generació tingué més desafecte fou per l'esperit del «Patufet», per Josep Maria Folch i Torres, pels Pomells de Joventut, per les Pàgines viscudes, pel Massagran, pel Bolavà, pel Pegatinc i altres impressionants collonades. Jo també vaig escriure papers contra aquell esperit, contra el folquitorisme i contra el pomellisme. En Sagarra, aquest pomellisme, el treia literalment de mare, i, si hagués disposat en aquell moment —com en disposà després amb el «Be Negre»— d'una revista inconvencional i satírica, hauria escrit coses admirables. J. PLA, «Josep Maria de Sagarra i la seva prosa» A: Ídem., *Retrats de passaport* (1960).

¹¹⁴³ P. LI. CARRERAS, «Els Pomells de Joventut», *Revista Popular* (22-6-1922).

¹¹⁴⁴ Esmentat per J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle xx*, p. 164.

¹¹⁴⁵ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 361-362.

¹¹⁴⁶ La nota del govern civil era força clara: «Para evitar posibles perjuicios, se advierte que, dispuesta la disolución de los Pomells de Joventut, y teniéndose noticia de que, no obstante

les activitats públiques obligada per les circumstàncies i, si hem de fer cas d'alguns testimonis, la dissolució dels Pomells de Joventut suposà per a Josep Maria Folch un cert alleujament.¹¹⁴⁷

La caiguda de la Dictadura l'any 1930 i la proclamació de la República l'any 1931 van propiciar l'aparició de diverses crides per reprendre el moviment.¹¹⁴⁸ El nostre personatge, però, fou taxatiu. En un article aparegut a *En Patufet*, sota el títol «Els Pomells de Joventut i l'hora present»,¹¹⁴⁹ donava compte de la situació econòmica de l'organització¹¹⁵⁰ i declarava «Ha estat, doncs, la nostra, una obra començada i acabada». Josep Maria Folch era ben conscient dels canvis soferts per la societat catalana de l'època i sense renunciar a les idees que havien donat origen als Pomells de Joventut creia convenient vehicular-los mitjançant altres organitzacions:

«Minyons i donzelles dels Pomells de Joventut de Catalunya, amb la mà al cor us dic: Que no deixi de flamejar ni un instant el vostre entusiasme pels grans amors que un dia van alçar-nos, i aporteu-los generosament allà on puguin millor servir la Pàtria, vers aquells nuclis que, amb una constància exemplar, segueixen treballant per la grandesa espiritual i la cultura i l'ensenyament del nostre poble; els mateixos partits polítics catalans, els que existeixen com els que sota el nou ordre de coses puguin crear-se, han de merèixer la vostra atenció i el vostre ajut. Siguem tots, soldats del

ello, concurren a las iglesias grupos de niños vistiendo las capuchas y ostentando emblemas que constituyen el distintivo de dicha agrupación, cesará para lo sucesivo la tolerancia que se ha venido teniendo para dicha falta y se hará responsable de ella a los que conduzcan a los niños en tal forma o a los padres de éstos». De res va valer l'argument que la caputxa formava part del vestit regional, emprada per M. TUSELL en l'article «Hi tenim dret», *La Veu de Catalunya* 27-11-1923, i només ocasionalment es tornà a fer servir la peça en alguna celebració de tipus religiós i sempre de manera individual. J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 362-363.

¹¹⁴⁷ J. MIRACLE parla dels «perills de deformació» del moviment que havia entrat en una dinàmica molt difícil de controlar. *Josep Maria Folch i Torres*, p. 361. En termes més personals, R. FOLCH explica la tristesa per la dissolució però també el descans que suposà l'acabament de les activitats pomellístiques que, en paraules seves, «l'abassagaven». *Bon dia, pare!*, p. 102.

¹¹⁴⁸ J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 395 i 397, esmenta la crida feta per LI. JORDÀ a les planes d'*El Pla de Bages*, així com la iniciativa d'un «antic conseller dels Pomells de Joventut» que a *El Matí* demanava als infants i joves de Catalunya que s'adrecessin a Josep Maria Folch per demanar-li la renovació del moviment. La crida, però, no va tenir cap tipus de ressò.

¹¹⁴⁹ *EP*, núm.1413 (2-5-1931), p. 497-501.

¹¹⁵⁰ Especialment respecte de la iniciativa de costejar un pavelló infantil a l'Hospital de Sant Pau que va quedar estroncada amb la prohibició dels Pomells per la Dictadura de Primo de Rivera. J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, p. 395-396.

rengle per a servir la Pàtria. Amics, no us dic pas adéu, sinó avant per Déu i per Catalunya».¹¹⁵¹

La influència dels Pomells de Joventut és diversa i complexa. Com a organització el fonament de la qual era la confiança que «la perfección individual» havia de ser «la base para influir en la sociedad»,¹¹⁵² va servir de model per a d'altres moviments de joves,¹¹⁵³ el més significatiu dels quals fou Palestra.¹¹⁵⁴ Alhora, poden ser considerats com l'antecedent de les iniciatives que, declarant-se ja confessionals, enquadraren els joves a la dècada dels trenta, especialment la Federació de Joves Cristians.¹¹⁵⁵ En aquest sentit, tot i constatar les mancances o les limitacions dels Pomells de Joventut, hom els reconeix una transcendència clara en la història dels moviments juvenils catalans.¹¹⁵⁶

¹¹⁵¹ Ibíd., p. 501.

¹¹⁵² P. LI. CARRERAS, «Els Pomells de Joventut», *Revista Popular* (22-6-1922).

¹¹⁵³ Per exemple la Jove Atlàntida, nascut al si de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, l'any 1923. P. SOLÀ, «Associacionisme i condició juvenil. Una reflexió sobre el cas escolta» A: *La joventut a Catalunya al segle xx. Materials per a una història*, 1, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987, p. 321-322.

¹¹⁵⁴ Nascuda l'any 1930 a iniciativa d'un grup vinculat a Batista i Roca. Volgudament interclassista i suprapolítica, es presentava a la societat amb els següents objectius: «Cal treballar per dotar al jovent d'un tremp espiritual, d'una ànima decidida, d'un idealisme que no té. Cal fer conèixer els nostres defectes i les nostres aptituds, les nostres grandeses i les nostres misèries a la Catalunya en formació; cal protegir la joventut, en la mesura que sigui possible, contra les expoliacions o explotacions, fent-los conèixer les lleis socials que els emparen, i contra les maleses i malalties, donant-los una educació higiènica, oferint-los avinenteses per a cultivar el seu cos. Cal infondre en les seves promocions el ferm propòsit d'incorporar el nostre poble a la marxa progressiva de la civilització mitjançant cultura i llibertat. Aquesta feina és la que es proposa "Palestra". No és una feina de dreta o d'esquerra, de burgesos o d'obres. És simplement, i no res menys, un deure imperatiu per a tots perquè és tasca patriòtica i humanitària». Explicitament, Palestra es contraposava als partits polítics però també, de manera significativa, als Pomells de Joventut, amb els quals no volien ésser confosos: «Per aquest motiu, no és lícit barrejar "Palestra" amb cap denominació política específica, que rebutja la seva finalitat i no acceptaríem els que integrem el grup de fundadors. Ni és possible, tampoc, confondre-la amb altres agrupacions que aspiraven a alliberar la terra pairal simplement amb oracions i caputxetes. Respectuosos com som amb tothom, no volem ofendre ni remotament cap associació. Però cal establir les diferenciacions.». J.LI. PUJOL FONT, «Palestra», *La Rambla de Catalunya*, núm.7 (19-5-1930). Per a una caracterització sumària de l'organització veg. P. SOLÀ, «Associacionisme i condició juvenil. Una reflexió sobre el cas escolta» A: *La joventut a Catalunya al segle xx. Materials per a una història*, 1, p. 316-332.

¹¹⁵⁵ Fundada el 1931, l'organització va tenir un paper significatiu en la Catalunya de l'època. La influència que va tenir i la significació política i social dels membres que la integraven la converteixen en un referent important en l'anàlisi sociopolítica dels anys trenta del segle passat. J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle xx*.

¹¹⁵⁶ «És evident que els Pomells tenien aspectes discutibles i més o menys ridículs. És cert també que Folch i Torres no sabé donar-los unes orientacions clares ni volgué fer-ne, per exemple, el partit polític que molts esperaven o l'organització netament confessional de la F.J.C. Amb tot, els Pomells de Joventut de Catalunya tenen uns altres aspectes ben positius,

Els Pomells de Joventut aspiraven a constituir-se en una organització integradora de sensibilitats i de voluntats a l'entorn de principis o d'ideals prou amplis per sumar-hi el màxim de membres. No sembla arriscat creure que, salvant les distàncies, Josep Maria Folch va prendre com a model la Unió Catalanista, l'entitat mare del catalanisme, per donar forma i estructura al moviment. D'acord amb això, defugí voluntàriament els exclusivismes i encoratjà la presència i la participació d'amplis sectors que, en termes de praxis política i social, plantejaven models diferents. No és casual que, explícitament, les normes de funcionament de l'organització acceptessin en la funció de guia «senyors rectors» i «vicaris» però també «mestres» o «presidents de centre». De la mateixa manera, la definició dels actes o de les obres de virtut s'emmarcaven en un programa més ampli d'educació cívica, no exclusiu dels sectors confessionals. D'altra banda, van cercar també construir una organització interclassista i compatible amb militàncies o simpaties polítiques de signe divers com també amb compromisos cívics i religiosos dins del marc de les organitzacions culturals, recreatives o doctrinals.¹¹⁵⁷

En el context de confrontació social dels anys vint, els Pomells de Joventut apostaven per l'educació cívica i patriòtica com antídote de les tensions socials. El catalanisme, entès com a compromís amb la fe i amb la pàtria en la més pura tradició de Torres i Bages, tornava a plantejar-se pel nostre autor com un fre davant les conseqüències inevitables de l'enfrontament de classe. Amb la convicció que l'ètica personal i el compromís individual eren la base de l'acció social, l'organització fomentava la formació de l'individu en els principis bàsics de la convivència democràtica i del proselitisme per l'exemple personal i col·lectiu. Al capdavant, si més no en la imaginació i la intenció de Josep Maria

situats en llur moment, i foren un pas important per a la catalanització de les generacions joves.» J. MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana al segle XX*, p., 164.

¹¹⁵⁷ «Los Pomells no son la institución canónica de una cofradía, ni un centro patriótico; no estorban por tanto ninguna de las asociaciones piadosas ni civiles; son, empero, la escuela espiritual en que se forma férvidamente, puramente, el ideal que ha de encoratar con visión más alta, en convicción más firme, la futura adscripción de los "pomellistas" a las actividades sociales de fe y patria. Es la llama viva que los hace firmes cristianos y rectos patriotas y los prepara para el deber social, antes que la disipación pueda dispersarlos. Es una forma de perseverancia y de noviciado viril, que no habíamos hasta ahora acertado a dar a la acción postescolar. Obra más como fermento espiritual que como organización cerrada; y éste es uno de los mejores aciertos». P. LI. CARREERAS, «Els pomells de joventut», *Revista Popular*, 22-6-1922.

Folch, els Pomells havien de ser el bressol dels nous Brands, que als anys vint Catalunya necessitava.

L'èxit del moviment posà de manifest la importància que com a grup específic començava a assolir la joventut en la societat catalana de l'època. De fet, a Europa, aquest sector social havia guanyat amb les armes, durant la Guerra Gran, no només el reconeixement col·lectiu sinó un lloc preeminent en la vida social. Tot i que la Dictadura de Primo de Rivera retardà el procés, la preocupació per incorporar la joventut i la problemàtica específica que tenia dins dels idearis i dels programes d'actuació és present en la totalitat de les forces polítiques i dels moviments socials durant els anys vint. El protagonisme incipient va tenir una traducció clara en tots els àmbits en què actuava la joventut i, especialment, en les iniciatives que tendien a subvenir les necessitats d'oci del sector. Des de les associacions fins a les publicacions juvenils es detecta un procés creixent de politització, paral·lel a l'increment de la mobilització. La voluntat d'incidir en la joventut es deriva cap a l'actuació però també cap al control i l'atenció cap a totes les iniciatives que, tradicionalment, l'havien enquadrat.

En aquest context, el nostre personatge passa a convertir-se en un referent obligat; no només com a creador i director dels Pomells de Joventut, sinó com a autor literari més consumit per aquest sector social; de fet, els retrets, les crítiques i les desqualificacions que arribaran al punt més àlgid en plena Dictadura de Primo de Rivera, quan ja s'ha dissolt el moviment pomellista, prendran com a element simbòlic *En Patufet*.

La censura exercida per la Dictadura sobre organitzacions polítiques i socials catalanes i catalanistes havien convertit les empreses culturals en substitutius del compromís polític i *En Patufet* no n'era una excepció. De fet, es va produir un canvi substancial en la revista a conseqüència del qual assumí una funció d'intervenció social que li era, en origen, aliena i s'arreglerà progressivament amb la defensa d'un catalanisme tradicionalista que atorgava a la fe un paper predominant en la vida individual i col·lectiva. La revista, que no va modificar substancialment el contingut literari, va anar adquirint un caràcter cada cop més polititzat mitjançant les seccions d'actualitat i d'opinió, secundades sovint per la part gràfica. El tomb en l'orientació del setmanari va propiciar l'aparició dels termes *patufisme* i *patufista* que, més enllà de definir la

condició de lector de la revista, passaran a identificar una adscripció ideològica i una pràctica social d'acord amb els postulats del moviment inspirat per Josep Maria Folch; un moviment, tot s'ha de dir, que ben aviat va ésser assumit com a propi per una part dels sectors catòlics catalans que van veure en l'organització un complement a les iniciatives que portaven a terme en el camp de la mobilització de la joventut. De fet, els moviments catòlics, confessionals o no, gairebé monopolitzaven l'associacionisme juvenil des de començament de segle; per això, les crítiques i la preocupació per l'existència i l'extensió de «l'esperit d'*En Patufet*»¹¹⁵⁸ sobre la joventut era bàsicament l'expressió de la competència per accedir-ne al control.

El final de la Dictadura suposarà la normalització política i l'aparició d'organitzacions específiques de joventut; a banda de les que ja han estat esmentades, com Palestra o la Federació de Joves Cristians, trobem les Joventuts de la Lliga (1930), les Joventuts d'Esquerra Republicana Estat Català (1931) o les Joventuts Llibertàries (1931). Mai abans la joventut no havia tingut un protagonisme similar, en intensitat i en transcendència, en la vida política i social del país. En una època de canvis estructurals i d'incerteses polítiques, la joventut havia d'encarnar «l'home nou» i comprometre's en la construcció d'una societat de valors cívics i democràtics. La joventut, doncs, passava a ésser un motiu de reflexió i de polèmica entre les diverses opcions ideològiques que s'enfrontaren, públicament, en el debat sobre la formació cívica dels joves. La preeminència del caràcter o de la intel·ligència en l'educació dels estudiants, que enfrontà Josep Maria Batista i Roca i Carles Cardó, en el marc de la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, serà el punt de partida de la polèmica. A mesura que la implicació en el tema s'estenia als àmbits republicans i obreristes, el debat va orientar-se cap al desvetllament de la

¹¹⁵⁸ L'autor més significatiu d'aquesta preocupació és Rovira i Virgili, que n'expressa públicament la crítica: «Passem, doncs, pel patufisme, tot creient d'alta conveniència el millorament del setmanari. Però, el cas és que, des d'alguns anys ençà, s'escampa per Catalunya, a més del patufisme, el post-patufisme, és a dir, la influència de l'esperit d'"En Patufet" damunt de les generacions que ja no són pròpiament infantils. I és aquest darrer aspecte de l'obra de Josep M Folch i Torres el que trobem verament pernicios per al nostre poble i sobretot per al nostre jovent». A. ROVIRA i VIRGILI, «Patufisme i post-patufisme», *La Publicitat*, 13-11-1925.

consciència dels joves, en un intent clar de reconduir el potencial polític que com a sector emergent i representant de futur els definia.¹¹⁵⁹

Josep Maria Folch renuncià a participar en el debat i es desmarcà, ell i l'organització que havia inspirat i creat, de l'actualitat política. De fet, els Pomells de Joventut van mantenir sempre una volguda «inconsistència» ideològica ja que responien més que a un moviment doctrinal o polític al «fruit de la bonhomiosa i alhora exigent ètica del seu fundador».¹¹⁶⁰ Les exigències derivades de la nova situació de la dècada dels trenta del segle XX, en termes de compromís explícit amb opcions polítiques concretes, van portar-lo a concentrar-se en la pràctica literària i a renunciar a una projecció pública, la influència i transcendència de la qual s'escapava del seu control i desvirtuava, en part, els objectius primigenis de l'organització. Fins i tot va mantenir-se al marge, de manera simptomàtica, de la creixent politització d'*En Patufet*. Tots els articles apareguts a la revista, clarament connotats políticament i ideològicament, són obra d'altres col·laboradors, molt més combatius i incisius en les manifestacions i les opinions. De fet, la seva presència a la revista es va reduint cada cop més i es limita exclusivament a la publicació setmanal de les Pàgines viscudes, en les quals continua alternant els models narratius moralitzants i sentimentals sense canvis aparents ni significatius.

Per la seva banda, molts dels pomellistes van seguir el consell de Josep Maria Folch i passaren a militar en diverses i distintes formacions polítiques, com també en entitats i associacions, sense abandonar, però, l'esperit i el compromís amb uns valors d'inspiració cristiana i amb el catalanisme que havia caracteritzat el moviment i els seus membres com a «fills de Déu i ciutadans de Catalunya».

¹¹⁵⁹ Per a una sintètica visió de conjunt del tema veg. M. del M. PALOMO i ESCOTE, «El debat republicà sobre "la formació cívica dels joves", 1928-1939: Unes notes». A: *La joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una història*, 1. p. 130-134.

¹¹⁶⁰ P. SOLÀ, «Associacionisme i condició juvenil. Una reflexió sobre el cas escolta». A: *La joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una història*, 1. p. 321.

La dècada dels trenta marca un punt d'inflexió en la trajectòria professional de Josep Maria Folch. La producció literària es redueix considerablement. Sense la Biblioteca Gentil, acabada el 1928,¹¹⁶¹ ni la literatura dramàtica interrompuda l'any 1931, l'obra folquitorriana queda circumscribida a la col·laboració setmanal a la revista *En Patufet* i a les novel·les de la seva Biblioteca. Tot i això, la presència de l'autor en el mercat literari queda garantida gràcies a les reedicions, que continuen mantenint un volum de vendes apreciable. També és en aquest anys quan l'obra literària infantil folquitorriana traspasa fronteres, fet que es concreta en traduccions d'una certa entitat i en l'atenció de crítics estrangers.¹¹⁶² D'altra banda, la situació del mercat literari infantil i juvenil català presenta ja unes característiques diferents. Sense perdre la posició de privilegi en el consum, l'oferta de l'autor enquadrada en les empreses de l'editor Baguñà compta ja amb una competència que, com hem vist, en molts casos ha contribuït a crear. Tot plegat, juntament amb la renúncia explícita d'assumir un protagonisme social i polític, són els primers símptomes de la pèrdua del protagonisme que, de manera gairebé exclusiva, havia mantingut en una part de la vida cultural i social catalana fins aleshores.

¹¹⁶¹ La represa de la col·lecció l'any 1930 es realitza amb una estratègia editorial diferent. Josep Maria Folch deixa de ser l'únic autor i, per tant, el ritme de producció que manté per a la Gentil deixa de ser mensual. De fet, l'aportació a la col·lecció queda reduïda a dues novel·les, *Ester, la noia que cercà la veritat*, Barcelona: Baguñà, 1931 i *La carta*, Barcelona: Baguñà, 1932, números 49 i 64 respectivament. Sobre la segona etapa de la Biblioteca Gentil veg. N. PI I VENDRELL, *Bibliografia de la novel·la sentimental publicada en català entre 1924 i 1938*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986, p. 68-73.

¹¹⁶² Respecte de les traduccions cal destacar l'efectuada per Elena Primiciero de les aventures d'en Massagran a l'italià. Editades per Sandron de Palerm l'any 1931, van presentar-se amb el títol d'*Avventure straordinarie di un ragazzo catalano*. El 1934 va publicar-se una segona edició, ara per l'editorial Paravia de Torino, dins de la col·lecció Zia Mariù, amb un títol més acostat a l'original, *Avventure straordinarie di Cicognino*, en el qual es perd la referència a l'origen català del protagonista. La novel·la va precedida a més d'una notícia biogràfica de l'autor. També la correspondència personal de l'escriptor recull una carta, amb data 19 de març de 1931, de Juli Ribas, resident a Lisboa, referida a la traducció al portuguès de la novel·la de la Biblioteca Gentil *La dolça melodia*. La traducció va a càrrec de Joao Amaral, novel·lista portuguès. Segons la carta, la iniciativa li reporta a Folch cent cinquanta pessetes. Pel que fa referència a l'interès dels crítics literaris cap a l'obra de l'autor, J. MIRACLE -*Josep Maria Folch*, p. 384- reporta, a partir de la correspondència personal, la requesta d'Adolphe de Falgairolle, que publicava articles a *La Veue*, *La Publicitat* i *D'Ací D'Allà*, que li demana les seves obres, concretament les Pàgines viscudes, per parlar-ne a les revistes franceses *Les Nouvelles Littéraires* i *Vient d'apparaître*.

L'aixecament militar feixista contra el Govern legítim de la República, el juliol de 1936, que menà a la Guerra Civil, va suposar per a Josep Maria Folch, com per a la resta de ciutadans i ciutadanes de Catalunya, un canvi radical en la vida professional i personal.

En els primers moments, la preocupació fonamental de l'autor té a veure amb les conseqüències que la condició de catòlic li poden reportar. Tanmateix, no troba cap entrebanc significatiu per continuar desenvolupant la professió i adaptar-se a la nova situació. La tendència a l'allunyament de la vida pública i de la intervenció social que havia iniciat a començament dels anys trenta s'intensifica ara, en part a causa del desencaix respecte d'una realitat que li impedeix d'expressar-ne lliurement les conviccions, fonamentalment les religioses. La Guerra Civil en consuma definitivament la desaparició com a figura pública rellevant en la societat catalana de l'època. Un dels símptomes ens el proporciona el fet de la seva entrada a la CNT. En compliment de la sindicació obligatòria, Josep Maria Folch opta per demanar l'ingrés al Grup Sindical d'Escriptors Catalans, adscrit a la CNT, al marge de la tendència majoritària dels escriptors i dels intel·lectuals catalans. Sense referències explícites que ens proporcionin una explicació certa, sembla més que probable que la tria respongui tant a la voluntat de desmarcar-se de l'activitat de primera línia com, tal com apunta Maria Campillo, a la particular idiosincràsia del Grup Sindical. El que sí sabem del cert és que l'acceptació com a membre del sindicat no va tenir cap oposició tot i ésser una figura significativa.¹¹⁶³

Pel que fa a l'àmbit professional, el canvi més destacat fou la incautació d'*En Patufet* pel Control de l'Escola Nova Unificada, CENU, el 21 de setembre de 1936. Tot i la preocupació de l'autor, la col·laboració setmanal, les Pàgines

¹¹⁶³ Sobre el Grup Sindical d'Escriptors Catalans veg. M. CAMPILLO, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona: Curial, 1994, p. 98-105. En l'estudi podem trobar la citació de J.M. MURIÀ sobre l'ingrés de Josep Maria Folch al Grup Sindical: «Tractant-se d'una figura tan assenyalada, els del Grup van creure convenient de passar l'aprovació a la Junta del Sindicat. Vam quedar agradablement sorpresos que en Puig Elias fes un elogi magnífic de l'escriptor, recalcant que en els seus contes i novel·les sempre defensava els pobres. Unànimement, i sense que ningú no hi posés la més petita objecció, fou acceptat com a cenetista». J.M. MURIÀ, *Vivències d'un separatista*, Barcelona: El Llamp, 1985, p. 70. *Ibíd.*, 102n. L'actitud respecte de l'autor i de la seva obra de membres destacats de les organitzacions anarquistes es repetiria altres vegades. A propòsit, per exemple, dels Pomells de Joventut i la relació amb les Pàgines viscudes i *En Patufet*, el comitè encarregat de la incautació del setmanari arribarà a unes conclusions similars.

viscudes, es manté i continua configurant la part central de la revista.¹¹⁶⁴ Al marge d'alguns nous elements de tipus menor, *En Patufet* no presenta canvis substancials respecte dels continguts de l'etapa anterior. El que varia i que anirà degenerant progressivament serà la presentació formal, cada cop més pobra i limitada pel racionament de les matèries primeres i per la pèrdua constant de col·laboradors com a conseqüència de la situació bèl·lica.

Tot i la continuïtat com a col·laborador d'*En Patufet*, les necessitats econòmiques van portar-lo a cercar altres fonts d'ingressos. Fonamentalment, van provenir dels encàrrecs de diverses persones que li mostraven, així, reconeixement i estima, en una actitud que es repetiria posteriorment un cop acabada la guerra. Entre tots caldria destacar l'encàrrec d'Eduard Viñas i Lluís Carulla, vinculats a l'empresa Gallina Blanca, d'escriure un guió radiofònic. Amb el títol de «La Masia catalana» fou anunciat a *La Vanguardia* el dia 5 de gener de 1938 i es radià el dia 19, amb la participació, entre d'altres, d'Enric Borràs i Pepeta Fornès. Sense més informació que el comentari de Josep Maria Folch sobre l'acceptació obtinguda -«ha fet molt bon efecte»- no podem anar més enllà de constatar la capacitat de l'escriptor d'adaptar-se i adaptar la producció a les necessitats i les exigències dels patrocinadors. Seria força interessant poder comptar amb el text original per comprovar de quina manera va tenir en compte les característiques del nou mitjà, el radiofònic, per a la creació literària; especialment, si el fet de tractar-se d'un guió per a la ràdio va arribar a modificar les formes narratives o si «La Masia catalana» fou el resultat de l'adaptació, en termes dramàtics, de models narratius anteriors, a l'estil del que succeiria posteriorment amb l'emissió radiada d'un conjunt de «Páginas

¹¹⁶⁴ L'exemple més clar del fet que la consideració de Josep Maria Folch dins del setmanari no varia en absolut ens el proporciona la seva correspondència privada, arran d'un incident amb A. Muntanyola, redactor de la revista, l'any 1938. A propòsit de la novel·la de l'autor *Les memòries de Maria Vallmarí*, Muntanyola va escriure una paròdia amb el títol de «Les Memòries de Maria Blamarí». Josep Maria Folch va sentir-se disgustat i s'adreçà a la redacció del setmanari. El nostre autor era contundent «voldria fer-li present el meu disgust i el meu sentiment per la publicació al nostre setmanari d'un lamentable article que desdiu completament de la tradició de formalitat i companyerisme d'aquesta casa». La resposta no triga a arribar. Muntanyola es disculpà personalment i repetidament. Després d'expressar quines eren les intencions -«vaig intentar, amb la major bona fè, aconseguir el meu objectiu que és fer somriure els lectors del "Patufet" sense molestar a ningú»- Muntanyola declarava l'admiració per l'obra folquitorriana i per l'escriptor, a qui qualificava «d'admirat mestre». La carta acabava amb el desig que el disculpés i l'afavorís «amb la seva benvolença». Josep Maria Folch contestà Muntanyola, li acceptà les disculpes i l'incident es tancà sense conseqüències.

vivas». ¹¹⁶⁵ En tot cas, i a banda de les circumstàncies personals i econòmiques que envolten el fet, el que resulta significatiu és la primerenca participació literària de Josep Maria Folch en la ràdio, en la qual poc temps després la literatura de consum trobaria un dels vehicles més importants. ¹¹⁶⁶

En l'àmbit personal i al marge de les conseqüències comunes al conjunt de la població catalana provocades per la situació bèl·lica, la família Folch va compartir amb altres la pèrdua d'un fill al front, concretament a l'Ebre, el 19 de setembre de 1938. ¹¹⁶⁷ La transcendència emocional d'aquesta mort va ésser literaturitzada en la Pàgina viscuda «El fill que no torna», ¹¹⁶⁸ amb la qual donava veu a un sentiment col·lectiu.

L'entrada de les tropes feixistes a Barcelona, el 26 de gener de 1939, és viscut per l'escriptor des de Plegamans, on ha passat la major part de la guerra. Segons el dietari que va escriure, la manca d'informacions fiables sobre la situació real crea unes certes expectatives sobre la possibilitat de retornar a una normalitat que, en el seu cas, passa per poder reprendre la professió. Així, en l'anotació del dietari corresponent al 19 de febrer de 1939 escriu: «resolc posar-me a escriure una novel·la: *El llibre blau de Marta Angèlica*». Ben aviat, però, la realitat començarà a imposar-se i de les «Males impressions» anotades al dietari arribem a la constatació i l'acceptació del nou ordre: «8 de març: començo a escriure *El libro azul de Marta Angélica*».

¹¹⁶⁵ Segons les informacions que ens dóna Ramon Folch, en el primer semestre de 1940 semblava que la ràdio podia convertir-se en el nou mitjà de difusió de l'obra folquitorriana. Segons l'autor, l'aportació feta per Josep Maria Folch recull un ampli ventall de material: emissions publicitàries, teatre per a infants i una secció Escenas Vivas, de caràcter setmanal, en què s'adaptaven Pàgines viscudes o novel·les de la Biblioteca Gentil. R. FOLCH, *Bon dia, pare*, p. 223.

¹¹⁶⁶ Les relacions de Josep Maria Folch amb el mitjà radiofònic daten, però, de molt abans. En la correspondència personal es guarden dues cartes força interessants sobre el tema. La primera, datada el 5 d'agost de 1926, va signada per Ramon Pérez Vilar, com a representant de l'Asociación Nacional de Radiodifusión, i és la resposta a les suggerències de Josep Maria Folch sobre la programació; concretament, sobre la possibilitat de fer arribar als oients les campanades de la Catedral de Barcelona com a tancament de l'emissió nocturna. Per la resposta, sembla a més que l'autor s'interessava per la programació en general -poesies, conferències, etc.- com també per les figures emergents com Toresky. La segona carta, amb data 19 d'agost de 1926, és d'Eduard Rifà Anglada, personatge clau en la història de la radiodifusió a Catalunya. -A. BALSEBRE, *Historia de la radio en España*, vol.1 (1874-1939), Madrid: Cátedra, 2001. La carta té per objecte demanar-li la col·laboració, en forma d'article, per a la revista *Radio Lot*. Sobre les característiques de la revista veg. J. TORRENT / R. TESIS, *Història*, 1, p. 716.

¹¹⁶⁷ Les circumstàncies que envolten la mort de Jordi Folch són confuses tal com mostren les explicacions de R. FOLCH, *Bon dia, pare*, p. 210 i J. MIRACLE, *Josep Maria Folch*, p. 410-411. En tot cas, però, la dimensió tràgica del fet no resta en cap cas alterada.

¹¹⁶⁸ EP, núm. (19/26-11-1938), p. 1064-1067.

La represa de l'activitat professional topa amb moltes dificultats. Les empreses de Josep Baguñà, i especialment els intents de ressuscitar *En Patufet*, no acaben de quallar.¹¹⁶⁹ Així mateix, altres iniciatives com la creació de la Biblioteca Marfil, a imitació de la Biblioteca Gentil, tot i que compten amb el suport del públic no aconsegueixen assolir els beneficis necessaris per garantir la dedicació exclusiva de l'escriptor. Per aquesta raó, haurà d'acceptar tota mena d'encàrrecs, des de correccions fins a col·laboracions, per a diversos editors. Per mediació de Junceda, que el posa en contacte amb Pantaleó Bruguera i Miquel Salvatella, el nostre personatge torna a convertir-se en un escriptor de literatura infantil d'encàrrec. La producció que elabora s'orienta cap als models de la literatura tradicional, d'intenció didàctica i contingut moralitzant, a l'estil de la que havia produït a començament de segle. Amb tot, la presència majoritària en el mercat literari es deu a la traducció de les obres anteriors que són comercialitzades mitjançant diverses col·leccions;¹¹⁷⁰ especialment, la traducció de les Pàgines viscudes que, amb diversos formats i mitjans, inclòs el radiofònic, i en editorials diferents es convertiran en el gruix de l'oferta literària en espanyol.¹¹⁷¹

Simultàniament, intentarà recuperar els ingressos derivats de la representació de la literatura dramàtica anterior. El 19 de novembre de 1939 demana la readmissió a la Sociedad de Autores, amb l'expectativa de poder comptar amb els ingressos de les representacions nadalenques d'*Els Pastorets*; però són prohibides el dia 1 de gener de 1940. Només la persistència i la voluntat aconseguiran portar-les als escenaris a partir de la

¹¹⁶⁹ Entre les diverses iniciatives podem destacar el projecte de la revista *El Patafiel*, que tot i comptar amb la col·laboració de part dels redactors i il·lustradors d'*En Patufet* no va tenir èxit. De fet, no serà fins a 1968 quan s'aconseguirà tornar a publicar la revista, ara sense l'article. El primer número de *Patufet* va aparèixer el 6 de desembre i suposà un homenatge a tots els col·laboradors de l'etapa anterior. Tot i l'èxit del primer número -uns 100.000 exemplars venuts- la revista no va aconseguir un públic estable i va desaparèixer, després de 167 números, el 29 de juny de 1973.

¹¹⁷⁰ Entre totes podem esmentar la col·lecció Páginas vividas de l'editorial Miva que, malgrat el títol, publica traduccions de les novel·les d'aventures de la biblioteca Patufet. Per la seva banda, la traducció de les novel·les sentimentals es vehiculà a la Biblioteca Brisas de l'editorial Roma. (veure bibliografia).

¹¹⁷¹ Són nombroses les plataformes usades per vehicular aquesta producció. Majoritàriament constitueixen col·leccions com els Contes Freixenet, però també en volums solts de diverses editorials i reedicions anteriors en forma de volum.

traducció efectuada per la seva filla Maria Rosa. Altres obres, convenientment traduïdes, seguiran el mateix camí.¹¹⁷²

Ben aviat, però, Josep Maria Folch s'adonarà de la impossibilitat de recuperar la vida anterior en termes professionals ja que la victòria feixista havia aixelat tota normalitat en la societat catalana dels anys quaranta.¹¹⁷³

Amb tot, continua essent una personalitat reconeguda per bona part de la societat catalana, que preservarà de l'oblit i de la destrucció bona part de l'obra per llegar-la a les generacions futures com a mostra d'una normalitat que, si bé oficialment semblava no haver existit mai, en els cercles íntims i privats es volia recordar i salvar. En aquest sentit, l'èxit de públic assolit per *En Patufet*, sinònim de l'extensió i la penetració en amples capes de la societat catalana d'abans de la guerra, va possibilitar el contacte i la continuïtat d'una tradició literària en català entre un gran nombre de persones que, sense la revista i la resta de publicacions lligades a l'empresa de l'editor Baguñà, haurien quedat al marge de la cultura catalana; una cultura que, per raons òbvies, es circumscrivia a uns cercles reduïts i de difícil accés. Paradoxalment, el feixisme tornaria a atorgar a *En Patufet* i a Josep Maria Folch la funció d'ensenyar a llegir i a escriure en català unes altres noves generacions de catalans i catalanes.

El reconeixement a la figura del nostre autor es traduirà en les visites regulars a casa seva d'un nombre reduït de joves, alguns d'ells escriptors. Les trobades, a banda de reportar-li una ajuda econòmica en la mesura que es concreten en conferències, li serveixen per mantenir una reduïda vida literària i el contacte amb alguns dels nuclis que participen en una certa activitat cultural de resistència, lligada fonamentalment a sectors populars de la petita burgesia. Serà en aquest entorn que tornarà a sentir de prop l'escalf del públic quan, a partir d'octubre de 1946, es permeti la represa del teatre per a infants en català. Josep Maria Folch assisteix a moltes de les representacions arreu del territori

¹¹⁷² Aquest és el cas, per exemple, de l'obra *D'aquesta aigua no en beuré*, traduïda per Josep Maria Garcia Estragués.

¹¹⁷³ Tant és així que fins i tot abandonà pràcticament la pràctica literària i la substituï per la pintura. Segons el testimoni del seu fill, Josep Maria Folch pintava dos quadres a la setmana i els portava ell mateix al seu marxant: «(...) i seria ben injust si escamotejava la figura de l'escriptor de seixanta anys que, tip de mordasses, decideix deixar la ploma pel pinzell i comença a pintar quadres -dos cada setmana!- i a portar-los personalment al seu marxant, durant una llarga temporada, per fer bullir l'olla familiar i desfogar alhora la seva necessitat de crear». R. FOLCH, «El meu pare», *Avui*, 29-2-1980.

català i accepta l'homenatge i el reconeixement dels grups teatrals, de caràcter amateur, lligats a entitats cíviques i religioses. Així mateix, en el moment que es relaxa la prohibició de publicar en català, les obres folquitorrianes tornen a comercialitzar-se mitjançant les reedicions que posa en el mercat Josep Baguñà.¹¹⁷⁴

La presència, pública i editorial, es complementa amb una pràctica cristiana, vinculada a l'agrupació Franciscàlia fundada el 1947 com a «homenatge de les lletres i les arts a l'esperit del *Poverel·lo*». Segons el testimoni de Basili de Rubí,¹¹⁷⁵ Josep Maria Folch va ser convidat a participar en l'acte necrològic organitzat en memòria de Joan Junceda, terciari franciscà de Pompeia, el 26 de maig de 1949. L'autor, amic seu, va intervenir amb la glossa «Popularitat del dibuix de Joan Junceda».¹¹⁷⁶ Poc temps després, l'octubre, la mateixa organització li retia un homenatge, l'acte central del qual fou l'estrena de la sardana «Pàgines viscudes», obra de Ramon Pinto i Comas i dedicada a Josep Maria Folch. La connexió amb aquest corrent catòlic es concretà amb l'entrada com a terciari franciscà el mateix any 1949 i, si fem cas dels testimonis que hi ha, fou en aquest marc en el qual va dur a terme la darrera intervenció pública que es coneix, el novembre de 1950. A propòsit de la proclamació per Pius XII del dogma de l'Assumpció, Josep Maria Folch va ser convidat, com a terciari d'honor, a participar en la vetllada organitzada pel Terç Ordre de Sarrià i ho va fer amb l'al·locució final sobre la significació de la festa de l'Assumpció a Catalunya.¹¹⁷⁷

Tot i això, els darrers anys, segons el testimoni del seu fill Ramon Folch, s'escolen amb dificultats. Els intents d'escriure les memòries o de portar a terme els encàrrecs filològics que li encomanen no arriben a bon port. La mort de l'esposa, Maria Camarasa, accentua encara més els efectes de la vellesa.

¹¹⁷⁴ Coneixem, indirectament, l'èxit comercial de les reedicions fetes per Josep Baguñà ja que es conserva un contracte entre els hereus de Josep Maria Folch i l'empresa Baguñà Hnos.S.L., datat l'agost de 1953. El document fixa la quantitat a liquidar per l'empresa editorial en concepte de drets d'autor de les reedicions de la Biblioteca Patufet. La quantitat puja a 40.000 pts. El document estableix també les obligacions de l'editorial a reeditar els volums a mesura que s'exhaureixin, com també el percentatge a pagar als hereus, el deu per cent, de cada exemplar venut. Així mateix, s'estableix el dret dels hereus de Josep Maria Folch a editar pel seu compte les obres completes o selectes amb les il·lustracions originals.

¹¹⁷⁵ «Josep Maria Folch i Torres: tres estampes». *Avui*, 28-9-1980.

¹¹⁷⁶ Segons l'autor, part de la intervenció va ser reproduïda a *Franciscàlia*, (1949), p. 10-11.

¹¹⁷⁷ *El Apostolado Franciscano*, núm.36 (1950), p. 245.

El dia 15 de desembre de 1950 Josep Maria Folch i Torres mor a Barcelona. L'enterrament, el dia 16, aplega un nombre importantíssim de persones anònimes que volen retre-li el darrer homenatge; un homenatge que el tornarà a portar, per darrer cop, a l'escenari del Teatre Romea, el mateix escenari en què els seus personatges i les seves històries havien captivat durant molts anys els infants catalans.

En contrast amb les manifestacions populars, la desaparició de Josep Maria Folch passa gairebé desapercebuda en els cercles literaris i culturals del moment. El silenci entorn la figura i l'obra folquitorriana, iniciat anys enrera, s'accentua i es perpetua en una relació inversament proporcional entre el record guardat pels lectors, cada cop més tendent a l'hagiografia, el sentimentalisme i el reduccionisme de l'obra folquitorriana, i la manca d'un reconeixement públic i/o acadèmic allunyat dels tòpics i els prejudicis.

Amb tot i això, Josep Maria Folch sempre va estar present en determinats cercles, fonamentalment lligats a sectors catòlics que, en ser els únics a reivindicar-lo, acabaren per apropiarse'n de l'obra i construir una figura que només parcialment corresponia a la realitat. Serveixi com a exemple la reedició de *Joan Endal* feta per Joan Sales i la interpretació efectuada segons les necessitats de determinats corrents ideològics. Salvat de l'oblit, però, Josep Maria Folch era obviat en el context cultural de l'època per tot allò que havia acabat per simbolitzar.¹¹⁷⁸

¹¹⁷⁸ Són diversos els exemples que poden il·lustrar-ne l'actitud. Entre tots podem destacar un incident entre Joan Fuster i dos lectors, Jaime Martí Bosch i V.C.S, amb tota probabilitat Vicenç Coma Soley, a *Destino*. A propòsit de *Cavall Fort*, Fuster reproduïa en la col·laboració habitual les tesis defensades des de sempre pels detractors d'*En Patufet* -«la influencia "ética" del "Patufet" que tantas y tan discutibles derivaciones presentaba... y todavía presenta»- que s'exemplificaven en determinades actituds per a ell clarament negatives: «En la cuenta del "Patufet" han de apuntarse la devoción al inefable Saint-Exupéry, el espíritu "escolta", la boga (incluso "progresista") de la indulgencia plenaria, y otras singularidades parecidas, que taran la desenvoltura de los medios "almogávares" del Principado. Y hasta es posible detectar un incipiente "patufetismo" marxista-leninista, surgido del rechazo. Todo esto es grave, inquietante, literalmente hórrido». És cert que Fuster reconeixia mèrits a la revista i de retruc a Folch, bàsicament en la consolidació efectiva del català escrit. Així el situava al costat de Pompeu Fabra i li atorgava la glòria de «"combatiente" en la batalla del idioma». J. FUSTER, «Divagaciones sobre "En Patufet"», *Destino*, núm. 1530 (3-12-1966), p. 78. Les opinions de Fuster van molestar Jaime Martí, segurament Jaume, que va escriure una carta al director i li va ser publicada en el número 1534 (31-12-1966), p. 7. L'autor de la carta es reclama, amb orgull, pertanyent a la «generación patufetista» i després de lloar les diferents seccions i col·laboracions del setmanari, inclosa la part gràfica, defineix quina és la formació que Josep Maria Folch els ha donat amb la seva literatura a *En Patufet*: «Folch i Torres, además de enseñarnos a amar nuestra lengua y a estar orgullosos de nuestras glorias pasadas, nos dió una formación de la que nuestra generación "patufetista" estamos muy satisfechos. En sus

L'any 1962, però, Omnium Cultural crea el Premi Folch i Torres de literatura infantil, dins de l'estratègia global de creació d'un públic per a la literatura en català. Era la primera mostra de reconeixement de la figura de l'autor com a escriptor per a infants i joves feta des de cercles oficials. Josep Maria Folch era, en termes literaris i comercials, un referent de la normalitat assolida per la societat catalana de preguerra. Cal assenyalar, però, que l'escriptor actuava parcialment com a referent en la mesura que l'accés a la seva obra era limitat i constrenyit a uns determinats models literaris, la literatura tradicional, identificada amb les Pàgines viscudes i *Els Pastorets*, la literatura sentimental i algunes obres emblemàtiques de la literatura d'aventures. D'altra banda, el record del personatge sempre lligat a *En Patufet* actuava de manera ambivalent entre els grups d'escriptors que maldaven per reconstruir des del no res plataformes comercials en què poder donar sortida a la producció literària infantil i juvenil. Per a molts d'ells, Josep Maria Folch i *En Patufet* més que desconeguts eren alguna cosa pitjor: un record esbiaixat i mediatitzat pels prejudicis encunyats a l'entorn de l'obra folquitorriana durant els anys vint.¹¹⁷⁹

escritos nos hablaba siempre del amor a Dios, del amor al prójimo, de la caridad, de la comprensión. Todo ello creo que son virtudes, no defectos. Es posible que con estas enseñanzas seamos todos un poco sentimentales. Pero, ¿es esto un gran defecto, señor Fuster?». La intenció de la carta és força explícita i demostra el compromís amb l'obra folquitorriana d'uns determinats sectors socials: «(...) me sentiría muy satisfecho si encontrara un eco lo suficientemente fuerte para crear un estado de polémica en esta sección». L'altra carta que es publica a la secció és força diferent. L'autor, que es declara redactor d'*En Patufet*, reivindica la participació de molts escriptors en la tasca lingüística portada a terme per la revista i qualifica d'exabrupte l'article de Fuster. En darrer terme és la reivindicació d'una feina feta de manera professional i continuada. *Destino*, núm.1538 (28-1-1967), p. 3, 5. Les intervencions mostren les dues cares de la valoració que Josep Maria Folch i *En Patufet* continuaven tenint ben entrats els anys seixanta.

¹¹⁷⁹ Resulten molt il·lustratives les declaracions de Joaquim Carbó fetes a propòsit de la commemoració del centenari del naixement de Josep Maria Folch. Carbó representa un sector de la societat catalana que ha crescut al marge de l'obra de Josep Maria Folch i que l'ha conegut posteriorment: «Em penso que valia la pena de fer una mica d'història personal, perquè el meu cas és força insòlit entre el que podríem qualificar d'una família normal del país, ja que no vaig trobar pels racons de casa cap exemplar d'*En Patufet* ni tampoc cap volum relligat, ni les novel·letes de la Biblioteca Gentil...». Carbó hi explica també el naixement de *Cavall Fort* i els lligams amb l'autor i *En Patufet*: «En aquell moment -tots els qui hi havíem d'intervenir érem prou joves-, vam mirar endarrere amb l'intent de connectar amb el passat. Tot el que vam saber veure. *En Patufet* i Josep Maria Folch i Torres, quedava molt lluny. Més que el coneixement de l'obra ens havia arribat el refús de la intel·lectualitat dels anys vint i trenta, el record difuminat d'uns "Pomells de Joventut" i d'unes "Pàgines viscudes" on els conflictes socials plantejats per les diferències de classe es resolien gràcies a la casualitat i la comprensió que els rics adoptaven en el darrer moment. Els pobres no tenien altre remei que ser-ho sempre, de comprensius». J. CARBÓ, «Vint-i-tres anys després d'"En Patufet"». Avui, 29-2-1980.

Si bé és cert que l'interès per rescatar de l'oblit el nostre personatge i la seva obra havia portat a l'aparició de diverses biografies més o menys completes de la trajectòria que havia seguit, no serà fins a l'any 1980, en el centenari del naixement, que es comença a produir una certa revisió de l'autor i de l'obra. Des de posicions diverses, les intervencions públiques a l'entorn de l'obra folquitorriana, tenen com a denominador comú, més enllà de l'homenatge, la constatació del desconeixement real de la transcendència cultural i sociològica de l'obra literària folquitorriana i la reivindicació d'alguns aspectes parcials de la seva pràctica literària i cultural. L'exemple més precís ens el proporciona Agustí Pons, en l'article que encapçala el suplement dedicat pel diari *Avui* al centenari del naixement de Josep Maria Folch.¹¹⁸⁰ Després de constatar que «és, encara, una figura -i, en més petita escala, un escriptor- molt poc coneguda, mal coneguda», Pons afirma:

«La rememoració s'ha convertit en reivindicació. Una reivindicació seriosa, sòlida, matisada. Una reivindicació en la qual s'ha coincidit des d'angles diversos i, no cal dir-ho, no programats d'antuvi. I una reivindicació -que no és, naturalment, panegíric o hagiografia, sinó que situa la figura de Folch i Torres en el seu àmbit més apropiat i complex -que ens fa adonar no sols d'una injustícia -tan comprensible com vulguem i de la qual resulta ineficaç buscar els culpables-, sinó els veritables relleus i objectius d'una personalitat poc freqüent».

El periodista fixa clarament la tendència que marcarà la revisió de l'obra folquitorriana: això és, la voluntat de reparar una «injustícia». Les diverses intervencions vindran a constatar i a pal·liar una situació que Joan Triadú resumia de la següent manera: «A l'entorn de la figura de Folch i Torres s'han produït dos fenòmens paral·lels: un procés de recuperació popular i un altre de rebuig de certa part de la intel·lectualitat. Mentrestant, han passat una colla d'anys i s'ha vist que no es pot prescindir de Folch i Torres a l'hora de parlar de literatura popular i de literatura infantil i juvenil».¹¹⁸¹

¹¹⁸⁰ «Josep Maria Folch i Torres, en el centenari del seu naixement». *Avui*, 29-2-1980.

¹¹⁸¹ «Joan Triadú: "No es pot prescindir de Folch i Torres"». *Avui*, 29-2-1980.

Des d'aquesta perspectiva, a banda de Joan Triadú i Agustí Pons, Marta Mata,¹¹⁸² Albert Manent,¹¹⁸³ Josep Faulí,¹¹⁸⁴ Josep Maria Ballarín,¹¹⁸⁵ o Josep Maria Carandell,¹¹⁸⁶ entre altres, aporten una nova visió de la literatura infantil i juvenil folquitorriana, caracteritzada per la normalitat. Per primera vegada, al costat de la defensa, vigent i present, de l'obra i de la figura del nostre personatge per motius ideològics,¹¹⁸⁷ comptem amb testimonis i opinions que la doten de complexitat. Josep Maria Folch deixa de ser només l'escriptor de les Pàgines viscudes per convertir-se en un escriptor influenciat i receptiu als models clàssics de la literatura d'aventures per a infants i joves, creador d'una literatura humorística de qualitat remarcable i, sobretot, un escriptor que va saber connectar amb el públic. Són aquestes qualitats les responsables que, tot i el pas del temps, la literatura folquitorriana, almenys una part, continuï mantenint l'eficàcia, això és, aconseguir despertar «el plaer de la lectura».¹¹⁸⁸

Paral·lelament, s'iniciava també una certa recuperació de la producció novel·lística per adults, que lentament i de manera parcial anava essent

¹¹⁸² «Marta Mata: "Un escriptor progressista per l'època"». *Avui*, 29-2-1980.

¹¹⁸³ *La Vanguardia*, 29-2-1980.

¹¹⁸⁴ *La Vanguardia*, 29-2-1980.

¹¹⁸⁵ «Folch i Torres». *Avui*, 5-2-1980.

¹¹⁸⁶ «Josep Maria Folch i Torres davalla als inferns». *Saber*, núm.2 (març-abril, 1980), p. 35-40.

¹¹⁸⁷ Els articles que incideixen encara en aquesta valoració són diversos. Entre tots podem esmentar «Josep Maria Folch i Torres en el record», *Avui*, 10-8-1980, obra de T. ROIG i LLOP que acaba de continuar la línia marcada en la seva biografia de l'autor: [Miquel de Girona]. *Josep Maria Folch i Torres*, Barcelona: Freixenet, 1952. En el mateix sentit trobem l'article de J. M. LLADÓ, «Folch i Torres, mestre exemplar», *Avui*, 21-5-1989.

¹¹⁸⁸ Sobta la recurrència d'aquestes afirmacions en els diversos -i dispers- testimonis amb què comptem. M. MATA, per exemple, destaca la universalitat de les obres d'aventures folquitorrianes, gràcies a les quals diu «jo vaig conèixer els bòers i els pells-roges i vaig "viatjar" per tots els continents», *Avui*, 29-2-1980. A. PONS, per la seva banda, és encara més explícit; després de comparar les obres folquitorrianes amb les de Verne, les «Heydis», els «Guillermos» o les d'Enyd Blyton en termes d'igualtat, ens informa que «els personatges, el paisatge i, en general, la tensió narrativa de les obres de Folch i Torres -ara ho sé- ens van -em van- "descobrir" la lectura en català i del català de la manera més natural i plaent del món i em van fer passejar per la guerra dels boers, la terra dels pell-roges o el pol àrtic». *Avui*, 29-2-1980. Finalment, J. CARBÓ, després de constatar la impossibilitat que una part de l'obra folquitorriana, especialment les Pàgines viscudes, siguin consumides pel públic actual, creu que hi ha obres que encara mantenen l'eficàcia: «Avui, però, em fa l'efecte que la major vigència de la seva obra es troba en aquella part que va situar d'una manera intemporal: algunes novel·les d'aventures i d'humor i algunes obres de teatre per a nois i noies. Sóc testimoni de com s'han divertit aquests dies els milers d'infants que han omplert el Romea per presenciar les representacions d'*El rei que no reia*. M'ha semblat que el to de les seves rialles i aplaudiments no devia diferir del que regnava a la mateixa sala pels volts de l'any trenta, quan aquesta obra es representava en presència dels avis d'aquests mateixos vaillets». «Vint-i-tres anys després d'"En Patufet"». *Avui*, 29-2-1980.

reeditada.¹¹⁸⁹ Amb tot, continua vigent la consciència que l'obra i la figura de Josep Maria Folch «no han estat prou estudiades».¹¹⁹⁰ Sense ésser del tot certa, la percepció, més o menys generalitzada, posa de manifest els límits amb què la cultura catalana recupera alguns dels seus referents, especialment els de caràcter popular, els atorga valor i els incorpora, més o menys nets de prejudicis d'època, com una peça més en la construcció de la història cultural. Al capdavant, la recuperació de Josep Maria Folch, les noves lectures de l'obra que va escriure i de la transcendència social i sociològica de la pràctica literària que va dur a terme són un exemple més de les prioritats i de les necessitats que orienten, en un moment concret, la construcció de la imatge de la nostra cultura nacional. Perquè, més enllà de reparacions, la integració de Josep Maria Folch com a escriptor i intel·lectual català, representant d'una determinada pràctica cultural i literària, tal com hem vist al llarg d'aquest estudi, és un pas imprescindible -encara que no l'únic- en el procés de recuperació de la nostra normalitat.

¹¹⁸⁹ Després de la publicació de *Joan Endal* el 1964 a Selecta, Laia publicà el 1980 *Aigua avall*. Nou anys després, en el vuitantè aniversari de l'aparició de *Les aventures extraordinàries den Massagràn*, l'editorial Casals, d'acord amb Ramon Folch, va projectar la publicació de l'obra completa de Josep Maria Folch i Torres. El projecte, però, va quedar aturat i només van sortir sis títols: quatre novel·les de la seva literatura d'adults -*Lària*, *Vers la llum*, *L'ànima en camí* i *Una vida*- totes elles l'any 1989 i dues novel·les infantils i juvenils -*Les aventures extraordinàries d'en Massagran* i *En Bolavà detectiu*, aparegudes l'any 1995.

¹¹⁹⁰ Així s'expressava, per exemple, SEMPRONIO en l'article «Perdó per haver estat antipatufet», *Avui*, 31-12-1998/ 1-1-1999. L'autor anava més enllà i afirmava: «Dubto que la història d'*En Patufet* i la figura de Folch i Torres hagin estat degudament estudiades, desinteressadament valorades». Més ençà, en el marc del centenari de la revista *En Patufet*, moltes de les comunicacions presentades al simposi «En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte», celebrat l'onze de març de 2004, reprenien encara aquesta afirmació.

CONCLUSIONS

Arribats en aquest punt podem afirmar que la hipòtesi inicial, això és, la vinculació en la construcció d'una literatura nacional i moderna dels anomenats «sectors populars» durant les tres primeres dècades del segle XX, ha quedat validada mitjançant l'estudi de la figura i de l'obra de Josep Maria Folch i Torres. Hem pogut constatar que l'autor esdevé l'exemple paradigmàtic del compromís d'aquests sectors amb el procés esmentat. Josep Maria Folch i Torres constitueix un exemple pertinent, entre altres factors, per orígens familiars i per adscripció social, per orientació ideològica i per pràctica cultural.

El nostre autor hereta per via familiar el compromís polític en el catalanisme representat per la Unió Catalanista, caracteritzat per l'apoliticisme i l'actitud culturalista. Les circumstàncies personals del pare provoquen el seu procés de proletarització, mediatitzat, d'una banda, perquè entra a formar part dels sectors obrers de «coll-i-corbata», encara sense consciència de classe, i de l'altra, per la militància catalanista que actua com a factor de cohesió i d'adscripció social com també d'esperó per a la dedicació a les activitats culturals i literàries seguint l'exemple del germà Manuel. Com molt altres joves, però, les encarcarades estructures organitzatives de la Unió Catalanista no poden donar sortida a les reivindicacions que reclamen, cada cop més radicalitzades, en la mesura que el catalanisme ha de compensar la pèrdua d'entitat que pateixen com a grup social. De manera paral·lela, el nostre personatge practica una activitat literària subsidiària de la militància política, que s'expressa per mitjà dels canals generats per les diverses organitzacions d'orientació catalanista. Amb aquesta activitat assoleix un cert reconeixement públic en el conreu dels gèneres i dels models literaris propis de la pràctica literària dels sectors esmentats.

L'accés de Domènec Martí i Julià a la Presidència de l'organització canalitzarà les noves orientacions que culminaran en l'Assemblea de Barcelona de 1904 en què es redefinirà, en termes progressistes que no revolucionaris, el projecte nacionalista. Josep Maria Folch es comprometrà, de manera

significativa, amb el projecte de Martí i Julià i acabarà per convertir-se en un quadre de l'organització. De la mà del president de la Unió, el nacionalisme iniciarà un acostament als postulats filosòfics que sustentaven les concepcions organicistes de la nació en clara sintonia amb els postulats regeneracionistes. En aquest context, els referents estètics dels representants de la Unió Catalanista, i amb ells els del nostre autor, deixen de girar a l'entorn de l'òrbita dels anacrònics models romàntics per apropar-se als usats pel moviment modernista. De fet, el Modernisme els ofereix una imatge renovada i moderna de la condició que volen assumir com a representants de la ideologia catalanista. La voluntat d'intervenció social que manifesten acaba quallant en una imatge rectificada de l'intel·lectual modernista amb la qual els catalanistes porten al terreny de l'acció política i social el dilema plantejat pel moviment modernista entre individu i societat, entre individualisme i solidaritat. L'artista i l'intel·lectual modernista es transformen en el militant nacionalista que vehicula la consciència, la voluntat i l'acció mitjançant el proselitisme; un proselitisme que s'expressa també amb la literatura, i especialment mitjançant la novel·la, amb la qual Josep Maria Folch dóna forma al projecte politico-social de la Unió Catalanista.

Els límits del projecte interclassista com també de la praxi política de l'organització van fer inviable l'adhesió de la majoria de la classe treballadora als postulats de la Unió, que va ser arraconada per altres opcions polítiques dins del mateix moviment catalanista. El nostre personatge, plenament conscient del fracàs i per circumstàncies personals, es desvincula de Martí Julià i abandona la militància. La desvinculació, però, no comporta l'abandó de l'activitat literària que Josep Maria Folch ha convertit, amb més voluntat que resultats, en una professió. Perquè la confluència de nacionalisme i el Modernisme suposà també la incorporació dels joves petitburgesos a les estratègies menades pels autors i els artistes modernistes per assolir la professionalització mitjançant la creació d'un mercat per als productes culturals.

Tanmateix, la dinàmica iniciada és interrompuda per l'aparició i la consolidació d'una nova imatge de l'intel·lectual que, sense renunciar a l'intervencionisme social, el vehicula mitjançant les tasques culturals de caire institucional. En el marc de l'hegemonia de les posicions més conservadores i tradicionalistes del catalanisme, que en el terreny cultural s'expressa amb el

Noucentisme, la cerca d'un públic deixa de ser prioritària en l'acció cultural i queda a les mans de les editorials, poc predisposades a confiar -i a invertir- en la literatura en català; una literatura que no aconsegueix trencar amb la tendència diglòssica que uneix el consum amb la militància patriòtica i confina els productes literaris en català a àmbits minoritaris. La crisi de la novel·la, el gènere majoritari per excel·lència, agreuja la situació però no és l'únic factor responsable.

En aquest context favorable a l'ostracisme, Josep Maria Folch troba una sortida i, a diferència de molts altres escriptors, orienta la producció a satisfer la demanda d'un dels sectors socials que manté una minsa però continuada demanda de literatura en català: el públic infantil. El lligam entre literatura i educació genera l'atenció preferent cap al col·lectiu esmentat, especialment dins dels cercles del catalanisme que portaran a terme diverses iniciatives en el camp educatiu i editorial. Les iniciatives, no exemptes de dificultats, acabaran per interessar les empreses editorials que en prendran el relleu i, progressivament, protagonitzaran en solitari la consolidació d'un mercat literari en català. El procés compta amb un protagonista destacat, Josep Baguñà, que amb les seves empreses revolucionarà el món de la literatura infantil i juvenil a Catalunya. El seu instint comercial aconseguirà uns productes literaris que connectaran amb les preferències del públic infantil sense decebre les expectatives dels adults, els veritables compradors, i ho farà de manera econòmicament rendible. Bona part de l'èxit de la iniciativa és el resultat de la confiança que l'editor atorga a Josep Maria Folch, que es convertirà en la marca d'identificació de les empreses de l'editor Baguñà. La relació entre escriptor i empresari passa dels encàrrecs puntuals a la col·laboració periòdica i, després, al contracte d'exclusivitat.

La conversió del nostre autor en un escriptor per a infants i joves comporta uns certs canvis en la pràctica literària que dugué a terme, el més important dels quals és la dependència del mercat. La literatura infantil i juvenil folquitorriana neix sota el signe del públic i subjecte a les noves formes de comercialització i de consum. Les exigències que se'n derivaran tindran la plasmació en el conreu de nous gèneres, fonamentalment la novel·la, i de nous models literaris proporcionats bàsicament per la literatura de gènere, que

l'escriptor adaptarà de manera original mitjançant la introducció del registre com a forma d'especialització.

La dimensió de l'èxit assolit es mesura per la transcendència que revestí l'obra folquitorriana, amb l'exemple del naixement i l'extensió dels Pomells de Joventut. L'organització va donar forma i entitat al conjunt de valors cívics i patriòtics que l'autor vehiculava amb l'obra que produïa i que a l'època quallà en l'apel·latiu de «patufisme». Aquest conjunt de valors no eren nous en el pensament de Josep Maria Folch, que ara els reprenia, però, en una formulació diferent. L'esperit dels Pomells de Joventut, i en general del «patufisme», remeten de manera clara als escrits a propòsit dels Fets de juliol de 1909, en què reivindicava, de manera decidida, el civisme inherent a bona part de la població barcelonina. Ara, però, hi afegirà el component religiós absent de manera explícita en l'etapa com a activista polític i militant de la Unió Catalanista. Des d'aquesta perspectiva, resulta difícil justificar que la dedicació a la literatura infantil i juvenil sigui el resultat d'un gir ideològic motivat, ni que sigui remotament, per les conseqüències socials i polítiques derivades dels Fets de juliol de 1909.

El que resulta obvi és l'adaptació soferta per aquest bagatge ideològic a les circumstàncies concretes del públic al qual s'adreça. Els valors individuals i les responsabilitats socials s'emmarquen ara en les necessitats de formació i d'adoctrinament de les generacions més joves, a les mans de les quals resta la preservació, la continuïtat i la viabilitat del sistema econòmic i social. D'acord amb això, els models a partir del quals s'estructura l'obra infantil i juvenil folquitorriana cobreixen els diferents àmbits de la formació que se'ls ha d'oferir, en una fórmula de complementarietat entre actuacions individuals i col·lectives. Al capdavant, la literatura infantil i juvenil folquitorriana continua fent vàlida l'actitud que simbolitzava Brand l'any 1907, segons la qual calia fer individus i no programes, conscients dels deures cap a la col·lectivitat.

El que sí que ha variat substancialment, respecte de la literatura d'adults, és l'accés al públic. Ara aconsegueix per a la literatura que escriu una comercialització àmplia, que li permet connectar amb el seu públic natural. Amb independència que els orígens de la pràctica literària per a infants responguin a necessitats crematístiques i de professionalització, el cert és que el nostre escriptor mai no abandona la creença i la confiança en la virtualitat educativa

de la literatura i ja des de la primera novel·la, les *Aventures extraordinaires den Massagràn*, la utilitzarà com a vehicle de la ideologia que defensa. És cert, però, que serà amb models literaris específics, com la literatura tradicional o la sentimental, en què assolirà una formulació més clara i reductora, però, en totes les obres podem trobar-hi els elements essencials de la ideologia que defensa; uns elements que permeten que el sectors de la petita i de la mitjana burgesia s'identifiquin i s'emmirallin amb i en la pràctica literària i cultural que porta a terme, ja que en reflecteix les necessitats ideològiques.

Aquestes necessitats responen als perills que, com a grup, els sectors petitburgesos senten en un context social cada cop més polaritzat entre la classe treballadora i els sectors burgesos dominants. L'essencialització del concepte de modernitat, inherent a la fase d'expansió i de consolidació del capitalisme, posa en circulació nous models de conducta que amenacen amb substituir les formes de vida tradicionals i, sobretot, liquiden la imatge d'una societat harmònica, d'un capitalisme amable, que pot compartir un projecte politicosocial interclassista. Paradoxalment, la consolidació efectiva del capitalisme és percebuda com un perill per a la continuïtat del sistema, en la mesura que genera uns canvis que poden acabar-ne amb la continuïtat com a classe hegemònica. Per aquesta raó, les generacions adultes reaccionen amb l'exercici del control sobre les successores, mitjançant la defensa dels esquemes ideològics en els quals han estat educades.

Així doncs, la petita i la mitjana burgesia es cohesionen al voltant d'una formulació precisa del nacionalisme, de base tradicionalista, plenament identificat amb els valors burgesos generats en l'etapa d'acumulació de capital; tots els principis i les qualitats que, d'altra banda, havien conformat el «caràcter català», i que es concretaven, fonamentalment, en la defensa del valor del treball i de l'estalvi i en la confiança en les pròpies forces per traçar-se el destí. Aquestes actituds socials eren complementades per la pràctica d'una ètica d'ascendència cristiana, que derivava en uns preceptes morals catòlics que guiaven l'actuació individual i, alhora, facilitaven la pervivència d'unes relacions desiguals entre membres de classes diferents. Caritat, perdó, resignació, abnegació, entre altres, eren valors que asseguraven la pau social i mantenien intacte el sistema productiu.

Josep Maria Folch, que participa d'aquesta ideologia, porta a la literatura que escriu el conjunt de valors i de principis esmentats i els dóna una forma apte per al consum. Mitjançant un estil literari propi, que atén les característiques del públic, crea una obra que aconsegueix de saltar els límits imposats per les formes de comercialització mitjançant les quals s'expressa, per passar a convertir-se en un referent de l'actuació d'amplis sectors de la societat catalana de l'època. La popularitat, traduïda en un consum majoritari, el converteixen en un fenomen sociològic únic i singular.

Les conseqüències literàries del fenomen apuntat són diverses, però totes conflueixen clarament en el fet de consolidar un mercat literari en català. En la mesura que és amb la literatura que les generacions adultes exerceixen el control sobre les successores, el consum literari s'integra en les pràctiques culturals d'aquests grups socials, que es comprometen així amb la viabilitat del sector econòmic empresarial; una viabilitat que Josep Maria Folch i Josep Baguñà havien incentivat en convertir la literatura catalana infantil i juvenil en una literatura moderna. Gràcies als seus esforços, per a les generacions joves dels anys vint i trenta del segle passat llegir en català ja no representava un acte de militància, sinó només un acte de normalitat. La situació es fa palesa en l'aparició del fenomen de la competència editorial, amb la proliferació d'iniciatives empresarials que tenen com a referent indiscutible el tàndem Folch-Baguñà. En un entorn favorable a la producció literària, el nostre personatge actua també com a referent per a certs grups d'escriptors que aspiren a professionalitzar-se en la literatura.

La normalitat assolida per la societat de l'època fou estroncada brutalment pel desenllaç de la Guerra Civil i el triomf del feixisme. Tot i els intents d'adaptar-se a la nova situació, això és, escriure en espanyol, els resultats van ser nuls. En aquest context, van ésser justament els «sectors populars» els únics que van acostar-se a l'escriptor i van mantenir, dins de les possibilitats que tenien a l'abast, la vigència d'un autor i d'una obra que formava part del seu imaginari col·lectiu. De fet, gràcies a Josep Maria Folch la literatura catalana va estar present durant els quaranta anys de franquisme en moltes llars catalanes i va continuar creant lectors que, d'altra manera, n'haurien restat al marge.

D'acord amb les consideracions precedents, i com a conclusió final, podem assegurar que sense l'existència d'un editor com Josep Baguñà, que va renovar les estructures empresarials de l'edició literària, i sense la concurrència d'un autor com Josep Maria Folch, capaç de convertir en una literatura infantil i juvenil nova les necessitats ideològiques dels sectors socials de la petita i de la mitjana burgesia, el procés de conversió de la literatura catalana en una literatura nacional i moderna hauria estat, si s'hagués produït, sensiblement diferent.

No cal dir, però, que aquesta tesi doctoral obre diverses vies d'estudi en la mesura que ha abordat la complexitat del fenomen de la construcció del mercat literari català des de la perspectiva d'un únic autor. Tot i la transcendència i la significació de Josep Maria Folch, són molts altres els que intervenen, en major o menor grau, en la seva consolidació. De la mateixa manera, l'atenció dedicada a Josep Baguñà i a les seves empreses hauria de ser complementada amb l'anàlisi d'altres editorials, la influència de les quals en el procés encara s'ha de determinar. Finalment, l'estudi del públic infantil i juvenil, decisiu en l'establiment d'una dinàmica de consum estable i àmplia, planteja la necessitat d'acostar-se, de manera crítica i rigorosa, a altres sectors de públic, especialment el femení, per sistematitzar-ne les pautes i els hàbits de consum.

Al capdavant, i per ésser fidel a l'esperit que presideix tota investigació, aquesta tesi doctoral planteja tants o més interrogants dels que resol; uns interrogants que caldrà anar desvetllant amb la feina pacient, i no sempre reconeguda, que caracteritza la nostra disciplina.